

УДРУЖЕЊЕ ПРАВНИКА
У ПРИВРЕДИ СРБИЈЕ

ПРАВО И ПРИВРЕДА

Часопис за привредноправну теорију и праксу

UDK 347.7
ISSN 0354-3501

Београд
Година LIX

Број
2

2021

Почасни главни и одговорни уредник

Проф. др Мирко Васиљевић, Правни факултет Универзитета у Београду, Република Србија

Главни и одговорни уредник

Проф. др Татјана Јевремовић Петровић, Правни факултет Универзитета у Београду, Република Србија

Уређивачки одбор

Чланови извршног одбора редакције

Зоран Арсић (Правни факултет Универзитета у Новом Саду, Република Србија), Никола Бодирога (Правни факултет Универзитета у Београду, Република Србија), Филип Бојић (Правни факултет Универзитета у Београду, Република Србија), Драган Вујисић (Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, Република Србија), Катарина Доловић Бојић (Правни факултет Универзитета у Београду, Република Србија), Милена Ђорђевић (Правни факултет Универзитета у Београду, Република Србија), Марко Ђурђевић (Правни факултет Универзитета у Београду, Република Србија), Гордана Илић Попов (Правни факултет Универзитета у Београду, Република Србија), Светислав Јанковић (Правни факултет Универзитета у Београду, Република Србија), Марко Јовановић (Правни факултет Универзитета у Београду, Република Србија), Небојша Јовановић (Правни факултет Универзитета у Београду, Република Србија), Марија Караникић Мирић (Правни факултет Универзитета у Београду, Република Србија), Љубинка Ковачевић (Правни факултет Универзитета у Београду, Република Србија), Јелена Лепетић (Правни факултет Универзитета у Београду, Република Србија), Слободан Марковић (Правни факултет Универзитета у Београду, Република Србија), Мирослав Пауновић (адвокат у Београду, Република Србија), Јелена Перовић Вујачић (Економски факултет Универзитета у Београду, Република Србија), Наташа Петровић Томић (Правни факултет Универзитета у Београду, Република Србија), Душан Поповић (Правни факултет Универзитета у Београду, Република Србија), Вук Радовић (Правни факултет Универзитета у Београду, Република Србија), Мирјана Радовић (Правни факултет Универзитета у Београду, Република Србија), Ненад Тешић (Правни факултет Универзитета у Београду, Република Србија), Наташа Томић Петровић (Саобраћајни факултет Универзитета у Београду, Република Србија), Александар Тирић (Државни универзитет у Новом Пазару, Република Србија).

Чланови саветодавног одбора редакције

Радован Вукадиновић (Правни факултет Универзитета у Бањој Луци, БиХ – Република Српска), Шиме Ивањко (Правни факултет Универзитета у Марибору, Република Словенија), Christa Jessel-Holst (Max Planck Institute for Comparative and International Private Law, Немачка), Горан Коевски (Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ Правни факултет „Јустинијан први“, Република Северна Македонија), Leaua Crenguta (Leaua Damcali Deaconu Raunescu – LDDP, Румунија), Rainer Kulms (Max Planck Institute for Comparative and International Private Law, Немачка), Марко Рајчевић (Правни факултет Универзитета у Бањој Луци, БиХ – Република Српска), Silvi Chernev (Burgas Free University Faculty of Legal Studies, Бугарска), Драган Радоњић (Правни факултет Универзитета Црне Горе, Црна Гора), Andreas Reiner (ARP, Аустрија), Muckola Selivon (Уставни суд, Украјина), Pilar Pelares Viscasillas (University Carlos III of Madrid, Шпанија).

Секретар

Маша Мишковић, Правни факултет Универзитета у Београду, Република Србија

Технички секретар

Милена Митровић, Институт за међународну политику и привреду, Република Србија

Издавач

УДРУЖЕЊЕ ПРАВНИКА У ПРИВРЕДИ СРБИЈЕ

Београд, Трг Николе Пашића 1/II

Телефон/факс: +381 11 3234 985

Електронска адреса удружења: office@pravniciuprivredi.org.rs

Електронска адреса часописа: casopis@pravniciuprivredi.org.rs

Интернет страница: www.pravniciuprivredi.org.rs

Графичка припрема и штампа

Досије студио, Браће Недића 29, Београд

Технички уредник

Јован Ђорђевић

Тираж

200

Секундарне публикације у којима се индексира часопис

SCIndeks (Српски цитатни индекс), Cobiss

Часопис *Право и привреда* излази тромесечно.

ПРАВО И ПРИВРЕДА

Часопис за привредноправну теорију и праксу

UDK 347.7
ISSN 0354-3501

Београд
Година LIX

Број
2
2021

САДРЖАЈ

НАУЧНИ РАДОВИ

Небојша ЈОВАНОВИЋ

Државна помоћ мале вредности 87

Сања ДАНКОВИЋ СТЕПАНОВИЋ

Домен примене правила резона на рестриктивне
споразуме. 107

Милена ГАЛЕТИЊ, Аница МИЛОВАНОВИЋ

Право и софтверска анализа: корак ближе ка решавању
инвестиционих спорова применом метода вештачке
интелигенције? 123

Ранко СОВИЉ

Тржиште обвезница катастрофе – нормативни оквир
и перспективе развоја 141

Никола МИЛОСАВЉЕВИЋ

Сличности, разлике и међусобни однос заштићеног
индустријског дизајна и жигом заштићеног знака 161

СТУДЕНТСКИ РАДОВИ

Вера КАРАЋ

Осигурање робе у превозу према *Incoterms 2020* 177

ПРИКАЗИ

***Нашаша* УБОВИЋ**

Наталија Лукић, *Криминалистичка компанија – криминолошки аспект*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2021..... 195

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ 200

TABLE OF CONTENTS

SCIENTIFIC ARTICLES

Nebojša JOVANOVIĆ

De Minimis State Aid 87

Sanja DANKOVIĆ STEPANOVIĆ

Domain of Application of the Rule of Reason to Restrictive Agreements..... 107

Milena GALETIN, Anica MILOVANOVIĆ

Law and Software Analysis: A Step Closer to Resolving Investment Disputes Through Artificial Intelligence?..... 123

Ranko SOVILJ

Cat Bonds Market – Legal Framework and Perspectives..... 141

Nikola MILOSAVLJEVIĆ

The Resemblance, Differences, and Correlation Between Trademark and Industrial Design..... 161

STUDENT PAPERS

Vera KARACĆ

Cargo Insurance According to *Incoterms 2020*..... 177

BOOK REVIEWS

***Nataša* UBOVIĆ**

Natalija Lukić, *Kriminalitet kompanija – kriminološki aspekt*,
Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2021..... 195

INSTRUCTIONS FOR AUTHORS 200

НАУЧНИ РАДОВИ

УДК: 340.147:346 ; 347.74(497.11)

CERIF: S 144

ТИП РАДА: ИЗВОРНИ НАУЧНИ РАД

DOI: 10.5937/PiP2102087J

др **Небојша ЈОВАНОВИЋ**^{*}
редовни професор Правног факултета Универзитета у Београду,
Србија

ДРЖАВНА ПОМОЋ МАЛЕ ВРЕДНОСТИ^{**}

Сажетак

У раду се разматра државна помоћ мале вредности (*de minimis aid*). Она је једно од изузећа од начела забране држави да материјално помаже неким привредним субјектима, како их не би повластила у односу на остале и тиме повредила њихову равноправност на тржишћу. Аутор објашњава појам државне помоћи мале вредности, њено ојравање, повлашћење које уживају њен давалац и корисник (прималац) у односу на остале врсте дозвољене државне помоћи, те начине на које се сиречава изиравање правила о њеном давању. У раду се уиоредо разматрају правила која у овом иишању важе у Евројској унији и Србији. Закључује се да се срјским иравом иоврино и нејасно уређује државна помоћ мале вредности, уз бишина одстиуања од ирава ЕУ. Осим тоа, разматра се и ирименоси њеној највећој износа из ирава ЕУ економским условима у Србији.

Кључне речи: Државна помоћ. – Државна помоћ мале вредности. – *De minimis* помоћ. – Епидемија.

---

* Електронска адреса аутора: nebojsaj@ius.bg.ac.rs.

** Овај рад је допринос пројекту „Епидемија. Право. Друштво.“ Правног факултета Универзитета у Београду и Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

I Увод

Државна помоћ (*state aid, l'aide d'État, Staatliche Beihilfe*) је свака радња којом држава, као давалац, материјално помаже неког учесника на тржишту у обављању његове делатности, чиме га, као корисника, повлашћује у односу на друге којим је не пружа.¹ Тиме га доводи у повољнији положај на тржишту у односу на остале тржишне учеснике, као могуће такмаце, чиме их дискриминише. Давалац помоћи не мора лично да буде држава оличена у њеним централним органима (нпр. влади, министарству), већ то може да буде и њена територијална јединица (нпр. покрајина, град или општина), те сваки корисник њеног буџета (нпр. јавно предузеће, развојни фонд, агенција). Корисник може да буде привредно друштво, друго правно лице (нпр. јавно предузеће), предузетник и сваки други привредни субјект (нпр. удружење или установа, као што је на пример библиотека, музеј или задужбина), односно свака самостална организација која обавља привредну делатност као јединствена економска целина. Привредном делатношћу се сматрају радње нуђења робе или услуга за накнаду на тржишту, без обзира на то да ли понудилац тиме стиче добит и да ли је она циљ њиховог предузимања.² Облик државне помоћи није правно значајан

1 Слично: Закон о контроли државне помоћи – ЗКДП, *Службени гласник РС*, бр. 73/2019, чл. 3; Уговор о функционисању Европске уније (*Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union*, OJ C 326, 26. 10. 2012; даље у фуснотама: УФЕУ), чл. 107. Вид. Нина Шћепановић, *Правни аспекти државне помоћи предузећима као облик нарушавања конкуренције у праву Европске уније*, докторска дисертација (необјављена), Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2002, 117–123; Гордана Гасми, „Државна помоћ у Европској унији – путоказ за хармонизацију у Србији“, *Право и привреда*, бр. 5–8/2007, 480–482; Татјана Јованић, *Увод у економско право*, Београд, 2019, 165.

2 На овај начин је Суд правде ЕУ одредио појам предузећа (*undertaking*), као корисника државне помоћи. Вид. пресуде у споровима *Cassa di Risparmio di Firenze and Others*, C-222/04, Judgment of the Court of 10 January 2006, пара. 107; *MOTOE*, C-49/07, Judgment of the Court of 1 July 2008, доступно на адреси: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=ecli%3AECLI%3AEU%3AC%3A2017%3A496,28.2.2021>, пара. 27. Због потребе усклађивања српског права са правом ЕУ, боље је да се у домаћим прописима о државној помоћи користи израз „предузеће“ уз јасно законско одређење његовог појма, него израз „привредни субјект“ или „учесник на тржишту“. Израз „привредни субјект“ ни у једном пропису није дефинисан, а подразумева се да мора да буде правни субјект, што се не подразумева у праву ЕУ (нпр. огранак и ортаклук се сматрају предузећем). Израз „учесник на тржишту“ је примеренији оном што се у прописима ЕУ сматра предузећем, али је рогобатнији и језички тежи од израза „предузеће“. Због једноставности изражавања ће се у раду даље користити израз предузеће.

Државна помоћ није, међутим, радња материјалног давања ради обављања не-привредне делатности која је у искључивој надлежности државе, као што је фи-

за одређивање његовог појма, јер може да буде врло различит. Битно је само да се њом умањују приходи у буџету даваоца (умањење активе; нпр. ослобађање или умањење пореза за корисника помоћи) или да се тиме повећавају његови расходи (повећање пасиве), као што је, рецимо, давање премија, субвенција или зајмова кориснику, гаранција за његове дугове или улога у његов капитал.³

Пошто држава давањем своје помоћи само неким учесницима на тржишту (даље у тексту: предузећима) нарушава или може да наруши здраву тржишну утакмицу, радња њеног давања је забрањена, јер је непоштена.⁴ Изузетно, она је допуштена у прописаним случајевима (тзв. изузећа од забране), у којим је њено давање оправдано, јер су користи веће од штете коју држава чини нарушавањем конкуренције путем њеног пружања. При томе, разликују се таксативно набројани случајеви у којим је државна помоћ допуштена по сили закона (нпр. за социјалне потребе потрошача и за отклањање штета изазваних ванредним ситуацијама), од оних у којим је допуштена по одлуци надзорног органа (нпр. Комисије за контролу државне помоћи у Србији, Комисије ЕУ). Тако, на пример, надзорни орган сме да допусти државну помоћ ради развоја економски заосталих подручја, отклањања поремећаја у привреди, извођења посебно значајног пројекта за државу, унапређења појединих привредних грана или очувања културног наслеђа, при чему

нансирање војске, полиције, безбедносних служби или заштите од загађења (ЗКДП, чл. 6). Вид. Phedon Nicolaidis, Maria Kleis, Mihalis Kekeleki, „Cumulation of De Minimis Aid to Enterprises that form a Single Economic Unit“, *European State Aid Law Quarterly*, Nr. 1/2008, 48–51; Радован Вукадиновић, „Положај јавних предузећа и предузећа са посебним и искључивим правима у праву Европске уније“, *Право и привреда*, бр. 5–8/2004, 1039–1042.

3 Нина Шћепановић, „Државна помоћ предузећима као облик нарушавања конкуренције у праву Европске уније“, *Право и привреда*, бр. 5–8/1996, 418; Н. Шћепановић (2002), 123–125; Гордана Илић-Попов, „Подстицаји улагања у српску привреду“, *Право и привреда*, бр. 7–9/2019, 187–188; Georges Decocq, Aurélie Ballot-Léna, *Droit commercial*, Dalloz, Paris, 2015, 396.

4 ЗКДП, чл. 1 и 5; G. Decocq, A. Ballot-Léna, 396; Борис Беговић, Владимир Павић, *Увод у право конкуренције*, Београд, 2012, 116–117.

У праву ЕУ се не каже да је државна помоћ забрањена, већ да је „неспојива“ (*incompatible*) са њеним „унутрашњим тржиштем“ (*internal market*). Под неспојивошћу се мисли да је она неприхватљива са становишта заједничких интереса њених чланица, те да је тиме забрањена, а под унутрашњим тржиштем се подразумевају обједињена тржишта свих њених чланица у јединствену целину (УФЕУ, чл. 107). Због тога би било више у духу српског језика да је у ЗКДП-у коришћен израз „забрањена помоћ“ него „неусклађена помоћ“ (нпр. чл. 5). Употребљени законски израз је лош превод текста УФЕУ-а о државној помоћи, који одговара правном режиму трговине између чланица ЕУ, па је збуњујући у нашем праву, јер није јасно са чим помоћ треба да буде усклађена (УФЕУ, чл. 107 и 108).

ужива дискрецију у доношењу одлуке поводом захтева даваоца да је допусти.⁵

Посебан случај изузећа од забране државне помоћи је државна помоћ мале вредности (*de minimis aid*). За њено пружање се не захтева да је надзорни орган одобри даваоцу, већ је довољно да је он о њој само обавести, не чекајући било какву његову одлуку.⁶ За разлику од ње, давалац мора да пријави сваку државну помоћ велике вредности и да за њу добије одобрење надзорног органа, пре него што буде смео да је пружи кориснику, ако не може да је „уклопи“ у неки од прописаних изузећа од њене забране.⁷

II Правни извори

Државна помоћ мале вредности је у Србији уређена по узору на право Европске уније, јер се на то обавезала Споразумом о стабилизацији и придруживању, који је са њом закључила 2008. године.⁸ Државна помоћ уопште је у ЕУ уређена пре свега Уговором о њеном функционисању (УФЕУ), који у њој, у ствари, има улогу коју има „устав“ у држави (чл. 97, 106–109, 349). Осим тога, она је тамо уређена и мноштвом пратећих прописа којим се детаљно разрађују поједина њена питања. Њих може

5 ЗКДП, чл. 4; УФЕУ, чл. 107 ст. 2 и 3; G. Decocq, A. Ballot-Léna, 398; Ileana Simplicean-Storia, „Study of the State Aid Policy in the European Community: The ‘Illegal’ State Aid Problem“, *Journal of International Legal Studies*, Nr. 1/1997, 95.

6 P. Nikolaidis, M. Kleis, M. Kokinakis, 48.

7 Једно од значајних изузећа од обавезе пријаве државне помоћу у ЕУ је тзв. „постојећа државна помоћ“. То значи да њен давалац не мора да пријави ону помоћ која је постојала у часу ступања на снагу Уговора о Европској заједници закљученог у Риму 1957. године (*Treaty establishing the European Economic Community*). За разлику од тога, нову помоћ мора да пријави ако није изузета од те обавезе. Ипак, Комисија ЕУ је дужна да стално надзире и „законитост“ постојећих помоћи у државама чланицама. Отуда се свака измена такве помоћи сматра новом помоћи, због чега подлеже обавези пријаве Комисији и њеном одобрењу. Обавеза пријаве државне помоћи у ЕУ постоји само ако се њом нарушава или може нарушити конкуренција у трговини између држава чланица. Кад се њом нарушава конкуренција само на националном тржишту државе чланице која је додељује, давалац не мора да је пријави Комисији ЕУ, већ надзорном органу „своје“ државе, ако је на то обавезан по њеном праву. Вид. I. Simplicean-Storia, 96–99; Н. Шћепановић (1996), 416–417.

8 Закон о потврђивању споразума о стабилизацији и придруживању између европских заједница и њихових држава чланица, са једне стране, и Републике Србије, са друге стране, *Службени гласник РС – Међународни уговори*, бр. 83/2008. Вид. Драго Дивљак, „Државна помоћ у праву ЕУ и национално право“, *Зборник Правној факултету у Новом Саду*, бр. 3/2011, 357; Татјана Јованић, „Државна помоћ за инвестиције у енергетску инфраструктуру: дилеме у вези пројекта ‘Колубара Б’“, *Зборник Правној факултету у Новом Саду*, бр. 1/2019, 151; Г. Гасми (2007), 480.

да донесе Савет ЕУ на предлог њене Комисије, а након прибављања мишљења Европског парламента. Најзад, и Комисија ЕУ може да донесе своје прописе којим разрађује прописе Савета ЕУ.⁹ Ово право Савета и Комисије ЕУ се нарочито односи на уређивање појединих врста опште (неселективне, неспецифичне, „водоравне“) државне помоћи, као и поступака њиховог пријављивања и одобравања. Општа државна помоћ је она чију могућност добијања имају сва предузећа под једнаким условима, за разлику од селективне (специфичне) помоћи која је намењена само неким предузећима, привредним делатностима или подручјима.¹⁰ Једна од општих врста је и државна помоћ мале вредности, која је, у ствари, групно изузеће од забране државне помоћи.¹¹

На основу својих овлашћења, Савет ЕУ је донео Уредбу 994/98 о примени чланова 107 и 108 УФЕУ-а на неке врсте водоравне државне помоћи,¹² коју је касније заменио истоименом Уредбом 2015/1588.¹³ Њима Савет овлашћује Комисију ЕУ да под прописаним условима својим прописима ослободи даваоце обавезе прибављања њеног одобрења за пружање одређених врста државне помоћи, јер им је довољно да је само обавесте о својој одлуци. То су тзв. „групна изузећа“ предвиђена, на пример, за помоћ малим и средњим предузећима, за истраживање и развој, за заштиту околине, па и за државну помоћ мале вредности.¹⁴ На основу тог овлашћења, Комисија ЕУ је већ по старој уредби Савета из 1998. године донела две уредбе, које су посебно намењене уређивању државне помоћи мале вредности. Прва је општија, јер важи за све случајеве државне помоћи мале вредности, а зове се Уредба бр. 1407/2013 о примени чланова 107 и 108 УФЕУ-а на државну помоћ мале вредности.¹⁵ Друга је Уредба бр. 360/2012 о примени чланова 107 и 108

9 УФЕУ, чл. 108. ст. 4, чл. 109.

10 Драго Дивљак, „Правни значај субвенција“, *Зборник Правног факултета у Новом Сагу*, бр. 1–2/2008, 534–535.

11 Richard Wish, *Competition Law*, Oxford University Press, Oxford, 2005, 243.

12 Уредба о примени чланова 107 и 108 УФЕУ-а на неке врсте водоравне државне помоћи из 1998. године (*Council Regulation (EC) No 994/98 of 7 May 1998 on the application of Articles 92 and 93 of the Treaty establishing the European Community to certain categories of horizontal State aid*, OJ L 142/1, 15. 5. 1998).

13 Уредба о примени чланова 107 и 108 УФЕУ-а на неке врсте водоравне државне помоћи из 2015. године (*Council Regulation (EU) 2015/1588 of 13 July 2015 on the application of Articles 107 and 108 of the Treaty on the Functioning of the European Union to certain categories of horizontal State aid*, OJ L 248, 24. 9. 2015).

14 О помоћи за истраживање и развој вид. Никола Комшић, „Државна помоћ и јавна набавка – два приступа подстицања иновација“, *Право и привреда*, бр. 10–12/2019, 159.

15 Уредба о примени чланова 107 и 108 УФЕУ-а на неке врсте водоравне државне помоћи из 2013. године (*Commission Regulation (EU) No 1407/2013 of 18 December*

УФЕУ-а на државну помоћ мале вредности која се додељује предузећима за пружање услуга од општег привредног интереса.¹⁶ У Србији је државна помоћ мале вредности уређена Законом о контроли државне помоћи из 2019. године и Уредбом о правилима за доделу државне помоћи из 2010. године (чл. 95–97).¹⁷

III Појам државне помоћи мале вредности

Државна помоћ мале вредности (*de minimis* помоћ) јесте помоћ коју држава сме да додели једном предузећу у прописаном обрачунском раздобљу највише до прописаног новчаног износа (чл. 8). Ако је она већа од прописане границе, реч је о државној помоћи велике вредности, због чега подлеже општим правилима о њеној контроли да би се спречило нарушавање тржишне утакмице. То, међутим, не значи да је државна помоћ велике вредности аутоматски забрањена, већ само да њен давалац мора да прибави одобрење од надзорног органа пре него што је додели кориснику. У даљем раду се уз израз „државна помоћ мале вредности“, који је предвиђен прописима, користи и израз „мала

2013 on the application of Articles 107 and 108 of the Treaty on the Functioning of the European Union to *de minimis* aid Text with EEA relevance, OJ L 352, 24. 12. 2013; даље цитирано као: Уредба ЕУ).

- 16 Уредба бр. 360/2012 о примени чланова 107 и 108 УФЕУ-а на државну помоћ мале вредности која се додељује предузећима за пружање услуга од општег привредног интереса (*Commission Regulation (EU) No 360/2012 of 25 April 2012 on the application of Articles 107 and 108 of the Treaty on the Functioning of the European Union to de minimis aid granted to undertakings providing services of general economic interest Text with EEA relevance, OJ L 114, 26. 4. 2012*; даље цитирано као: Уредба ЕУ о помоћи у општем интересу).
- 17 Уредба о правилима за доделу државне помоћи Републике Србије – Уредба РС, *Службени гласник РС*, бр. 13/2010, 100/2011, 91/2012, 37/2013 и 97/2013. Због лоше усклађености правила ове уредбе са наведеним прописима ЕУ, Влада Републике Србије је 2020. године израдила Нацрт уредбе о правилима за доделу *de minimis* помоћи – Нацрт уредбе РС, о којем се тренутно расправља у стручној јавности, доступно на адреси: <http://www.kkdp.gov.rs/doc/Uredba%20de%20minimis.pdf>, 28. 2. 2021. Важећим законом из 2019. године замењен је стари истоимени закон из 2009. године, којим је државна помоћ била знатно површније уређена. Вид. Закон о контроли државне помоћи из 2009. године, *Службени гласник РС*, бр. 51/2009. Његова главна слабост је била у томе што Комисија за контролу државне помоћи, као надзорни орган, није била независна од извршних органа власти, пошто јој је чланове именовала Влада. Вид. Закон о контроли државне помоћи из 2009. године, чл. 6; Г. Гасми (2007), 495. Тиме је главни давалац државне помоћи у земљи, уствари, сам себе надзирао те је постојао сукоб интереса. Ова слабост је отклоњена важећим законом, јер сада чланове Савета Комисије, као њеног органа одлучивања, бира Скупштина Србије, поред тога што јој је законом утврђена надлежност и финансијска самосталност у односу на даваоце и кориснике државне помоћи (ЗКДП, чл. 10–12, 19).

државна помоћ“, јер је језички лакши, те се предлаже и законодавцу да га унесе у прописе.

Границу мале државне помоћи у Србији одређује Влада, а у ЕУ је одређује њена Комисија. При томе, разликује се општа граница мале помоћи, која важи за све кориснике и у свим делатностима, од посебних граница, које важе у посебним делатностима (нпр. друмском саобраћају, у услугама у општем привредном интересу).¹⁸

Општа граница тренутно износи 200.000 евра по једном кориснику у три узастопне фискалне године. Наведени износ у еврима се у Србији прерачунава у динаре по средњем курсу њене централне банке у часу доделе. Није значајно да ли је корисник примио помоћ од једног или више давалаца, нити да ли ју је примио једнократно (у целини и одједном) или вишекратно. Ако ју је примио вишекратно, износи сваког појединог давања се сабирају, како би се утврдио њен укупан износ у посматраном обрачунском раздобљу од три узастопне фискалне године. У обрачунско раздобље се урачунава текућа година у којој давалац доноси одлуку о додели државне помоћи и претходне две фискалне године.¹⁹

Посебне границе су ниже или више од опште, а тичу се друмског наплатног превоза робе и услуга од општег привредног интереса. У осталим питањима правни режим мале државне помоћи за коју важе посебне границе суштински је исти као и онај у коме је предвиђена општа граница.

Највећа државна помоћ која се у ЕУ сме доделити у три узастопне фискалне године предузећу за *друмски превоз робе уз најлакши* превознице је 100.000 евра.²⁰ Осим тога, додатно ограничење друмском превозиоцу робе, као кориснику, јесте у томе што не сме да је користи за набавку возила за превоз робе. Ова нижа посебна граница у друмском саобраћају, међутим, не важи у превозу путника, те се у њему примењује општа граница од 200.000 евра.²¹ Посебна граница помоћи предузећу за

---

18 Уредба ЕУ, чл. 2 ст. 1 и 7; Уредба ЕУ о помоћи у општем интересу, чл. 2 ст. 1 и 5; ЗКДП, чл. 95.

19 Уредба ЕУ, чл. 3 ст. 2; Уредба РС, чл. 96 ст. 1.

20 Друмским превозом робе уз накнаду не сматра се превоз ради селидбе, пружања поштанских услуга, курирских услуга, те ради прикупљања и обраде отпада. Значи, за ове делатности важи граница од 200.000 евра мале државне помоћи. Вид. Уредба РС, чл. 3 ст. 5.

21 Уредба ЕУ, чл. 3 ст. 3; Уредба РС, чл. 96 ст. 1. Уредба РС није ваљано усклађена са одредбом Уредбе ЕУ у овом питању, јер се српска нижа граница односи не само на друмски робни, већ и на путнички превоз. Осим тога, у ЕУ се посебна граница примењује само на наплатни робни превоз, а не и на бесплатни, док у Србији она важи и за бесплатни превоз. Нацрт уредбе о малој државној помоћи у Србији је доследно усклађен са Уредбом ЕУ (чл. 3 ст. 3). У њему се, међутим, за разлику од

услуге од оишнїеї привредног интереса је 500.000 евра у три узастопне фискалне године.²² Виша граница мале помоћи државе за услуге од општег привредног интереса је прописана због тога што предузећа могу да претрпе веће губитке у поређењу са предузећима у осталим делатностима. Она су често по прописима обавезна да их пружају и кад им је то неисплативо, и то у корист осталих учесника на тржишту.

Иако мала државна помоћ спада у општу (групну) врсту изузећа од забране давања помоћи, њена примена је ограничена, јер је њена додела искључена у исцрпно набројаним случајевима. Отуда се она не даје: 1) у пољопривреди; 2) у рибарству; 3) у пословима извоза, нарочито кад се односе непосредно на извозне количине или на успостављање дистрибутивне мреже у иностранству и њен рад; 4) за повлашћивање домаће робе у односу на увезену; 5) за вађење угља и 6) предузећима у тешкоћама.²³ То, међутим, не значи да је у набројаним случајевима државна помоћ забрањена, већ да се она даје под друкчијим условима и поступку, било да су они општи, који важе за сваку врсту помоћи, било посебни, јер важе само у одређеној делатности или у одређеним случајевима (нпр. у рударству, пољопривреди, саобраћају, за предузећа у тешкоћама). У Србији је мала помоћ додатно искључена ако се кориснику не може доделити регионална помоћ, секторска или друга „хоризонтална“ помоћ (нпр. за мала предузећа, за запошљавање).²⁴

IV Повлашћење у давању државне помоћи мале вредности

Давалац и корисник мале државне помоћи уживају повластицу у односу на велику, јер је поступак њеног пружања знатно бржи. Довољно

важеће уредбе не уређује посебна граница помоћи за услуге од општег интереса. Вероватно српска Влада планира да донесе посебну уредбу само за такве услуге, по узору на посебну Уредбу ЕУ о помоћи у општем интересу. Чини се да је боље да су обе врсте мале државне помоћи уређене једном уредбом, јер је то читаоцу прегледније.

22 Уредба ЕУ о помоћи у општем интересу, чл. 2 ст. 2.

23 Уредба ЕУ, чл. 1; Уредба ЕУ о помоћи у општем интересу, чл. 1; ЗКДП, чл. 2; Уредба РС, чл. 95; Н. Шћепановић (2002), 152.

Нацрт уредбе РС допушта, по узору на право ЕУ, да држава пружи малу помоћ и у случајевима у којим је она искључена, кад се њом кориснику покривају (нпр. предујмљују или нацнајују) трошкови учествовања на сајмовима, за израду студија и пружања саветодавних услуга ради увођења новог или постојећег производа на ново тржиште друге државе (чл. 2).

24 Уредба РС, чл. 3 ст. 1 тач. 4.1. У праву ЕУ мала помоћ није супсидијерна у односу на остале врсте државне помоћи. На овај начин се код нас исказује неразумевање њеног смисла.

је да давалац донесе одлуку о њеном пружању, у којој мора да је оправда, те да је додели кориснику. Након тога, обавештава о томе надзорни орган и уписује у евиденцију датих помоћи.²⁵ У Србији је дужан да обавести Комисију за контролу државне помоћи у року од 15 дана по њеној додели кориснику.²⁶ Тиме јој омогућава да провери да ли ју је законито доделио.²⁷

Ово повлашћење у односу на општи правни режим државне помоћи се правда тврдњом да мала државна помоћ не нарушава знатно тржишну утакмицу на посматраном подручју (нпр. у Србији, између ње и чланица ЕУ, односно између чланица ЕУ). Њом се може нанети мала штета осталим учесницима тржишта, али су често њене користи веће (нпр. спречавање пропасти корисника, запошљавање радника...). Због тога њен давалац не мора да је пријави надзорном органу, те да чека да му је допусти да би је доделио кориснику, као кад је реч о великој помоћи. Кад би се њена додела подвргла обавези одобравања у сваком поједином случају, трошкови поступка би битно умањивали корист која се њом добија у привреди.

V Заштита од злоупотребе

1. Заштитне мере

Повлашћење у малој државној помоћи може да се злоупотреби, те да се под изговором њеног пружања, у ствари, на разне начине додели велика помоћ, за коју важе строжа правила, јер може битно да наруши тржишну утакмицу у корист њеног примаоца. Да би се то спречило, прописано је више мера заштите. Оне се тичу начина израчунавања мале државне помоћи, њеног кумулирања (сабирања), додељивања групи предузећа, статусних промена корисника, избегавања њеног давања за забрањене сврхе и надзора. Ако се изиграју правила о малој помоћи, надзорни орган је надлежан да нареди даваоцу да је измени, како би је ускладио са прописима који за њу важе (нпр. да прибави одобрење за вишак помоћи). Уместо тога, он може и да нареди кориснику да је врати даваоцу, било у целости, било у делу који премашује прописану границу.²⁸

---

25 I. Simplicean-Storia, 98.

26 ЗКДП, чл. 8; Нацрт уредбе РС, чл. 10; Уредба ЕУ, чл. 3 и 6.

27 Уредба РС, чл. 97.

28 Уредба ЕУ, чл. 3 ст. 7; Lucyene Ghazarian, „Recovery of State Aid“, *European State Law Quarterly*, Nr. 2/2016, 228–229.

2. Израчунавање помоћи

Мала државна помоћ мора се новчано изразити и кад се даје у неновчаном облику, како би било јасно да није већа од прописане границе. Она се изражава у бруто износу, што значи да се у њен новчани износ урачунавају порези и други јавни приходи који се по прописима наплаћују даваоцу или кориснику. То значи да њен бруто износ, а не нето износ, не сме да премаши прописану границу. За потребе израчунавања њеног новчаног износа, сматра се да је помоћ дата у часу кад је корисник стекао право на њу, без обзира на то кад му је додељена.²⁹ Ако помоћ није бесповратно давање материјалног добра кориснику (тзв. премија или субвенција, *grant* – нпр. новац, земљиште, зграда, сировине), него је он мора вратити даваоцу (повратна помоћ – нпр. зајам, гаранција), онда се корист за њеног примаоца процењује у новчаном износу као да је реч о бесповратном давању. То је, у ствари, новчана противвредност бруто повратне помоћи (противвредност помоћи; *gross grant equivalent*), која не сме да буде већа од прописане границе (500.000, 200.000, односно 100.000 евра).

Постоји више метода израчунавања противвредности неновчане помоћи зависно од њеног облика. Они се, међутим, примењују само кад је могуће да се тачно израчуна њен износ пре него што се додели и под условом да нема потребе да се при израчунавању узме у обзир процена ризика њеног давања. То се зове проценљива (проверљива) помоћ (*transparent aid*). У супротном, ако помоћ није проценљива, не сме се дати као мала помоћ. У ЕУ се захтева да све државе чланице примењују исте методе за израчунавање мале државне помоћи, како би се постигла што већа уједначеност у њеној додели.³⁰

Ако се помоћ даје као *зајам* (кредит, *loan*), онда се узима његов бруто износ, а то је главница са каматама и осталим трошковима његовог давања и враћања. Мала помоћ у зајму се сматра проценљивом ако испуни два услова. Прво, корисник не сме да буде предузеће у стечају, нити да испуњава услове за њега (нпр. инсолвентно је; тзв. предузеће у тешкоћама). Ако се зајам ради помоћи даје великом предузећу, оно мора да има најмање „Б“ кредитни рејтинг. То значи да не мора да има најбољи, али ни лош рејтинг своје кредитне способности. Други услов се тиче обима зајма и његовог трајања. Тако, зајам који је корисник обезбедио даваоцу најмање у висини половине његовог износа са роком враћања дужим од пет година, не сме да буде већи од 1.000.000 евра, иначе се сматра непроценљивим (непоузданим, непроверљивим). Ако

29 Уредба ЕУ, чл. 3 ст. 4–7; Нацрт уредбе РС, чл. 4. Уредба РС нема правила о томе.

30 Уредба ЕУ, предговор тач. 15.

је рок враћања зајма дужи од 10 година, проценљивим се сматра зајам који није већи од 500.000 евра, под условом да му је обезбеђена бар половина износа. Ако се зајам даје у мањем износу од наведеног (тј. 1.000.000 или 500.000 евра) или уз краћи рок враћања од пет, односно 10 година, противвредност помоћи се израчунава сразмерно према прописаној граници мале помоћи. Кад се зајам даје кориснику ради обављања друмског превоза робе, противвредност помоћи се израчунава тако што се наведени износи проценљивог зајма снижавају на пола (тј. 500.000 евра за зајам до пет година, односно 250.000 евра за зајам преко 10 година). Уместо наведених апсолутних износа, процена бруто зајма може да се изврши применом референтне стопе која важи у време његовог давања (тзв. пуштање у течај). Кад се процењује зајам ради пружања мале помоћи предузећу за пружање услуга од општег привредног интереса, његова процена се врши искључиво методом референтне стопе.³¹

Кад се помоћ састоји у томе што давалац уноси *улој у капитал* корисника (*capital injection*), проценом се мора утврдити да његова противвредност у бруто износу није већа од прописане границе за малу помоћ (нпр. са трошковима закључења и овере уговора о улагању, порезима). Исто важи и кад давалац даје кориснику помоћ *стицањем удела* у његовом капиталу (нпр. куповина акција или изведених серијских хартија, као што је опција). Тада на себе сме да преузме само финансијски ризик губитка који је проценљив (тзв. посао ризичног финансирања), с тим што процењени могући губитак не сме да буде већи од прописане границе мале помоћи. У делатности пружања услуга од општег интереса улагање у капитал и стицање удела се сматра непроценљивом помоћи, осим кад његов укупан износ није већи од прописане границе (500.000 евра).³²

Ако се помоћ састоји у томе што давалац *гарантује* (јемчи, *guarantee*) повериоцу за корисников дуг (нпр. зајам), сматра се да је она мала ако испуни два услова. Први је исти као и у случају помоћи у облику зајма, што значи да корисник не сме да буде у стечају, нити да испуњава услове за њега (нпр. инсолвентан је). Ако је он велико предузеће, онда мора да има најмање „Б“ кредитни рејтинг. Други услов се тиче гарантног износа и њеног трајања. Сматра се да је помоћ мала

31 Уредба ЕУ, чл. 4 ст. 2 и 3; Уредба ЕУ о помоћи у општем интересу, чл. 2 ст. 4(а); Нацрт уредбе РС, чл. 7, с тим што се њиме не уређује процена мале помоћи у општем интересу. Уредба РС не садржи израчунавање противвредности помоћи у зајму.

32 Уредба ЕУ, чл. 4 ст. 3; Уредба ЕУ о помоћи у општем интересу, чл. 2 ст. 4(б); Уредба РС, чл. 96, с тим што се њом не уређује мала помоћ у општем интересу. У овом питању Нацрт уредбе РС нема правила, што је пропуст у његовом писању.

ако прописане границе нису прекорачене (тј. 200.000 или 100.000 евра) и да не мора да се обави процена ризика издавања гаранције да би се помоћ доделила, ако се примени један од три метода процене. Први метод се састоји у прописивању највећег апсолутног новчаног износа дуга корисника за који сме да се гарантује и броја година трајања гаранције. Тако, ако гаранција траје пет година, а корисников дуг је 1.500.000 евра, гарантни износ не сме да пређе 80% његовог износа. Иначе, сматра се да је помоћ велика. Ако гаранција траје 10 година, а корисников дуг је 750.000 евра, гарантна свота сме да гласи на цео дуг. Кад је корисник предузеће за друмски превоз робе уз накнаду, износи његовог дуга су половина оних који су наведени за друге делатности (тј. 750.000 евра за гаранцију од пет година и 350.000 евра за гаранцију од 10 година). Кад давалац гарантује за дуг у пружању услуга од општег интереса, онда се помоћ сматра проценљивом ако дуг није већи од 3.750.000 евра (тј. двоструки максимални износ дуга по општим правилима мале помоћи). Ако је гарантовани дуг мањи од наведеног, или је гаранција краћег трајања (нпр. седам уместо 10 година, или три уместо пет година), његова противвредност се израчунава у сразмери са прописаним границама мале помоћи (тј. према 500.000, 200.000, или 100.000 евра). Други метод утврђивања противвредности мале помоћи у облику гаранције је метод „премије сигурне луке“.³³ Најзад, трећи метод израчунавања противвредности гаранције је сопствени метод даваоца. Наиме, допуштено је да давалац употреби и другачији поуздан метод, под условом да га јасно прикаже у обавештењу које даје надзорном органу.³⁴

3. Кумулација државне помоћи мале вредности

Кумулација државне помоћи *уопште* је радња којом њен давалац сабира све државне помоћи које је корисник примио у истом циљу од свих давалаца, независно од њихове врсте и начина (инструмента) доделе. Он је дужан да кумулацију изврши пре него што кориснику додели помоћ, како би утврдио колики је њен највећи износ. Кумулацију

33 Премија „сигурне луке“ је она коју банка наплаћује клијенту за гаранцију коју је издала његовом повериоцу зависно од клијентовог кредитног рејтинга. Што је клијент бољег рејтинга, премија је нижа, и обратно.

34 Уредба ЕУ, чл. 4; Уредба ЕУ о помоћи у општем интересу, чл. 2 ст. 4(д); Нацрт уредбе РС, чл. 8, с тим што у њој нема правила о помоћи за услуге од општег интереса. Уредба РС површно и неразумљиво уређује ово питање (чл. 96 ст. 3). Њом се одређује да гарантовани део кредита не сме да буде већи од 1.500.000 евра, а у сектору копног транспорта – 750.000 евра. То су знатно већи износи од оних у ЕУ, при чему нема ни ограничења трајања гаранције. Тиме се омогућава изигравање прописа о малој помоћи.

обавља тако што од корисника прибавља писано изјашњење о томе да ли му је и из ког разлога додељена помоћ за исте оправдане трошкове, као и увидом у регистар помоћи код надзорног органа, ако га овај има. Оправдани трошкови су они за које је дозвољено пружити помоћ кориснику.³⁵

У Србији је, изгледа, забрањено давање мале помоћи у случају кад је могуће дати другу врсту помоћи, као изузеће по одлуци надзорног органа, као што је регионална, секторска (нпр. за производњу челика, вађење угља, у саобраћају) или друга врста хоризонталне помоћи (нпр. за мала и средња предузећа, за запошљавање, за усавршавање, за истраживање). Из тога проистиче да је у тим случајевима забрањено и њено кумулирање, иако је оно предвиђено Законом. У осталим случајевима, мала помоћ се кумулира (нпр. са другим малим помоћима), с тим што се кумулирана помоћ може дати до најповољније границе за исте оправдане трошкове.³⁶ У праву ЕУ, кумулација мале помоћи је уређена са разумевањем њеног економског и правног смисла, те су правила друкчија.

У ЕУ давалац је обавезан, пре него што додели *малу* државну помоћ, да сабере (кумулира) њен износ са осталим малим државним помоћима истом кориснику у истом обрачунском раздобљу (у текућој и претходне две фискалне године). Тиме се спречава да се додели већи износ помоћи од границе прописане за малу помоћ. Значи, исти корисник не може да прими други максималан износ мале помоћи док не истекне трећа година од кад је примио први.³⁷ Ако се истом кориснику, или групи корисника која, у ствари, чини једно предузеће, додељује и мала помоћ за *пужање услуга у општем интересу*, онда се њен износ сабира са износима других малих помоћи које је он примио по основу општих прописа о њиховој додели у истом обрачунском раздобљу. Тада збир свих њих не сме да буде већи од границе мале помоћи за пружање услуга у општем интересу. То је 500.000 евра, уместо 200.000 евра колико је општи износ мале помоћи.³⁸

Мала државна помоћ се *не сабира* са другом врстом државне помоћи истом кориснику ради покривања његових *истих оправданих трошкова* или за *исти њосао ризичној финансирања* (улагања), за који

35 ЗКДП, чл. 7.

36 Уредба РС, чл. 3 ст. 1 тач. 4.1 и чл. 5.

37 Phedon Nicolaides, De Minimis Aid, доступно на адреси: <https://www.lexxion.eu/en/stateaidpost/de-minimis-aid/>, 2. 3. 2021, интернет извор без броја стране.

38 Уредба ЕУ, чл. 5 ст. 1; Уредба ЕУ о помоћи у општем интересу, чл. 4 ст. 6 и 7; Нацрт уредбе РС, чл. 9 ст. 2, с тим што се њом не уређује помоћ у општем интересу. Уредба РС предвиђа да се на кумулирани износ примењује најповољнија граница помоћи (чл. 5).

важи групно изузеће од обавезе прибављања дозволе надзорног органа, иако би њихов збир превазишао границу мале помоћи (нпр. за новооснована предузећа или она која су у почетној фази развоја, за подстицање улагача на улагање у инвестиционе фондове).³⁹ Ако се друга врста државне помоћи не додељује за покривање оправданих трошкова корисника, већ за друге сврхе, онда се она може сабирати са малом државном помоћи, иако она спада у групно изузеће од обавезе прибављања одобрења надзорног органа.⁴⁰ Најзад, мала државна помоћ за пружање *услуга од оштрије интереса се не сабира са накнадом* коју њен давалац плаћа кориснику за пружене му услуге од општег интереса (нпр. накнада за испоручену воду, топлотну енергију, струју, одношење ђубрета), па ни онда кад се таква накнада сматра за државну помоћ.⁴¹

Кад се помоћ даје у више obroка у обрачунском раздобљу од три фискалне године, онда се њихова новчана вредност сабира да би се утврдило да ли се последњим obroком превазишао износ границе мале помоћи. При томе се на вредност последњег obroка додаје збир вредности свих датих obroка у текућој и претходне две обрачунске године. Исто тако, од тог износа се одбија онај оброк чије време давања је старије од истека друге претходне обрачунске године у односу на време давања најновијег obroка.⁴²

4. Помоћ мале вредности групи предузећа

Могуће је да више предузећа чине јединствену економску целину, јер тако наступају на тржишту у односу на остале његове учеснике. Тада је могуће изигравање правила о малој помоћи, тако што свака чланица у групи добије своју малу помоћ, која у збиру добијених малих помоћи свих чланица превазилази њену границу. Због тога је предвиђено да се једним предузећем сматра и група предузећа ако једно или више лица владају његовим чланицама. Сматра се да владавина (доминација, надређеност) постоји кад једно предузеће: 1) има већину гласова свих чланова у другом предузећу; или 2) има право да поставља или смењује чланове управе другог предузећа; или 3) има одлучујући утицај на

39 Нацрт уредбе РС у овом питању садржи обрнуто правило (чл. 9 ст. 5), што је вероватно погрешан превод одговарајућег правила Уредбе ЕУ (чл. 5 ст. 2). Уредба РС забрањује малу помоћ у случају кад је корисник добио помоћ у облику „риличног капитала“, као врсту хоризонталне помоћи (чл. 3 ст. 1 тач. 4.1 и чл. 84).

40 Уредба ЕУ, чл. 5; Нацрт уредбе РС, чл. 9. Вид. Phedon Nicolaidis, „Puzzle of State Aid: Structural Funds, Cumulation and De Minimis“, *European State Aid Law Quarterly*, Nr. 3/2005, 433.

41 Уредба ЕУ о помоћи у општем интересу, чл. 2 ст. 8.

42 Уредба ЕУ, чл. 3 ст. 6; Нацрт уредбе РС, чл. 4 ст. 3. Уредба РС ово питање не уређује.

управљање другим по основу уговора који је са њим закључило или по основу статута, односно оснивачког акта подређеног предузећа; или 4) контролише већину гласова свих чланова у другом предузећу по основу уговора који је, као његов члан (нпр. акционар), закључило са једним или више других чланова. Није значајно да ли владалац у групи „врши“ власт лично или посредством једног или више других лица.⁴³

5. Значај статусних промена корисника

У случају да се споји више предузећа у једно, сабирају се све мале помоћи које су добила спојена предузећа пре спајања у текућој години и две претходне фискалне године. Ако је тај збир већи од границе мале помоћи, ново предузеће није дужно да вишак врати. Али, ако је мањи, онда се на тај збир додаје мала помоћ која се даје после спајања новом предузећу у које су се корисници спојили, при чему укупан збир не сме да буде већи од границе мале помоћи. Кад се једно предузеће (припојеник) припаја другом, онда се сабирају све мале помоћи које је оно добило пре припајања у текућој и претходне две обрачунске године са малим помоћима које је добило предузеће којем се припаја (припојилац) у истом обрачунском раздобљу. Ако је тај збир већи од границе мале помоћи, припојилац не мора вишак да врати даваоцу. Али, ако је мањи, онда нова помоћ која му се додељује после припајања не сме да буде већа од границе мале помоћи рачунајући и збир раније примљених помоћи оба предузећа у посматраном обрачунском раздобљу.⁴⁴

Кад се предузеће подели, јавља се проблем расподеле мале државне помоћи коју је оно примило на новонастала предузећа. Тада се сматра да ју је добило новонастало предузеће које се њом окористило, што је, по правилу, оно предузеће које је наставило да обавља делатност за коју је помоћ додељена. У том случају се са њеном вредношћу сабира нова мала помоћ коју оно добије након поделе у текућој години и претходне две фискалне године. Нова мала помоћ у збиру са ранијим малим помоћима не сме да буде већа од прописане границе мале помоћи. Ако се не може утврдити које се ново предузеће окористило ранијом малом помоћи подељеног предузећа, онда се она расподељује на свако ново предузеће сразмерно његовом уделу у књиговодственом деобном билансу укупног основног капитала подељеног предузећа у часу наступања деобе.⁴⁵

43 Уредба ЕУ, чл. 1 ст. 2; Уредба РС, чл. 26. Вид. Р. Nikolaidis, М. Kleis, М. Kekelelis, 50–51.

44 Уредба ЕУ, чл. 3 ст. 8; Нацрт уредбе РС, чл. 5 ст. 1. Уредба РС не уређује ово питање.

45 Уредба ЕУ, чл. 3 ст. 9; Нацрт уредбе РС, чл. 5 ст. 2 и 3. Уредба РС не уређује ово питање.

6. Избегавање давања помоћи мале вредности за забрањене сврхе

Кад предузеће обавља не само делатности за које се може пружити мала помоћ, већ и друге делатности за које је она искључена, јавља се ризик да је оно злоупотреби и искористи у делатностима за које не сме бити намењена (нпр. пољопривреда, рибарство, подстицање извоза). Да би се то избегло, таквом предузећу држава чланица ЕУ сме да пружи малу помоћ само ако она располаже поузданим мерама спречавања такве злоупотребе, као што је, на пример, обављање „забрањених“ делатности у посебним огранцима, посебно евидентирање њихових трошкова (нпр. подрачун огранка у оквиру рачуна предузећа) и друго. У супротном, државна помоћ се даје по правилима велике помоћи.

Кад предузеће за друмски превоз робе уз накнаду обавља и друге делатности за које важи виша граница мале помоћи од 200.000 евра, уместо 100.000 евра (нпр. превоз путника, туризам), могуће је да оно добијену малу помоћ у већем износу утроши за обављање друмског превоза робе и тиме је злоупотреби. Због тога му је она допустива у ЕУ до прописане више границе само ако оно располаже поузданим мерама спречавања такве злоупотребе. То је, на пример, обављање таквих делатности путем одвојених огранака, вођење посебних подрачуна за сваки од њих и друго. Ако таквих мера нема, онда је таквом предузећу допштена мала помоћ само до ниже прописане границе за све делатности којим се бави (тј. до 100.000 евра).⁴⁶ Наше право не уређује спречавање ризика злоупотребе у овим питањима.

7. Надзор

Постоје два алтернативна система путем којих може да се надзире додела мале помоћи. Први је систем прибављања извештаја, а други је систем регистрације помоћи.⁴⁷

Систем прибављања извештаја се састоји у томе што давалац мора од корисника да прибави писано изјашњење о свим малим државним помоћима које је примио у текућој и претходне две фискалне године пре него што му је додели. Циљ прибављања овог изјашњења је да давалац провери да ли корисник испуњава услове за доделу мале помоћи, као и спречавање да збир малих државних помоћи у посматраном обрачунском раздобљу премаши њену границу, те да се претвори у велику помоћ. Давалац прибавља писано изјашњење тако што кориснику доставља писмено обавештење о својој намери да му додели малу помоћ и о њеном могућном износу, уз захтев да му овај у остављеном року

46 Уредба ЕУ, чл. 1 ст. 2, чл. 3 ст. 3 и 4.

47 Уредба ЕУ, чл. 6; ЗКДП, чл. 48; Уредба РС, чл. 97.

поднесе тражено изјашњење о примљеним помоћима у посматраном обрачунском раздобљу. Кад утврди да корисник испуњава услове, давалац доноси одлуку о додели државне помоћи, евидентира је и додељује је кориснику. Потом је обавезан да о додели обавести надзорни орган.

У Србији је давалац обавезан да Комисији за контролу државне помоћи, као надзорном органу, достави копију исправе о њеној додели у року од 15 дана пошто ју је доделио. Давалац мора да води евиденцију о малим помоћима које је доделио по сваком њиховом кориснику и да их чува најкраће 10 година по њиховој додели. Он је обавезан да достави Комисији за контролу државне помоћи на њен захтев све податке које буде тражила ради провере законитости додељених помоћи. Осим тога, он доставља Министарству финансија податке о износима малих помоћи које је доделио, а ово о томе саставља годишњи извештај. Комисија објављује на својој интернет страни податке о даваоцима и корисницима мале помоћи за сваку фискалну годину.

Други систем надзора мале државне помоћи је систем њене регистрације. Он се састоји у томе што надзорни орган успоставља и води централни регистар државних помоћи које су доделили сви даваоци корисницима на њеној територији. У њега се бележе сви правно значајни подаци о додељеним државним помоћима, било да су одобрене, било да за одобрењем није било потребе, као што је случај са малом помоћи (нпр. о даваоцима, о корисницима, о износима, начину давања). Ако постоји регистар, онда давалац не прибавља изјашњење од корисника, већ непосредним увидом у регистар проверава да ли корисник испуњава услове за доделу мале помоћи. У Србији је за вођење регистра државних помоћи надлежна Комисија за контролу државне помоћи, при чему га води у електронском облику, али га још није успоставила.

VI Закључак

Поредећи прописе о државној помоћи мале вредности у Србији са оним у ЕУ изводе се три закључка. Први је да они нису усклађени са прописима ЕУ, односно да садрже битна одступања од правног режима државне помоћи мале вредности у ЕУ.⁴⁸ Пошто Србија није чланица, неусклађеност тренутно није од превеликог значаја. За њу је важније то што је домаћи правни режим у овом питању површан, нејасан и са значајним празнинама. Тиме се ствара ризик злоупотреба у смислу давања велике државне помоћи под изговором да је реч о малој помоћи, чиме се може нарушити конкуренција на тржишту у корист њеног примаоца.

---

48 Нацрт уредбе РС је знатно боље усклађен, али и у њему има одступања од правила у ЕУ.

Друго, утисак је да су прописани гранични износи државних помоћи мале вредности превисоки за степен развоја српске привреде у поређењу са просечним степеном развоја држава чланица ЕУ. По прописима ЕУ, наша земља спада у битно исподпросечно развијене земље, јер је њен бруто друштвени производ по глави становника испод 75% просечног бруто друштвеног производа у државама чланицама ЕУ.⁴⁹ Тиме се омогућава да се у Србији, економски гледано, корисницима даје велика државна помоћ, иако је она мала за „европски“ просек. Због тога би требало прописане граничне износе за њу снизити на ниво који је примеренији нашем степену развоја. То, међутим, није могуће, јер бисмо на тај начин домаћа предузећа довели у неповољнији положај у њиховој „конкурентској борби“ у спољној трговини са предузећима из држава чланица ЕУ.

Најзад, треће, у условима садашње епидемије многа наша предузећа, нарочито она мања, трпе штету због здравствених мера ограничења кретања и окупљања људи, као и због великих изостанака са посла због оболевања својих запослених. Отуда је неким од њих нужна помоћ државе, како би опстала на тржишту и наставила да послују. Правилима мале помоћи се држави и другим даваоцима омогућава њено брзо пружање, због знатно мањих формалности у поступку њеног додељивања у поређењу са великом државном помоћи. И ЕУ је усвојила више прописа којим је привремено укинула низ формалности у поступку доделе државне помоћи у циљу савладавања заразе КОВИД-ом 19.⁵⁰

Коришћена литература

Беговић Борис, Павић Владимир, *Увод у право конкуренције*, Београд, 2012. (Begović Boris, Pavić Vladimir, *Uvod u pravo konkurencije*, Beograd, 2012)

Вукадиновић Радован, „Положај јавних предузећа и предузећа са посебним и искључивим правима у праву Европске уније“, *Право и привреда*, бр. 5–8/2004. (Vukadinović Radovan, „Položaj javnih preduzeća i preduzeća sa posebnim i isključivim pravima u pravu Evropske unije“, *Pravo i privreda*, br. 5–8/2004)

Гасми Гордана, „Државна помоћ у Европској унији – путоказ за хармонизацију у Србији“, *Право и привреда*, бр. 5–8/2007. (Gasmi Gordana, „Državna pomoć u Evropskoj uniji – putokaz za harmonizaciju u Srbiji“, *Pravo i privreda*, br. 5–2008)

49 Г. Гасми (2007), 495.

50 José Luis Buendia, Angela Davidalo, „State Aid Versus COVID-19“, *European State Aid Law Quarterly*, Nr. 1/2020, 3–4.

- Ghazarian Lucyene, „Recovery of State Aid“, *European State Law Quarterly*, Nr. 2/2016.
- Decocq Georges, Ballot-Léna Aurélie, *Droit commercial*, Dalloz, Paris, 2015.
- Дивљак Драго, „Правни значај субвенција“, *Зборник радова Правној факултету у Новом Саду*, бр. 1–2/2008. (Divljak Drago, „Pravni značaj subvencija“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, br. 1–2/2008)
- Дивљак Драго, „Државна помоћ у праву ЕУ и национално право“, *Зборник радова Правној факултету у Новом Саду*, бр. 3/2011. (Divljak Drago, „Državna pomoć u pravu EU i nacionalno pravo“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, br. 3/2011)
- Илић-Попов Гордана, „Подстицаји улагања у српску привреду“, *Право и привреда*, бр. 7–9/2019. (Ilić-Popov Gordana, „Podsticaji ulaganja u srpsku privredu“, *Pravo i privreda*, br. 7–9/2019)
- Јованић Татјана, „Државна помоћ за инвестиције у енергетску инфраструктуру: дилеме у вези пројекта ‘Колубара Б’“, *Зборник радова Правној факултету у Новом Саду*, бр. 1/2019. (Jovanić Tatjana, „Državna pomoć za investicije u energetska infrastrukturu: dileme u vezi projekta ‘Kolubara B’“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, br. 1/2019)
- Јованић Татјана, *Увод у економско право*, Београд, 2019. (Jovanić Tatjana, *Uvod u ekonomsko pravo*, Beograd, 2019)
- Комшић Никола, „Државна помоћ и јавна набавка – два приступа подстицања иновација“, *Право и привреда*, бр. 10–12/2019. (Komšić Nikola, „Državna pomoć i javna nabavka – dva pristupa podsticanja inovacija“, *Pravo i privreda*, br. 10–12/2019)
- Luis Buendia José, Davidalo Angela, „State Aid Versus COVID-19“, *European State Aid Law Quarterly*, Nr. 1/2020.
- Nicolaidis Phedon, „Puzzle of State Aid: Structural Funds, Cumulation and De Minimis“, *European State Aid Law Quarterly*, Nr. 3/2005.
- Nicolaidis Phedon, De Minimis Aid, доступно на адреси: <https://www.lexxion.eu/en/stateaidpost/de-minimis-aid/>, 2. 3. 2021.
- Nicolaidis Phedon, Kleis Maria, Kekelekis Mihalis, „Cumulation of De Minimis Aid to Enterprises that form a Single Economic Unit“, *European State Aid Law Quarterly*, Nr. 1/2008.
- Simplicean-Storia Ileana, „Study of the State Aid Policy in the European Community: The ‘Illegal’ State Aid Problem“, *Journal of International Legal Studies*, Nr. 1/1997.
- Wish Richard, *Competition Law*, Oxford University Press, Oxford, 2005.

Шћепановић Нина, „Државна помоћ предузећима као облик нарушавања конкуренције у праву Европске уније“, *Право и привреда*, бр. 5–8/1996. (Šćerpanović Nina, „Državna pomoć preduzećima kao oblik narušavanja konkurencije u pravu Evropske unije“, *Pravo i privreda*, br. 5–8/1996)

Шћепановић Нина, *Правни аспекти државне помоћи предузећима као облик нарушавања конкуренције у праву Европске уније*, докторска дисертација (необјављена), Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2002. (Šćerpanović Nina, *Pravni aspekti državne pomoći preduzećima kao oblik narušavanja konkurencije u pravu Evropske unije*, doktorska disertacija (neobjavljena), Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2002)

Nebojša JOVANOVIĆ, PhD

Full Professor at the University of Belgrade Faculty of Law, Serbia

DE MINIMIS STATE AID

Summary

In this paper the author analyses de minimis state aid as an exception from the principle of prohibiting the state to help some undertakings in order not to privilege them among other undertakings and to violate their equality on the market. Author explains the notion of de minimis aid, justification of this exception from the prohibition of granting the state aid, privilege that its provider and beneficiary enjoy in comparison with other types of allowable (“compatible”) state aids, as well as the methods of preventing the circumvention of rules about its granting. The author compares the rules of European Union and Serbia in this question, pointing to differences between them. The conclusion is that Serbia regulates de minimis aid superficially and vaguely, with important deviations from the EU law. Besides, author contemplates the adequacy of the EU allowable sum of de minimis aid within Serbian economic conditions.

Key words: State Aid. – De Minimis Aid. – Epidemic.

Датум пријема рада: 18. 3. 2021.

Датум исправке рада: 8. 4. 2021.

Датум прихватања рада: 15. 4. 2021.

УДК: 346.545/.546 ; 339.137.025

CERIF: S 144

ТИП РАДА: ИЗВОРНИ НАУЧНИ РАД

DOI: 10.5937/PiP2102107D

др **Сања ДАНКОВИЋ СТЕПАНОВИЋ***
редовни професор Факултета политичких наука
Универзитета у Београду, Србија

ДОМЕН ПРИМЕНЕ ПРАВИЛА РЕЗОНА НА РЕСТРИКТИВНЕ СПОРАЗУМЕ

Сажетак

Рада има за циљ испитивање основаности, а зајим и домена примене правила резона у случају рестриктивног споразумевања. Када дојор, иако ораничавајући, неће бити квалификован као рестриктиван, и даље – по ком структурно јединственом основу се правни посао издваја из режима забране и анулира последице нишавости?

Резултат рада је широкојтеоријални правни модел који представља примену најре квантитативних, а зајим квалитативних показатеља, који даље подразумевају субјективно-објективне критеријуме процене антиконкуренијског потенцијала споразума. Након примене де минитис правила, на следећем нивоу се посао квалификован као рестриктиван подвргава циљно-последичној и системској анализи, да би се онда применом правила резона – узимајући у обзир околности јединачног случаја и катеоришући их као антиконкуренијски ризик, са једне, и евентуалне шире позитивне ефекте, са друге стране – у последњој инстанци дојустила моћности једној од њих сценарија изузе-

---

* Електронска адреса аутора: sanja.dankovic@fpn.bg.ac.rs.

така од йолозној йринципиа айсолујине забране, йосйављених йо сисйему конценйиричних круйова йрадацијске веровајноће знајностии йовреде.

Кључне речи: Анййконкуренцијски ризик. – Ресйриктивна знајностй.
– Правило резона. – Изузимање од забране. – Најодба.

I Уводна разматрања

Рестриktivни карактер споразума претпоставља кумулативну испуњеност три битна услова: реч је о споразуму, односно договорној пракси или одлуци удружења чији су учесници независни пословни субјекти, који за циљ или последицу¹ има спречавање, ограничавање или нарушавање конкуренције која није малог значаја.²

De minimis представља правило квантитативног израза, и даље толеранцију према одређеним понашањима привредних субјеката којима се врши повреда принципа конкурентности, а услед околности да је последично нарушавање конкуренцијске равнотеже незнатно. Забрањеним се перципирају, по основу нормативне процене, само они споразуми који имају значајан утицај на тржишне услове и који у значајној мери врше утицај на тржишне односе.

Кауза споразума који је рестриktivан специфично је профилисана, у смислу да постојање циља нарушавања конкуренције по правилу није директно испољено. Уколико из саме природе споразума проистиче његов потенцијал да наруши конкуренцију, то ће бити довољно да се квалификује као рестриktivан. Тиме је поље понашања која носе антиконкуренцијски ризик екстензивно постављено, са једне, и знатно олакшано процесуирање таквог понашања, са друге стране, уз изузимање обавезе анализе стварних ефеката које је рестриktivни споразум произвео на односном тржишту и утицаја које је имао или могао имати на ефективну конкуренцију. Дакле, као рестриktivан се правно перципира споразум који за последицу има повреду конкуренције, или који је закључен са том намером, или онај који по својим битним одликама носи такав потенцијал. Остаје питање да ли потенцијал мора има-

1 Закон о заштити конкуренције – Закон, *Службени йласник РС*, бр. 51/09 и 95/13, чл. 10 ст. 1. Претходно важећи Закон о заштити конкуренције (*Службени йласник РС*, бр. 79/05) противправност рестриktivног споразумевања постављао је екстензивно и прецизније, утврђујући забрану аката који имају, или могу имати за циљ или последицу повреду конкуренције у виду њеног спречавања, органичавања или нарушавања (чл. 7 ст. 1).

2 У праву Европске уније, рестриktivан споразум је онај који утиче на трговину између држава чланица.

ти снагу ризика да би, сходно квантитативној процени, квалификација резултирала рестриктивном одликом?

Даље, наступање законске правне последице није условљено стварним негативним ефектима које је споразум произвео. Квалификовање споразума као рестриктивног постоји и у случају субјективне профилације. Процесуирање рестриктивног споразумевања знатно је олакшано његовом картелном одликом, која се опредељује превасходно предметно.³

Полазећи од претходног сагледавања ефеката, циља и потенцијала рестриктивног споразума, отвара се питање домена примене правила резона на наведене категорије сукцесивним увођењем других релевантних критеријума. И док је основаност правила „*de minimis*“ у области рестриктивног споразумевања неупитна, домен, па и основаност примене правила резона представљају знатно сложеније правно питање подразумевајући процену проразвојног и антикомпетитивног дејства једног пословног понашања, затим евалуацију позитивних и штетних последица, и најзад векторски производ. Европска судска пракса није установила експлицитну и аутохтону примену правила резона, већ се вредновање различитих аспеката једног ограничења конкуренције има ценити искључиво у оквирима решења о могућем изузимању споразума од забране.⁴ Примена правила резона подразумева три нивоа процене: нормативну, процесну и процену приликом примене материјалног права.

Истовремено, остаје издвојена правна област у којој ненаступање забране као правне последице није оправдано, превасходно у случају картелног договарања. У субјективном смислу, реч је о хоризонталном споразуму конкурената који је према објективном критеријуму предметно усмерен на контролу цене или тржишта, сходно чему „самодовољношћу постојања“ представља највиши степен опасности, који не оставља простора за даљу анализу и евентуално изузимање од забране.

Полазиште рестриктивног договарања је аутономија воље уговорних страна која за предмет има пословну сарадњу у циљу максимизације профита. Кауза споразума у економском смислу повезана је са законмерностима економије обима, јер заједничко обављање одређене активности омогућава смањење притиска фиксних трошкова.⁵ Међутим, пословно договарање иницијално утемељено на аутономији воље,

---

3 Радован Вукадиновић, *Међународно пословно право*, Крагујевац, 2012, 287.

4 Пресуда Првостепеног суда Европских заједница од 18. 9. 2001. године у предмету T-112/99, *Metropole television (M6)... v. Commission of the European Communities*, пара. 74.

5 Борис Беговић, Владимир Павић, *Увод у право конкуренције*, Београд, 2012, 59.

пословној сарадњи и тежњи за смањењем трошкова и резултантно бољим пословним резултатима у ширем контексту тржишног система је недопуштено и значи претпостављено најтежи облик нарушавања конкуренције спрам оних који у споразуму нису учествовали.

Ипак, принцип *per se* забране рестриктивних споразума има биполарно постављен систем изузетака. Примена *de minimis* правила полази од квантитативне процене да односи споразум, иако садржи све остале ограничавајуће елементе, нема потенцијал, последицу или циљ да резултира значајним ограничавањем или нарушавањем конкуренције, услед чега се и не квалификује као рестриктивни. Споразум мањег значаја,⁶ оцењен првенствено спрам вредности тржишног учешћа и утицаја,⁷ сматра се тако *ex tunc* допуштеним. Са друге стране, правило разумне процене (односно примене) полази од квалитативне анализе правног посла. Иако примарно неспорно оцењен као рестриктиван, споразум се услед значаја позитивних ефеката може у другом степену, *ex nunc*, изузети из режима забране, и то у два сценарија: групног изузећа (које представља првостепено, категоријално издвајање) или појединачног изузећа од забране (које претпоставља квалификацију анти-компетитивности у првом степену, да би у другом упркос томе била донета одлука о ороченом ослобађању од примене општег режима забране).⁸ То су ситуације директне примене правила резона, док се његов индиректан, процесни домен пројектује на институте нагодбе и поравнања код рестриктивног споразумевања.⁹

II Категоријално изузимање од забране

Концепт колективног изузимања од забране примењује се на споразуме који припадају категорији за коју је, сходно њеним општим и структурним карактеристикама, унапред познато да не производи значајне ефекте у погледу ограничавања или нарушавања конкуренције,

6 Вид. Обавештење Комисије о споразумима мањег значаја који не ограничавају приметно конкуренцију (*Commission Notice on agreements of minor importance which do not appreciably restrict competition under Article 81(1) of the Treaty establishing the European Community (de minimis)*, OJ C 368, 22. 12. 2001).

7 Закон, чл. 14.

8 Зарад степеновања три групације збирно квалификоване као подобне за директну примену правила резона, у чланку се осим законских термина за групно изузеће и појединачно изузеће од забране користе и описни, сродни називи – категоријално изузеће и ослобађање од забране.

9 Наведени термини, изворно из домена облигационог и процесног права, аналогно су у чланку за потребе предложеног модела систематизације примењени у сфери права конкуренције.

уз примену нормативне процене. Да би рестриктивни споразум био издвојен по овом основу, потребно је да припада једној од законских категорија која је утврђена као подобна за изузимање од општег режима забране и да кумулативно испуњава предвиђене услове – како опште, тако и евентуално друге посебне услове који се односе на врсту, садржину и време трајања споразума. Најважнији посебни услов односи се на вредност тржишног удела, чија испуњеност отвара могућност примене модела групног изузећа.

У домаћем праву примена правила резона у домену изузимања и ослобађања договора од забране подразумева општи четвороелементни праг, са два позитивно и два негативно формулисана услова као нужна, али не и довољна да би један рестриктивни уговор био третиран као допуштен. Потребно је да споразум: доприноси унапређењу производње и промета, односно подстицању техничког или економског развоја; потрошачима омогућава правичан део користи, у смислу учешћа у оствареном профиту по основу односног правног посла у правичној сразмери; не намеће ограничења која са аспекта постизања циља споразума нису неопходна и не искључује конкуренцију на релевантном тржишту, односно њеном битном делу.¹⁰ Квалификација „позитивног ефекта“ може имати за полазиште облигацију циља или средства.¹¹

Домаће право лествицу поставља релативно ниско и услов профилише и као чињење подстицаја техничком или економском развоју, у односу на решење које установљава захтев давања развојног доприноса. Други услов за категоријалну квалификацију споразума се односи на претпоставку претежне заступљености позитивних економских у односу на негативне ефекте ограничења конкуренције и обухвата три групе договора, уз диспропорционалност да су две у домену хоризонталног споразумевања, са израженијим антиконкурентним ризиком, а једна обухвата вертикалне споразуме.

1. Први ниво: вертикални споразуми

Вертикални споразум је правни посао између тржишних учесника који се не налазе у директном конкурентском односу, већ на различитим нивоима производног или дистрибутивног ланца.¹² Кауза повезивања у виду уговора или усаглашене праксе везана је за специјализацију пословања, која би резултирала снижењем трошкова и проширењем тржишта. Допуштеност вертикалних споразума предмет-

---

10 Закон, чл. 11.

11 Мирко Васиљевић, *Пословно право*, Београд, 2001, 485.

12 Richard Whish, David Bailey, *Competition Law*, Oxford, 2012, 618.

но гледано везује се превасходно за област ексклузивне дистрибуције, продаје или куповине, а затим интелектуалне својине и послове трговинског заступања и франшизинга.¹³

Изузимање од режима забране вертикалних споразума након првостепеног четвороелементног прага пролазности подразумева даље кумулативну испуњеност следећих елемената: општи категоријални услов – уговор се, на основу битних елемената, квалификује као споразум учесника на тржишту који послују на различитом нивоу производње или дистрибуције; општи квантитативан услов – појединачни тржишни удео учесника није већи од 25%; општи негативан услов – вертикални споразум није закључен између стварних или потенцијалних конкурената; посебан негативни услов – споразум нема за циљ утврђивање цена, ограничавање територије, обима производње, продаје или снабдевања;¹⁴ посебан негативан услов – споразум не садржи клаузулу забране конкурисања.¹⁵ Општи услов за изузимање вертикалног споразума из режима забране јесте да уговорне стране нису у конкурентском статусу, при чему се он односи како на стварне, тако и на потенцијалне конкуренте.¹⁶

2. Други ниво: хоризонтални споразуми

Хоризонтални споразуми закључују се између конкурената и консеквентно им је иманентан висок степен антиконкурентског ризика.¹⁷ Међутим, околност да се два тржишна субјекта налазе на истој пословној равни не значи нужно да сваки договор између њих има карактер рестриктивног и да кауза не може бити рационално утемељена и допуштена. То даље отвара врата за примену правила резона и у пољу хоризонталног споразумевања, у ситуацији када један правни посао има одлике

13 Поступање у случајевима постојања сумње нарушавања конкуренције услед закључења ексклузивних уговора је сложено, и подразумева најпре дефинисање потенцијалних негативних ефеката који могу настати сходно теорији штете; затим постављање плана поступка, опредељење релевантног тржишта и постојање доминантног положаја; процену ефеката ексклузивитета; утврђивање евентуалне повреде конкуренције и резултатно одређивање мера за њено отклањање.

14 Стеван Шогоров, *Монополистички споразуми у југословенском праву*, Београд, 1989, 82.

15 Уредба о споразумима између учесника на тржишту који послују на различитом нивоу производње или дистрибуције који се изузимају од забране, *Службени гласник РС*, бр. 11/2010, чл. 3–5.

16 Denis Waelbroeck, „Vertical agreements: 4 years of liberalisation by regulation n. 2790/99 after 40 years of legal (block) regulation“, *The Evolution of European Competition Law – Whose Regulation, Which Competition?* (ed. Hanns Ullrich), Cheltenham, 2006, 90.

17 Herbert Hovenkamp, *The Antitrust Enterprise – Principle and Execution*, Cambridge – Massachusetts, 2005, 125.

рестриктивности и носи одређени степен антиконкуренијског ризика или ефекта, али се допушта његово дејство због позитивних карактеристика које су претежне. Дакле, сматра се – у случају категоријалног изузећа, или се оцењује – у ситуацији појединачног ослобођења, да је основано сходно правилу разумне процене овакав договор конкурената оставити на снази.

Позитивна претпоставка нарушавања, ограничавања или спречавања конкуренције као циља хоризонталног споразумевања није утемељена, што даље води екстензивнијој примени правила резона у домену хоризонталног споразумевања, него што би се то иницијално очекивало, с обзиром на конкурентски статус страна уговорница.¹⁸ Уколико позитивне последице договора, не само у домену подстицајности тржишног такмичења, већ превасходно унапређења производње и промета, превазилазе оне негативне у погледу нарушавања конкуренције – он ће бити оцењен као допуштен, изузет из општег режима забране и производиће дејство у пуном правном капацитету.

Изван граница потенцијалне примене наведеног модела остају картелни споразуми, као најозбиљнији вид рестриктивног а хоризонталног споразума који је *per se* забрањен и кажњив.¹⁹ Картелни договор искључује природни однос такмичења и тржишне борбе, замењујући га „пактом о ненападању“, или чак „уговором о пријатељству“, уз пуну свест да такво понашање значи ограничење, односно искључење конкуренције на односном тржишту, и даље – управо са намером страна да она буде нарушена. Ово је тачка преламања једног хоризонталног споразума ка правцу апсолутне недопуштености картелног договора, осим уско профилисане и мало вероватне могућности појединачног изузећа.

Прва категорија хоризонталних споразума која је подобна за изузеће од режима забране се односи на договоре о специјализацији између независних пословних субјеката, којима се утврђују услови под којима се потписници споразума, односно са њим повезани учесници на релевантном тржишту, специјализују у производњи робе или пружању услуга.²⁰ Оваква могућност не постоји за споразуме о специјализацији којима се непосредно или посредно, самостално или у синергији са

---

18 Francesco Russo, Chinkel P. Maarten, Andrea Gunster, Martin Carree, *European Commission Decisions on Competition*, New York, 2010, 318.

19 За разлику од изричитог правног становишта, економска теорија би у одређеним случајевима картелног споразумевања могла афирмативно да квалификује поједине ефекте оваквог вида договора конкурената, превасходно кроз призму подизања нивоа ефикасности пословања.

20 Изузеће од забране може бити примењено и на поједине одредбе споразума које остају изван директног домета његове каузе, али су повезане са циљем правног посла и у функцији су његовог остваривања.

другим чиниоцима под контролом учесника у споразуму установљавају ограничења која имају за циљ утврђивање ценовне политике,²¹ ограничавање обима производње или продаје и поделу тржишта²² или купаца.²³

Друга група споразума који се категоријално издвајају од општег режима забране односи се на хоризонталне уговоре о истраживању и развоју између учесника на тржишту.²⁴ Могућност изузимања, као и заједничког искоришћавања резултата истраживања и развоја од стране учесника споразума је у овој области екстензивно постављена.

Изузимање од режима забране хоризонталног споразума о истраживању и развоју, претпостављајући постојање опште четворокатегоријалне законске платформе, подразумева да су испуњени и: општи категоријални услов – уговор се, на основу битних елемената, квалификује као хоризонтални споразум о истраживању и развоју у домену производње или дистрибуције робе или услуга; општи квантитативан услов, уколико је споразум закључен између конкурената – највише 20% вредности збирног тржишног удела; посебан позитиван услов – одредбе споразума о праву приступа и коришћења заједничких резултата истраживања; посебан негативан услов – споразум нема за циљ ограничавање права вршења истраживања и развоја, ограничавање коришћења и заштите права интелектуалне својине,²⁵ утврђивање цена, ограничавање производње продаје или броја купаца, поделу тржишта или условљавање учесника у споразуму.²⁶ Модел групног изузимања примењује се и на споразуме о трансферу технологије и споразуме о стандардизацији.

III Ослобађање од забране појединачног споразума – трећи ниво

Најзначајнији ефекат примене правила разумне процене у сфери рестриктивних споразума остварује се у случају појединачног изузећа,

21 Louis Kaplow, *Competition Policy and Price Fixing*, Princeton, 2013, 45.

22 Ariel Ezrachi, *EU Competition Law*, Portland, 2010, 111.

23 Уредба о споразумима о специјализацији између учесника на тржишту који послују на истом нивоу производње или дистрибуције који се изузимају од забране, *Службени гласник РС*, бр. 11/2010, чл. 5 ст. 1.

24 Светислав Табороши, *Економско право*, Београд, 2006, 104.

25 Душан Поповић, *Искључива права интелектуалне својине и слободна конкуренција*, Београд, 2012, 31.

26 Уредба о споразумима о специјализацији између учесника на тржишту који послују на истом нивоу производње или дистрибуције који се изузимају од забране, чл. 4 и 5.

односно ослобађања од забране, и то вршењем процене приликом примене материјалног права. Реч је о поступку који иницира учесник споразума, а у домаћем праву води Комисија за заштиту конкуренције РС, у коме се анализирају позитивни и ограничавајући ефекти договора, уз узимање у обзир свих специфичних околности посла и тржишног контекста.

У сваком појединачном случају омогућава се тако висок ниво правне сигурности за стране уговорнице, као и значајни ефекти у домену примене начела правичности, у смислу сагледавања *pro et contra* аргумената рестриктивног споразумевања пријављеног са захтевом за ослобађање од општег режима забране. Непостојање ове правне могућности за споразуме чија је природа рестриктивна, али који истовремено носе и позитивне ефекте, резултирало би двоструко неповољном последицом: уколико уговорне стране одлуче да споразум закључе и имплементирају, па се утврди да је дошло до повреде правила конкуренције јер нису испуњени услови за изузеће споразума од општег режима забране, или ако унапред одустану од договора, услед неизвесности у погледу његове конкурентско-правне природе, и непотребно претрпе пословну штету.

О захтеву за појединачно изузеће у домаћем праву се доноси одлука чији се први битан елемент тиче услова под којима се изузимање споразума одобрава, а други се односи на временско опредељење периода трајања посебног, атипичног правног режима ослобађања од забране (који не може бити дужи од осам година, али може бити продужен).²⁷

IV Индиректна примена правила резона

О примени правила резона у процесном смислу, с обзиром на то да није реч о оцени про-компетитивних и анти-компетитивних ефеката посла, може се само условно говорити – у смислу процене надлежног органа у ком правцу је у датом тренутку, с обзиром на објективне чињеничне околности и субјективни елемент понашања странке, поступак целисходно усмерити како би резултирао правичним исходом.

1. Четврти ниво: нагодба

Прекид поступка услед нагодбе представља институт базиран на примени разумне процене у случајевима постојања основане претпоставке о постојању повреде конкуренције. То је случај нагодбе који значајно доприноси процесној ефикасности, а у перспективи и систем-

---

27 Закон, чл. 12, чл. 60 ст. 2 и 3.

ском унапређењу заштите ефективне конкуренције. Иницијално, реч је о једностраној изјави воље коју друга страна прихвата креирајући споразум, у смислу размене међусобно условљених обећања. Правни резултат је условна нагодба, али ипак не поравнање, јер је могуће да поступак буде настављен. Кауза је да се договореним обавезама отклони могућност даљег постојања основано претпостављене или евентуалне будуће повреде конкуренције.

Ефекат који се постиже применом модела је двострук: подиже се ниво ефективне конкуренције у односу на претпостављену тржишну ситуацију без спровођења односних мера, а позитивне последице наступају у знатно краћем времену него што би то био случај да је поступак окончан утврђивањем повреде конкуренције и изрицањем санкције.²⁸ Мере морају бити оцењене као адекватне и довољне да буде анулирана претпостављена опасност по нарушавање конкуренције услед понашања тржишног учесника, односно предлагача, а да након њихове примене буду неутралисани основи оправдане, разумне сумње у повреду конкуренције. Одмеравајући разлоге за и против санкционисања сваке вероватне повреде конкуренције, овај модел говори у прилог значаја шире слике и перспективе у односу на инсистирање на правди појединачног случаја и правног прагматизма.

Ипак, режим примене овог института је рестриктиван и не обухвата све рестриктивне споразуме. Нагодба није оправдана у случајевима најтежих, а само изузетно код тежих облика повреде конкуренције.²⁹ Претпостављена опасност сваког договора квалификованог као картелни је толика да искључује могућност да буде анулирана прихватањем предлога учесника споразума о одређеном моделу понашања. У овој правној ситуацији нема основа за испитивање различитих модалитета смањења ризика, већ је он валоризован у највишем степену, па је ефективну конкуренцију могуће функционално заштитити онемогућавањем правног дејства споразума.

Примена правила резона претпостављено је најшира у области вертикалног споразумевања, а резултантно и примена института прекида поступка услед нагодбе. И у овом случају, предлог стране уговор-

28 За отклањање утврђене повреде конкуренције, односно спречавање могућности настанка истоветне или сличне штетне последице, установљава се обавеза примене мера понашања, док се у ситуацији да је она објективно знатно отежана, или би субјективно представљала несразмерно оптерећење за странку, изузетно одређују структурне мере приближног степена ефикасности.

29 Вид. Комисија за заштиту конкуренције, Смернице за примену Уредбе о критеријумима одређивања висине износа који се плаћа на основу мере заштите конкуренције и процесног пенала, начину и роковима њиховог плаћања и условима за одређивање тих мера, доступно на адреси: <https://www.kzk.gov.rs/kzk/wp-content/uploads/2011/11/NOVE-SMERNICE-MAJ-2011.pdf>, 12. 3. 2021, 2.

нице ће бити прихваћен уколико је подобан да анулира разумну опасност по ефективну конкуренцију, а то даље значи да се не примењује у случајевима када је предмет везан за утврђивање цене или поделу тржишта.

2. Пети ниво: директна погодба

У ситуацији када је поступак испитивања повреде конкуренције услед рестриктивног уговарања покренут, постоји врло уско профилисана могућност постизања директне погодбе, која у супстанцијалном смислу кореспондира институту поравнања, као процесног споразума који претпоставља сагласност поступајућег органа и учесника рестриктивног споразума о заједничком пољу подударности интереса, и који резултира окончањем поступка (за разлику од нагодбе, када се он прекида) након утврђивања повреде конкуренције (за разлику од нагодбе, када је постојала тек основана сумња), са једне, и ублажавања санкције, са друге стране.

Директну погодбу је основано закључити са учесником споразума само једанпут, с обзиром на то да би, у субјективном смислу, сваки наредни пут била реч о поврату забрањеног понашања и да је у објективном контексту могућност злоупотребе института широко постављена, пошто се други субјекти излажу пуном дејству санкција за неспорно недопуштен, али истовремено заједнички рестриктиван посао.

Надаље се отвара питање основаности кумулације правних повластица, по основу истог посла рестриктивног споразумевања, за учесника који је у поступку доставио доказе и остварио умањење новчане казне у смислу споразума о имунитету и поравнања које би постигао у другом сегменту истог поступка. Решење о комбиновању погодности са обе правне платформе, иако формално могуће јер су процесни аспекти различити, је тешко одбрани. Најпре, имајући у виду правну природу рестриктивних споразума као најозбиљнијег вида повреде ефективне конкуренције од стране већег броја тржишно утицајних субјеката, и прописане апсолутне забране таквих послова. Друго, оба института примењују се само изузетно, када разлози опортунитета то налажу, а њихова кумулација не даје супстанцијално нове позитивне ефекте. Треће, ослобађање од обавезе из мере заштите конкуренције по основу имунитета може бити примењено само у случају субјекта који није иницирао закључење споразума, па следствено томе нема основа да учесник споразума који има могућност коришћења једне категорије повластица њих кумулира у другом степену и у погледу другог института

за исто понашање.³⁰ На крају, и у случају имунитета се примењује правило „једном-последњи пут“, с обзиром на поновљено дело рестриктивног споразумевања и широку могућност злоупотребе у циљу остављања конкурента и сауговарача на терену праволинијског санкционисања услед неспорно недопуштеног, али заједничког посла.

Најзад, поље примене правила разумне процене обухвата и оправданост давања повластица једном пословном субјекту за различите правне послове који су квалификовани као повреда ефективне конкуренције. У случају примене института нагодбе по основу злоупотребе доминантног положаја, у случају каснијег поступка чији је предмет рестриктивно споразумевање за истог учесника нема основа за примену додатних повластица, с обзиром на елементе специјалног поврата. Са друге стране, у случају претходног изузимања или ослобађања од режима забране, примена поравнања или имунитета услед рестриктивног споразумевања за тржишног учесника основано би једнократно била допуштена.

V Уместо закључка

Рестриктивни споразуми претпостављено значе највиши степен ризика повреде ефективне тржишне конкуренције. Услед знатности опасности, забрањени су *per se*, а правна последица споразума је ништавост. Ипак, може ли се у овом каузалном низу учинити прекид, и по ком основу? Да ли је целисходно стављање овог правног посла у шири пословни контекст и реквалификација? Је ли заиста оправдано, па и могуће закривљење правне осе у смислу непримене санкције, иако је утврђена повреда апсолутне забране рестриктивног споразумевања? Ако јесте, испуњеност којих елемената, и да ли само иницијалних или и накнадних, је неопходна за примену изузимајућег модела?

Сваком споразумевању тржишних учесника са особином рестриктивности у ширем смислу иманентан је антиконкурентијски ризик, који имплицира оправданост повећаног степена правне пажње. Повредом конкуренције и рестриктивним споразумом у ужем смислу, који су забрањени и ништави, квалификују се, међутим, само они правни послови који имају одлику знатности ограничавања, нарушавања или спречавања конкуренције. Ово је други, најважнији и често последњи ниво разматрања рестриктивног споразума, у смислу најпре оцене, а онда и утврђивања правне последице. У трећем степену, могуће је упркос квалификацији једног споразума као рестриктивног одлучити

30 Закон, чл. 69 ст. 4.

у правцу непримене рестриктивних правних последица, уколико он поседује одлике, такође значајне, у смислу позитивног доприноса, или бар подстицаја ширем друштвеном бољитку у техничком или економском смислу.

Први ниво одлучивања у предмету рестриктивног споразума је-сте квалификација правног посла као значајног са аспекта антиконкурентијског ризика. Примена правила „*de minimis*“ резултираће остајањем изван домена примене правила о повреди конкуренције понашања које резултира незнатним нарушавањем њене равнотеже, сходно општем принципу да „*De minimis non curat praetor*“.³¹ Не само као забрањени, већ као рестриктивни уопште, третирају се они договори који имају значајан утицај на тржишне односе. Овакво категоријално преклапање није оправдано, јер је појам рестриктивног споразумевања шири од онога који има значајан антиконкурентијски ризик. Рестриктивност је присутна, али не у значајној мери, и у случају договора који има за последицу нарушавање конкуренције, иако у ширем координатном систему не резултира одређеном вредношћу тржишног удела. Примена правила незнатног ограничења конкуренције у домену трикатегоријалне систематизације рестриктивних споразума сходно функционалном и субјективном критеријуму резултира претпоставком квантитативног изузетка од принципа забране у категорији вертикалних споразума са вредношћу до 15% тржишног удела, а до 10% у случају хоризонталних и мешовитих споразума.

Други ниво подразумева примену режима забране на споразуме који су оцењени као рестриктивни у ужем смислу, односно нису подобни за издвајање по квантитативном критеријуму као незнатни. Споразум се сагледава са аспекта циља и последице, а у ширем контексту и антиконкурентијског потенцијала, и као рестриктиван има ништавост за правну последицу.

Трећи ниво поступања подразумева примену квалитативних критеријума правила разумне процене. Осим већ утврђених негативних, утврђују се и вреднују шири позитивни ефекти односног договора. Уважавајући категоризацију претходног степена сходно профили антиконкурентијског ризика, правило резона може да резултира изузимањем рестриктивног споразума од општег режима забране.

Систем изузетака је сходно претпостављеној удаљености од антиконкурентијског ризика као језгра модела конципиран кроз пет концентричних кругова. Први, најудаљенији се односи на категоријално изузимање из режима забране рестриктивног вертикалног споразумевања, а други на споразуме између конкурената. Иако по својој

---

31 Судија се не стара о ситницама.

природи несумњиво рестриктивни, ови правни послови због позитивних ефеката које имају у погледу подстицања техничког или економског напретка, односно унапређења тржишних односа у домену производње и промета, са једне стране, и неекстремне природе антиконкуренијског ризика бивају унапред, самим припадањем одређеној законској категорији, издвојени од потпадања под општи режим забране. Хоризонталним споразумима иманентан је виши степен антиконкуренијског ризика, и стога је могућност примене правила резона уже профилисана у односу на вертикалне уговоре.

Истовремено, јасно је повучена линија иза које се правило разумне процене не може применити, без обзира на друге одлике споразума. Искључујући услов јесте циљ договора усмерен на одређивање цена, ограничавање производње или продаје и поделу тржишта. Картели споразум не може, по самој својој правној природи и унутрашњој економској логици, резултирати у добробити за потрошаче, и то је тачка прелома која га нужно сврстава у сферу апсолутне забране. Дакле, само постојање наведених ограничења у погледу садржине споразума анулира могућност изузећа од забране. Категорија картелних хоризонталних споразума, стога, заправо искључује потребу разумне процене с обзиром на то да *per se* представљају битну повреду конкуренције, без обзира на евентуалне позитивне ефекте, па и саму вредност тржишног удела учесника споразума.

Ослобађање од забране појединачног споразума оставља могућност заинтересованој страни да у посебном поступку затражи допуштање правног дејства рестриктивног споразума.

Примена института прекида поступка услед нагодбе представља следећи, али све мање вероватни, основ за изузимање у сфери рестриктивних, а посебно хоризонталних споразума, код којих се природан и претпостављени однос такмичења и тржишног супарништва замењује договором конкурената, док знатно шири домен примене има у случајевима злоупотребе доминантног положаја. У случају картела, као најозбиљнијих облика повреде, модел нагодбе се не примењује.

Најзад, у случају када је поступак због претпостављене повреде конкуренције већ покренут, остаје уско профилисан простор примене правила резона у виду института поравнања. Зарад оптимизације процесне ефикасности у картелним предметима, предвиђен је институт *Leniency*, утемељен на примени правила резона, прагматичности и ефикасности. За разлику од поравнања које претпоставља активан поступак, реч је о договору о имунитету учесника рестриктивног споразума зарад добијања информације о постојању, односно доказа који по правилу управо треба да омогуће правне претпоставке за спровођење поступка.

Трипартитни систем процене евентуалне допуштености рестриктивног договора полази од квантитативних критеријума, узима у обзир не само циљ и последицу, него и потенцијал односног споразума у погледу нарушавања конкуренције, и најзад применом квалитативних показатеља и уважавајући целокупност правног посла, односно ценећи евентуалне позитивне неконкурентијске особине, а затим и субјективне и објективне критеријуме – применом правила резона води до коначног, правичности као исходу најближег, правног става у сваком појединачном случају.

Коришћена литература

- Беговић Борис, Павић Владимир, *Увод у право конкуренције*, Београд, 2012. (Begović Boris, Pavić Vladimir, *Uvod u pravo konkurencije*, Beograd, 2012)
- Васиљевић Мирко, *Пословно право*, Београд, 2001. (Vasiljević Mirko, *Poslovno pravo*, Beograd, 2001)
- Вукадиновић Радован, *Међународно пословно право*, Крагујевац, 2012. (Vukadinović Radovan, *Međunarodno poslovno pravo*, Kragujevac, 2012)
- Ezrachi Ariel, *EU Competition Law*, Portland, 2010.
- Karlow Louis, *Competition Policy and Price Fixing*, Princeton, 2013.
- Поповић Душан, *Искључива права интелектуалне својине и слободна конкуренција*, Београд, 2012. (Popović Dušan, *Isključiva prava intelektualne svojine i slobodna konkurencija*, Beograd, 2012)
- Russo Francesco, Maarten Chinkel P., Gunster Andrea, Carree Martin, *European Commission Decisions on Competition*, New York, 2010.
- Табороши Светислав, *Економско право*, Београд, 2006. (Taboroši Svetislav, *Ekonomsko pravo*, Beograd, 2006)
- Hovenkamp Herbert, *The Antitrust Enterprise – Principle and Execution*, Cambridge – Massachusetts, 2005.
- Шогоров Стеван, *Монополистички споразуми у југословенском праву*, Београд, 1989. (Šogorov Stevan, *Monopolistički sporazumi u jugoslovenskom pravu*, Beograd, 1989)
- Waelbroeck Denis, „Vertical agreements: 4 years of liberalisation by regulation n. 2790/99 after 40 years of legal (block) regulation“, *The Evolution of European Competition Law – Whose Regulation, Which Competition?* (ed. Hanns Ullrich), Cheltenham, 2006.
- Whish Richard, Bailey David, *Competition Law*, Oxford, 2012.

Sanja DANKOVIĆ STEPANOVIĆ, PhD
Full Professor at the University of Belgrade Faculty of Political Sciences,
Serbia

DOMAIN OF APPLICATION OF THE RULE OF REASON TO RESTRICTIVE AGREEMENTS

Summary

The paper examines the basis and domain of application of the rule of reason to restrictive agreements. When the agreement will not be qualified as restrictive, and furthermore by which of five level basis a transaction is separated out of a prohibition regime and consequence of nullity annulled? The result of the paper is a three-category legal model that assumes the application of quantitative and then qualitative indicators, which further imply subjective-objective criteria for assessing the anti-competitive potential of the agreement. After the application of the de minimis rule, the transaction is being subject of a systematic and target consecutive analysis, and then by applying the rule of reason – considering the circumstances of the individual case and categorizing them as anticompetitive risk, and possible wider positive effect – in the last instance allowed the possibility of one of the five scenarios of exceptions to the initial principle of absolute prohibition.

Key words: *Anticompetitive Risk. – Restrictive Considerability. – Rule of Reason. – Taking Out of Prohibition. – A Commitment.*

Датум пријема рада: 30. 3. 2021.

Датум исправке рада: 25. 5. 2021.

Датум прихватања рада: 30. 5. 2021.

УДК: 341.24:007 ; 341.24:004

CERIF: S 144

ТИП РАДА: ПРЕГЛЕДНИ НАУЧНИ РАД

DOI: 10.5937/PiP2102123G

др *Милена* ГАЛЕТИН*

доцент Правног факултета за привреду и правосуђе у Новом Саду
Универзитета Привредна академија у Новом Саду;
Едуконс универзитет, Сремска Каменица, Србија

Аница МИЛОВАНОВИЋ**

докторанд Факултета техничких наука Универзитета у Новом Саду,
Србија

ПРАВО И СОФТВЕРСКА АНАЛИЗА: КОРАК БЛИЖЕ КА РЕШАВАЊУ ИНВЕСТИЦИОНИХ СПОРОВА ПРИМЕНОМ МЕТОДА ВЕШТАЧКЕ ИНТЕЛИГЕНЦИЈЕ?

„The real problem is not whether machines think but whether men do“.

B. F. Skinner

Сажетак

Питање моућности примене вештачке интелигенције приликом решавања правних спорова постаје све актуелније. Аутори у раду испитују да ли се софтверска анализа може применити на решавање конкретних питања у инвестиционим споровима – утврђивање меродавне

---

* Електронска адреса аутора: milena.galetin@gmail.com.

** Електронска адреса аутора: anicamilov@gmail.com.

права на суштинину сјора и указују на примену вештачке интелигенције у праву, а посебно приликом предвиђања исхода сјора. Полазну основу представља узорак од 50 арбитражних одлука и резултатни претходно сироведеној исцртаживања. Уочено је да софтверска анализа може бити корисна приликом одлучивања, али не у мери да би се арбитражи искључиво моли ослонили на њу, док је израда алгоритама који би предвидео које је право меродавно за различита правна питања захтевао значајно већи узорак. Смањимо и да постојање различитих правних и чињеничних околности у сваком конкретном случају, као и саме личности арбитра и његовој права на дискрециону оцену приликом решавања сјора, представља ограничење за примену вештачке интелигенције у овој области.

Кључне речи: Право и вештачка интелигенција. – Инвестициони сјорови. – Меродавно право. – Софтверска анализа у праву.

I Увод

Сведоци смо да је у савременом друштву примена вештачке интелигенције свеприсутна,¹ а њена општеприхваћена дефиниција не постоји.² Не улазећи у детаљнију анализу свих аспеката термина „вештачка интелигенција“, на овом месту ћемо само истаћи да смо се због самог предмета истраживања у раду определили за тзв. „*machine learning*“ технику, која подразумева примену вештачке интелигенције где се путем софтвера, односно алгоритама (на основу унетих података) „учи“ и током времена унапређује извршавање појединих задатака.³

1 У Стратегији за развој вештачке интелигенције у Републици Србији за период 2020–2025. године је наведено да се у њој утврђују циљеви и мере за развој вештачке интелигенције, чија имплементација треба да резултира економским растом, унапређењем јавних услуга, унапређењем научног кадра и развојем вештина за послове будућности. Реализација ових мера би требало да осигура да се вештачка интелигенција у Републици Србији развија и примењује на безбедан начин и у складу са међународно препознатим етичким принципима, како би се искористио потенцијал ове технологије за унапређење квалитета живота сваког појединца и друштва у целини, као и за достизање циљева одрживог развоја. Стратегија развоја вештачке интелигенције у Републици Србији за период 2020–2025. године, доступно на адреси: https://www.srbija.gov.rs/extfile/sr/437304/strategija_razvoja_vestacke_inteligencije261219_2_cyr.pdf, 2. 4. 2021, 3.

2 Miriam C. Buiten, „Towards Intelligent Regulation of Artificial Intelligence“, *European Journal of Risk Regulation*, Vol. 10, Nr. 1/2019, 45.

3 Harry Surden, „Machine Learning and Law“, *Washington Law Review*, Vol. 89, Nr. 87/2014, 88. Наведено према: Peter Flach, *Machine Learning: The Art and Science of Algorithms that Make Sense of Data*, Cambridge, 2012, 3.

Када је у питању примена вештачке интелигенције у праву, наилазимо на различита мишљења. Барфилд и Пагало наводе да што више примена вештачке интелигенције почиње да даје резултате који личе на поступање човека, то је већи изазов за право.⁴ Исти аутори истичу да „све форме вештачке интелигенције карактерише употреба алгоритама и софистицираних аналитичких метода, примењених помоћу програмског језика, а који, између осталог, имају способност доношења одлука, решавања проблема, ‘разумевања’ говорног и писаног језика и замене људи приликом контроле система“.⁵

Вани разликује више примена вештачке интелигенције у праву: анализа докумената који се тичу судског поступка, правна истраживања, *due diligence*, тзв. управљање уговорима – анализа уговора и предвиђање исхода спора.⁶ Према поменутом аутору, путем вештачке интелигенције се анализирају слични случајеви са сличним чињеничним стањем и пружа се статистичка анализа за ово предвиђање, што у великој мери може да олакша адвокатима да одлуче у ком смеру да воде случај. Коначно, овај аутор закључује да поред тога што правницима чува време и новац, вештачка интелигенција им омогућава да се фокусирају на комплекснија питања и стратешко планирање.⁷ Примена софтверских алата (програма) је, дакле, почела да утиче чак и на оне аспекте рада правника који се тичу задатака, односно проблема чије се решавање традиционално ослањало на стручно (људско) мишљење и просуђивање.⁸ Лодер и Зелеников у свом раду иду даље, те истичу да постоје системи за подршку приликом одлучивања (*Decision Support Systems*) који допуњују вештине управљања људским знањем помоћу рачунарских алата за управљање знањем; алати за подршку одлучивању (*Decision Support Tools*), који помажу доносиоцима одлука да побољшају своје перформансе; алати за

4 Woodrow Barfield, Ugo Pagallo, *Research Handbook on the Law of Artificial Intelligence*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, 2018, 5.

5 Вид. Woodrow Barfield, Ugo Pagallo, *Advanced Introduction to Law and Artificial Intelligence*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, 2020.

6 Вид. и Ananth Kini, *Artificial Intelligence and the Legal Profession: An „intelligent“ way ahead?*, 2020, доступно на адреси: <https://www.barandbench.com/columns/artificial-intelligence-and-legal-profession-an-intelligent-way-ahead/>, 31. 3. 2021. Аутор указује на то да, поред значајних предности примене вештачке интелигенције, постоје и бројне опасности и осврће се на речи Стивена Ховкинга (*Stephen Hawking*), који тврди да су се првобитни облици вештачке интелигенције већ показали врло корисним, али да страхује од развоја вештачке интелигенције јер су људи ограничени спором биолошком еволуцијом, те не могу да се такмиче са њом.

7 Rachel Vanni, *How Artificial Intelligence Is Transforming the Legal Profession*, 2020, доступно на адреси: <https://kirasystems.com/learn/how-artificial-intelligence-is-transforming-the-legal-profession/>, 1. 4. 2021, интернет извор без броја стране.

8 Benjamin Alarie, Anthony Niblett, Albert H. Yoon, „How artificial intelligence will affect the practice of law“, *University of Toronto Law Journal*, Vol. 68, Issue supplement Nr. 1/2018, 106. Овде се мисли на предвиђање исхода правног спора.

доношење одлука (*Decision-making Tools*), који аутоматизују процес, остављајући кориснику минималну улогу.⁹

Интересантно је осврнути се и на мишљење суоснивача и техничког директора *legal tech* компаније *InCloudCounsel*, који сматра да је вештачка интелигенција само средство, а да то што имамо боље средство не значи да ће људи мање радити, поготово што се обим посла стално повећава. По њему су правници због технологије продуктивнији и од њих се захтева да поседују вештине које су неопходне да би могли да користе ту технологију како би били конкурентни на тржишту (због чега често траже помоћ од стручњака који се баве вештачком интелигенцијом). Указује на то да примена вештачке интелигенције у области права може бити опасна уколико је користе људи који се не разумеју у право, односно да је познавање права предуслов да би се направила технологија која успешно функционише у овој области. Наглашава да се она још увек примењује поприлично уско, јер није на нивоу да може да сагледа проблем из свих углова.¹⁰

Слично је схватање и Сурдена који истиче да, заправо, савремени системи вештачке интелигенције нису *intelligent thinking machines*, већ да они пружају корисне, интелигентне резултате без интелигенције. По њему је вештачка интелигенција посматрана као мисаона машина која има способност расуђивања на истом или вишем нивоу него човек (тзв. *Strong AI* или *Artificial General Intelligence*) још увек само тежња. Савремена вештачка интелигенција није створена да може да врши многе функције које су својствене људској интелигенцији – апстрактно размишљање, опште вештине решавања проблема, разумевање суштине.¹¹

Несумњиво је да се применом вештачке интелигенције сваки посао или задатак обавља знатно брже, једноставније и са битно смањеним ризиком, а самим тим и исплативије. Чини се да је став већине аутора који се баве овим питањем да је једна од њених предности и то што се растерећује правосуђе, посебно у лакшим случајевима, препуштајући сложене случајеве на решавање искусним арбитрама, судијама, адвокатима.

С обзиром на то да се у раду бавимо одлукама арбитражних судова, важно је напоменути да је посебно осетљиво питање приликом

9 Arno R. Lodder, John Zeleznikow, „Artificial Intelligence and Online Dispute Resolution“, *Online Dispute Resolution: Theory and Practice – A Treatise on Technology and Dispute Resolution* (eds. Mohamed S. Abdel Wahab, Ethan Katsh, Daniel Rainey), Eleven International Publishing, The Hague, 2012, 74–75.

10 Harmon Leon, Artificial Intelligence Is on the Case in the Legal Profession, 2019, доступно на адреси: <https://observer.com/2019/10/artificial-intelligence-legal-profession/>, 1. 4. 2021, интернет извор без броја стране.

11 Harry Surden, „Artificial Intelligence and Law: An Overview“, *Georgia State University Law Review*, Vol. 35, Nr. 4/2019, 1308–1309.

примене вештачке интелигенције транспарентност и контрола података и алгоритама, укључујући објављивање одлука и постојање ризика по поверљивост и заштиту података о личности.¹² Поједини аутори истичу да главну употребу вештачке интелигенције у савременој арбитражи представља испитивање све већег броја дигиталних арбитражних микро-података које поседују странке и њихови браниоци, односно саветници како би се утврдило шта је релевантно за случај, а затим се ти подаци анализирају и користе на много ефикаснији начин.¹³ Овде је битно истаћи да знатно мање препрека у том смислу има када су у питању одлуке Међународног центра за решавање инвестиционих спорова (ICSID) јер се оне углавном објављују, те су доступне.

Аутори су у раду испитивали да ли се софтверска анализа, као и методе вештачке интелигенције могу применити на решавање конкретног питања у инвестиционом спору – утврђивање меродавног права на суштину спора. Полазну основу је представљао узорак од 50 арбитражних одлука и резултати претходно спроведеног истраживања.¹⁴

12 Kathleen Paisley, Edna Sussman, „Artificial Intelligence Challenges and Opportunities for International Arbitration“, *NYSBA New York Dispute Resolution Lawyer*, Vol. 11, Nr. 1/2018, 35.

13 *Ibid.*, 36.

14 *Middle East Cement Shipping and Handling Co. S.A. v. Arab Republic of Egypt*, ICSID Case No. ARB/99/6, Award, 12 April 2002; *PSEG Global, Inc., The North American Coal Corporation, and Konya Ingin Elektrik Üretim ve Ticaret Limited Sirketi v. Republic of Turkey*, ICSID Case No. ARB/02/5, Award, 19 January 2007; *Metalclad Corporation v. The United Mexican States*, ICSID Case No. ARB(AF)/97/1, Award, 30 August 2000; *LG&E Energy Corp., LG&E Capital Corp., LG&E International Inc. v The Argentine Republic*, ICSID Case No. ARB/02/1, Decision on Liability, 3 October 2006; *Saluka Investments B.V. v. The Czech Republic*, UNCITRAL, Partial award, 17 March 2006; *Técnicas Medioambientales Tecmed, S.A. v. The United Mexican States*, ICSID Case No. ARB (AF)/00/2, Award, 29 May 2003; *ATA Construction, Industrial and Trading Company v. The Hashemite Kingdom of Jordan*, ICSID Case No. ARB/08/2, Award, 18 May 2010; *Occidental Exploration and Production Company v. The Republic of Ecuador*, LCIA Case No. UN 3467, Award, 1 July 2004; *Azurix Corp. v. The Argentine Republic*, ICSID Case No. ARB/01/12, Award, 14 July 2006; *Ronald S. Lauder v. The Czech Republic*, UNCITRAL, Final Award, 3 September 2001; *Mr. Franck Charles Arif v. Republic of Moldova*, ICSID Case No. ARB/11/23, Award, 8 April 2013; *CMS Gas Transmission Company v. The Republic of Argentina*, ICSID Case No. ARB/01/8, Award, 12 May 2005; *Phoenix Action Ltd v Czech Republic*, ICSID Case No ARB/06/5, Award, 15 April 2009; *Salini Costruttori S.p.A. and Italstrade S.p.A. v. The Hashemite Kingdom of Jordan*, ICSID Case No. ARB/02/13, Decision on Jurisdiction, 9 November 2004; *Rafat Ali Rizvi v The Republic of Indonesia*, ICSID Case No. ARB/11/13, Award on Jurisdiction, 16 July 2013; *Grand River Enterprises Six Nations, Ltd., et al. v. United States of America*, UNCITRAL, Award, 12 January 2011; *Eureko B.V. v. Republic of Poland*, ad hoc arbitration, Partial Award, 19 August 2005; *Compañía de Aguas del Aconquija, S.A. and Compagnie Générale des Eaux v. Argentine Republic*, ICSID Case No. ARB/97/3, Award, 21 November 2000; *Gustav F W Hamester GmbH & Co KG v. Republic of Ghana*, ICSID Case No. ARB/07/24, Award, 18 June 2010; *Electrabel S.A. v. Republic of Hungary*, ICSID Case No. ARB/07/19, Decision on Jurisdiction, Applicable Law and

Коришћене су методе карактеристичне за друштвене науке: дескриптивна, теоријско-правна метода и *case-law*; статистичка анализа података је рађена у R програмском језику.

Liability, 30 November 2012; *Jan de Nul N.V. and Dredging International N.V. v Arab Republic of Egypt*, ICSID Case No. ARB/04/13, Award, 6 November 2008; *Alpha Projekt-holding GmbH v. Ukraine*, ICSID Case No. ARB/07/16, Award, 8 November 2010; *CME Czech Republic B.V. (The Netherlands) v The Czech Republic*, UNCITRAL, Final Award, 14 March 2003; *ADC Affiliate Limited and ADC & ADMC Management Limited v. Republic of Hungary*, ICSID Case No. ARB/03/16, Award, 2 October 2006; *Siemens A.G. v The Argentine Republic*, ICSID Case No. ARB/02/8, Award, 17 January 2007; *Ioannis Kardassopoulos v. The Republic of Georgia*, ICSID Case No. ARB/05/18, Award, 3 March 2010; *Marion Unglaube and Reinhard Unglaube v. Republic of Costa Rica*, ICSID Case No. ARB/08/1, ICSID Case No. ARB/09/20, Award, 16 May 2012; *Impregilo SpA v Argentina*, ICSID Case No. ARB/07/17, Award, 21 June 2011; *Sempra Energy International v. The Argentine Republic*, ICSID Case No. ARB/02/16, Award, 28 September 2007; *Sempra Energy International v. The Argentine Republic*, ICSID Case No. ARB/02/16, Decision on the Argentine Republic's Application for Annulment of the Award, 29 June 2010; *Enron Corporation and Ponderosa Assets, L.P. v. Argentine Republic*, ICSID Case No. ARB/01/3, Award, 22 May 2007; *Continental Casualty Co v. Argentine Republic*, ICSID case No. ARB/03/9, Award, 5 September 2008; *El Paso Energy International Company v The Argentine Republic*, ICSID Case No. ARB/03/15, Award, 31 October 2011; *Autopista Concesionada de Venezuela, C.A. ('Aucoven') v Bolivarian Republic of Venezuela*, ICSID Case No. ARB/00/5, Award, 23 September 2003; *Mondev International Ltd. v. United States of America*, ICSID Case No. ARB(AF)/99/2, Award, 11 October 2002; *Loewen Group, Inc. and Raymond L. Loewen v. United States of America*, ICSID Case No. ARB(AF)/98/3, Award, 26 June 2003; *Waste Management, Inc. v. United Mexican States*, ICSID Case No. ARB(AF)/00/3, Award, 30 April 2004; *Rumeli Telekom A.S. and Telsim Mobil Telekomunikasyon Hizmetleri A.S. v. Republic of Kazakhstan*, ICSID Case No. ARB/05/16, Award, 29 July 2008; *White Industries Australia Limited v The Republic of India*, UNCITRAL, Final Award, 30 November 2011; *Saipem S.p.A. v. The People's Republic of Bangladesh*, ICSID Case No. ARB/05/07, Award, 30 June 2009; *EnCana Corporation v. Republic of Ecuador*, LCIA Case No. UN3481, UNCITRAL, Award, 3 February 2006; *Accession Mezzanine Capital L.P. and Danubius Kereskedőház Vagyonkezelő Zrt. v. Hungary*, ICSID Case No. ARB/12/3, Award, 17 April 2015; *Philip Morris Brands Sàrl, Philip Morris Products S.A. and Abal Hermanos S.A. v. Oriental Republic of Uruguay*, ICSID Case No. ARB/10/7 (formerly FTR Holding SA, Philip Morris Products S.A. and Abal Hermanos S.A. v. Oriental Republic of Uruguay), Award, 8 July 2016; *Bosh International, Inc and B&P Ltd Foreign Investments Enterprise v. Ukraine*, ICSID Case No. ARB/08/11, Award, 25 October 2012; *Caratube International Oil Company LLP and Devinci Salah Hourani v. Republic of Kazakhstan*, ICSID Case No. ARB/13/13, Award, 27 September 2017; *Fraport AG Frankfurt Airport Services Worldwide v. The Republic of the Philippines*, ICSID Case No. ARB/03/25, Award, 16 August 2007; *World Duty Free Company Limited v The Republic of Kenya*, ICSID Case No. ARB/00/7, Award, 4 October 2006; *Gami Investments, Inc. v. The Government of the United Mexican States*, UNCITRAL, Final Award, 15 November 2004; *Glamis Gold, Ltd. v The United States of America*, UNCITRAL, Award, 8 June 2009; *OI European Group B.V. v Bolivarian Republic of Venezuela*, ICSID Case No. ARB/11/25, Award, 10 March 2015; *Cargill Incorporated v United Mexican States*, ICSID Case No. ARB(AF)/05/2, Award (redacted version), 18 September 2009.

II Меродавно право у међународним инвестиционим споровима и софтверска анализа; обрада података (*R studio, excel*)

Међународни инвестициони спорови су спорови између страног улагача и државе пријема страног капитала. Иако могу да се решавају пред националним судовима, или чак и дипломатским путем, у раду смо се бавили само одлукама које су донете у поступцима пред међународним арбитражним судовима (у великој већини је реч о одлукама ИКСИД-а).

Утврђивање меродавног права за суштину спора је изузетно битно јер то може да утиче на сам исход арбитражног поступка. Међутим, још од самог почетка постојања инвестиционих спорова није постојала сагласност по питању тога по ком праву их решавати. Томе доприноси чињеница да су у питању спорови на које могу да се примењују различити извори права – извори међународног права,¹⁵ национално законодавство државе пријема, као и одредбе уговора о страном улагању између државе пријема и страног улагача. Притом се за свако појединачно спорно питање одређује који слој правних правила применити, а према савременом схватању, арбитражни судови су слободни да, према сопственом уверењу, одлуче да ли ће на одређено питање, на суштину спора да примене правила националног или међународног права.¹⁶

У претходном истраживању је на основу анализе одлука арбитражних судова утврђено да се може направити класификација спорних питања у инвестиционим споровима у зависности од тога које се право на њих примењује, уз напомену да је треба схватити условно јер није примењива и не важи у сваком конкретном случају:

- међународно право се примењује у случају повреде споразума о подстицању и заштити улагања (БИТ); најчешће се ради о примени одредаба самог БИТ-а – улагачи се у својим тужбама позивају на то да је повређен неки од материјалноправних стандарда третмана који је предвиђен БИТ-ом, па арбитражни

---

15 Извори међународног права се схватају у смислу члана 38 Статута Међународног суда правде: основни – међународни споразуми/конвенције, међународни обичај и општа правна начела призната од стране цивилизованих народа; помоћни – судске одлуке и доктрина најпозванијих стручњака јавног права разних народа. Вид. Статут Међународног суда правде (*Statute of the International Court of Justice*), доступно на адреси: <https://www.icj-cij.org/en/statute>, 15. 3. 2021.

16 Милена Галетин, *Меродавно право у међународним инвестиционим споровима*, докторска дисертација, Правни факултет Универзитета у Новом Саду, Нови Сад, 2019.

- судови налазе да би спор требало решити применом одредаба споразума за који се наводи да је повређен. Осим тога, могу да буду примењене и одредбе других међународних споразума, кроз тумачење члана 31 Бечке конвенције о уговорном праву;¹⁷
- обичајно међународно право се примењује приликом тумачења споразума о подстицању и заштити улагања, попуњавања правних празнина у случају да неко питање није регулисано овим споразумом, у случају непостојања споразума, као и када споразум упућује на његову примену. Исто тако, обичајно међународно право се примењује на питања постојања одговорности државе за акте супротне међународном праву; питање утврђивања стандарда накнаде код незаконите експропријације; питање приписивости акта држави; питања искључења одговорности државе за акте супротне међународном праву (постојање стања нужде и више силе); питање да ли искоришћеност правних лекова представља услов повреде материјалноправног стандарда заштите улагања;
  - општа правна начела арбитражни судови, осим самосталне примене, користе приликом попуњавања празнина након примене споразума о подстицању и заштити улагања и обичајног међународног права – могу бити од помоћи приликом разјашњења садржине материјалноправних стандарда;¹⁸
  - национално право државе пријема – у споровима који су покренути по основу уговора и када је предвиђено као меродавно у одговарајућој клаузули; национално право се често узима у обзир као чињеница у спору који се решава на основу правила међународног права у споровима који су покренути због повреде БИТ-а; утврђивања обима и садржине имовинских права и обавеза,¹⁹ односно питања да ли непримењивање (повреда)

17 Конвенција Уједињених нација о уговорима о међународној продаји робе из 1980. године (*United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods*).

18 Вид. и Марко З. Јовановић, *Одговорности државе за заштити страних директних улагања*, докторска дисертација, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2014, 113: „У погледу садржаја обавезе заштите страних директних улагања, може се закључити да стандарди третмана страних улагања у својој основи представљају опште правне принципе“.

19 Питање постојања и садржине имовинског права у неким случајевима је питање везано за надлежност арбитражног суда, односно да ли уопште постоји заштићено улагање. „До одговора на питање да ли су тужиоци имали било какво право на емитовање путем радио фреквенције у Мађарској у критичном моменту у 2009. години се може доћи само применом права Мађарске... Након утврђивања постојања таквих права по мађарском праву, као и њихове природе и обима, разматра се да ли она могу да чине улагање којем се пружа заштита у смислу члана 1 БИТ-а и чла-

сопствених прописа државе пријема представља основ повреде материјалноправног стандарда заштите улагача/улагања из БИТ-а.²⁰

Као што је већ истакнуто, статистичка анализа је примењена на узорак претходног истраживања од 50 одлука арбитражних судова у којима је анализирано које је право меродавно за 64 спорна питања. Статистичка анализа података је рађена у *R* програмском језику. Кроз *GUI* (графички кориснички интерфејс – енг. *graphical user interface*) *R Studio*-а се приступило инсталацији пакета (*ggplot2*, *rpart*, *rpart.plot*) како би се омогућио графички приказ података. Подаци из *excel* – а су чувани у *csv* формату и као такви импортовани у *R studio*.

Графички је представљено свако спорно питање и процентуално (у распону од 0 до 100%) је исказана примена права за дато спорно питање. Радило се о утврђивању релације између три слоја правних правила (међународно право, национално право и обичајно међународно право) и осам спорних питања (повреда БИТ-а, приписивост акта држави, утврђивање стандарда накнаде код незаконите експропријације, искоришћеност локалних правних лекова као услов наступања повреде материјалноправног стандарда, непримењивање (повреда) сопствених прописа државе пријема, утврђивање обима и садржине имовинских права и обавеза, искључење одговорности државе за акте супротне међународном праву, тумачење споразума о подстицању и заштити улагања). Општа правна начела, с обзиром на ограничен обим претходног истраживања, у смислу њихове примене, нису обухваћена емпиријским истраживањем као извор међународног права који се примењује на суштину инвестиционог спора.²¹

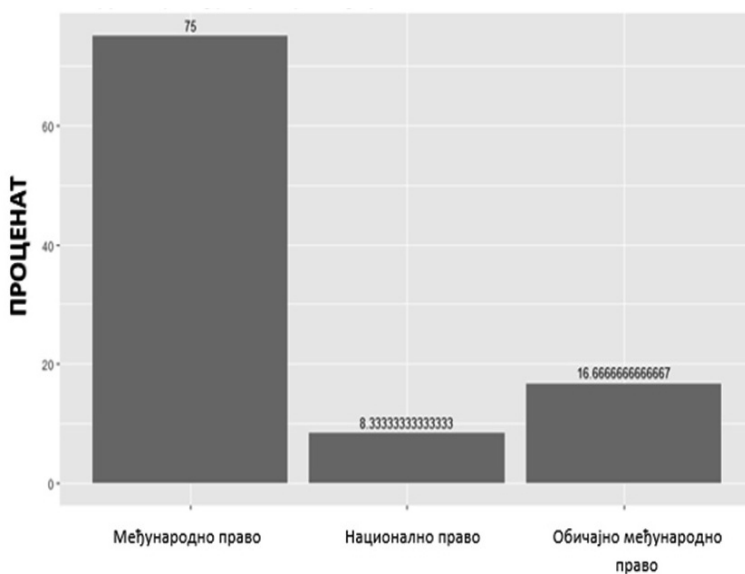
Следе графички прикази који потврђују резултате претходног истраживања:

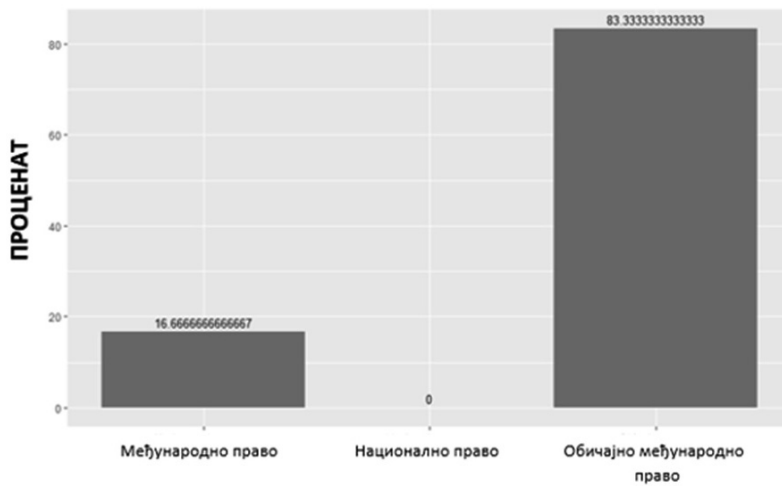
на 25 ИКСИД конвенције. Ово питање мора бити решено применом оних одредаба споразума које се тумаче у контексту међународног права... Коначно, до одговора на питање да ли заштићено улагање са претходно утврђеним карактеристикама може бити експрописано се мора доћи применом члана 6 БИТ-а и правила општег међународног права о експропријацији.“ Вид. *Accession Mezzanine Capital L.P. and Danubius Kereskedőház Vagyonkezelő Zrt. v Hungary*, ICSID Case No. ARB/12/3, Award, 17 April 2015, пара. 75.

20 М. Галетин, 303–304.

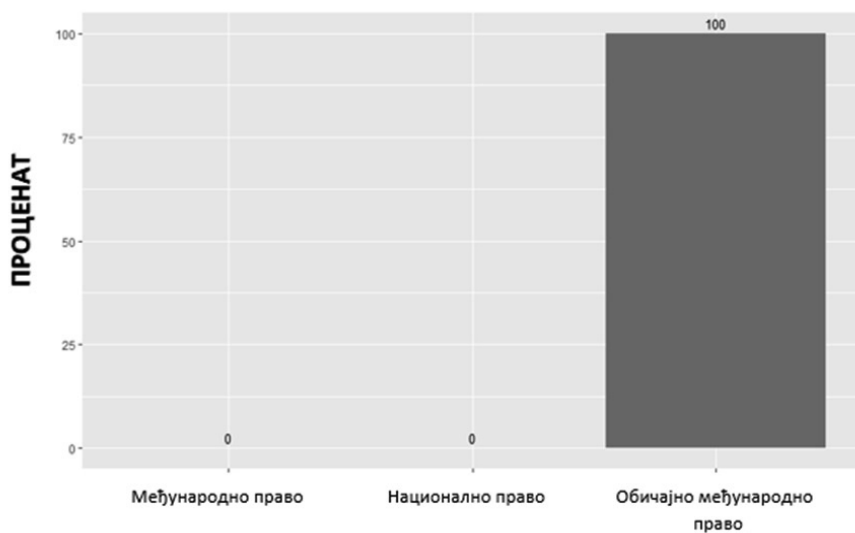
21 Претходно истраживање се бавило само једним аспектом примене општих правних начела: да ли повреда ових начела може довести до повреде материјалноправног стандарда заштите. Отклањање поменутог ограничења је веома важно у наредним фазама истраживања примене вештачке интелигенције на решавање овог питања у инвестиционим споровима.

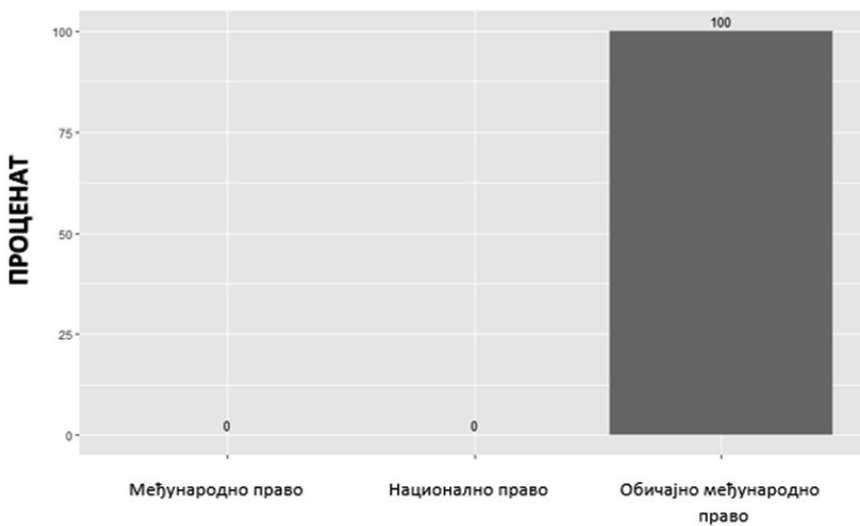
Слика бр. 1:
Спорно питање *повреда БИТ-а*

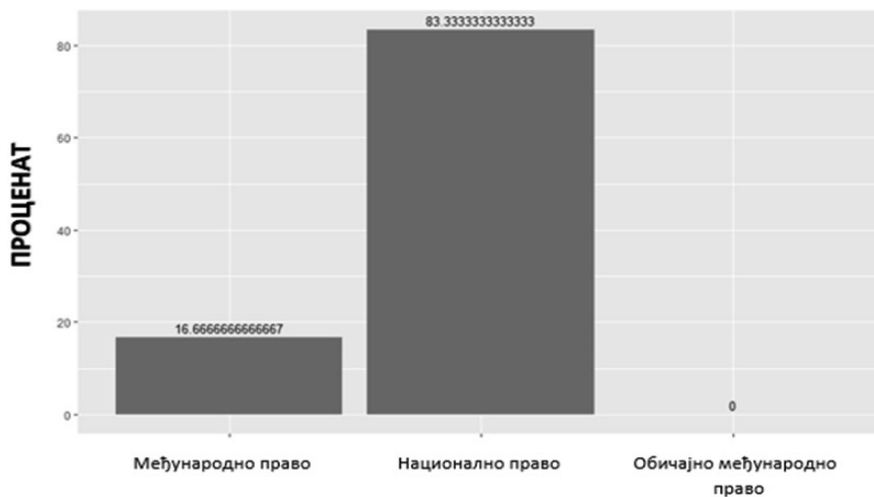
Слика бр. 2:
Спорно питање *шумачење споразума о подстицању и заштити улагања*

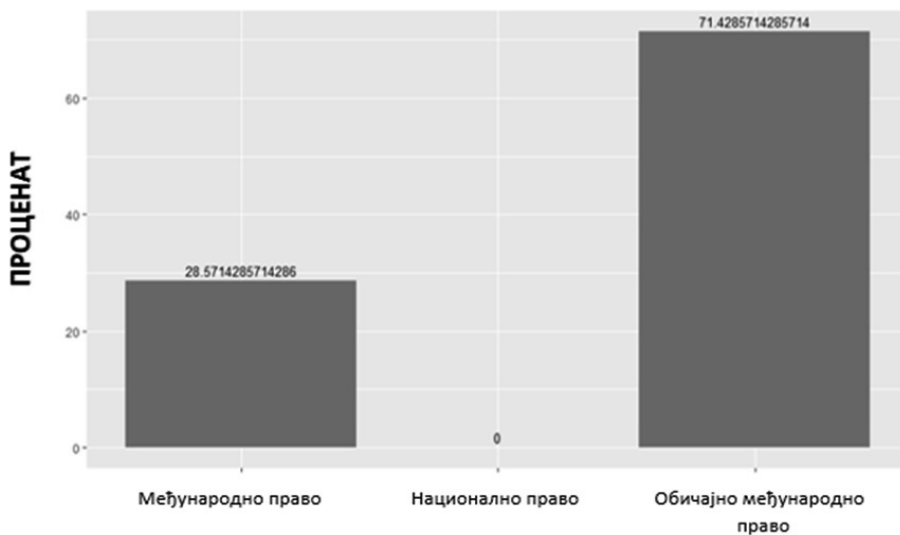
Слика бр. 3:
Спорно питање *јурисдивосиј акаџиа држави*

Слика бр. 4:
Спорно питање *ујврђивање стандарда накнаде код незаконније експропријације*

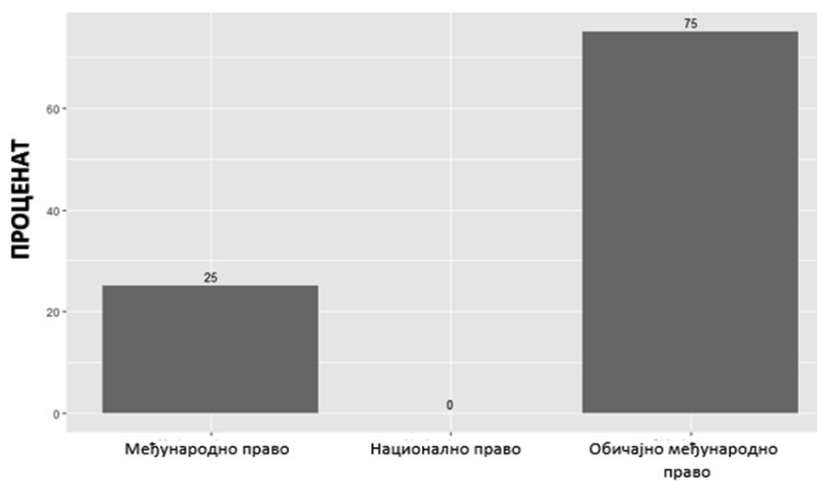

Слика бр. 5:
Спорно питање *ујврђивање обима и садржине имовинских њрава и обавеза*

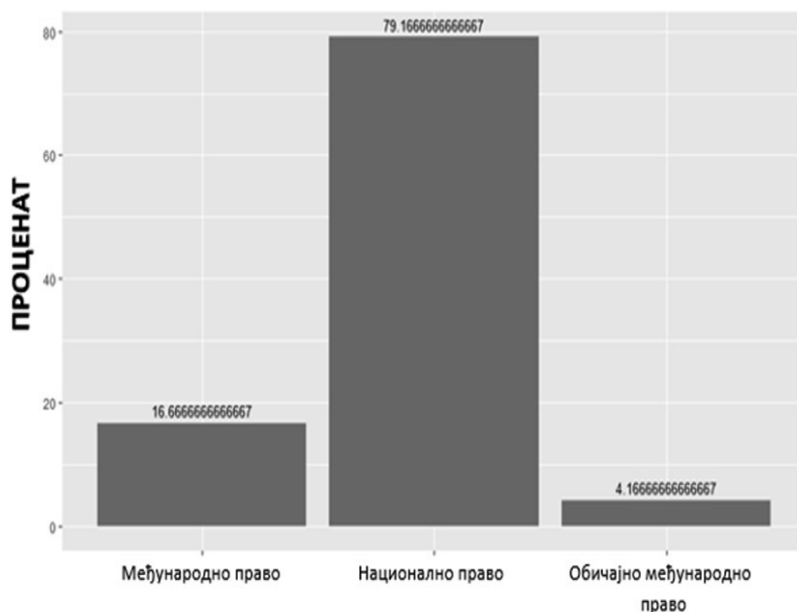

Слика бр. 6:
Спорно питање *искључење одговорности државе за акције сујројне међународном њраву*

Слика бр. 7:
Спорно питање *искоришћености локалних њравних лекова као услов насћујања њовреде маћеријално-њравној сћандарда*

Слика бр. 8:
Спорно питање *нејримењивање (њовреда) сојсћивених њройиса државе њријема њредсћавља основ њовреде маћеријално-њравној сћандарда зашћијиће улајача/улајања из БИТ-а*

Из приказаног се може видети да се међународно право генерално више примењује, а национално право у анализираном узорку ниједном није било примењено на следећа спорна питања: приписивост акта држави, утврђивање стандарда накнаде код незаконите експропријације, искључење одговорности државе за акте супротне међународном праву, тумачење споразума о подстицању и заштити улагања.

Значајно је указати на чињеницу да у новијим случајевима примењујемо релативну доследност у поступању арбитражних судова, те и очекивану предвидивост у складу са резултатима статистичке анализе. Тако је, на пример, у случају *Itisaluna v Iraq* арбитражни суд потврдио да се обичајно међународно право примењује на питање тумачења споразума о подстицању и заштити улагања када држава уговорница БИТ-а није приступила Бечкој конвенцији:

„Ирак није држава уговорница Бечке конвенције о уговорном праву. Конвенција, стога, не обавезује Ирак у погледу обавеза из [међународних] споразума. Међутим, неспорно је да одредбе Бечке конвенције о уговорном праву предвиђају правила о тумачењу споразума која се тичу примене обичајног међународног права. Због тога је корисно подсетити на чланове 31–33 Бечке конвенције о уговорном праву, како би се поновио садржај релевантног и меродавног обичајног међународног права који усмерава арбитражни суд у његовом задатку.“²²

Исто тако је, у наредном примеру, арбитражни суд применио обичајно међународно право приликом разматрања питања да ли се поступање компаније у власништву Летоније може приписати овој држави:

„Странке се слажу да се приписивост поступања *SJSC Airport [SJSC International Airport Riga – летонска државна компанија]* Летонији утврђује на основу правила о приписивости која су предвиђена у (Нацрту) Правила о одговорности држава за међународно противправне акте Комисије за међународно право, а посебно члановима 4, 5 и 8, што је арбитражни суд и учинио.“²³

Међутим, и са овим треба бити опрезан јер, као што се и из графичких приказа може видети, постоји могућност одступања од очекиваног поступања арбитражног суда. Подсетићемо, на пример, на случај у којем је арбитражни суд заузео став да се међународно право у инвестиционим споровима увек примењује, чак и кад је надлежност арбитражног суда заснована на уговору и уговор садржи клаузулу о ме-

22 *Itisaluna Iraq LLC and others v. Republic of Iraq*, ICSID Case No. ARB/17/10, Award, 3 April 2020, пара. 61.

23 *Staur Eiendom AS, EBO Invest AS and Rox Holding AS v. Republic of Latvia*, ICSID Case No. ARB/16/38, Award, 28 February 2020, пара. 311.

родавном праву у којој је предвиђена искључива примена националног права државе пријема.²⁴

Спроведена софтверска анализа је потврдила да се помоћу ње може вршити брза претрага података и класификација добијених информација, али и да се може користити само као додатно средство у овом процесу. Са друге стране, алгоритми засновани на принципима вештачке интелигенције доприносе детаљнијој и свеобухватнијој анализи података и пружају могућност предикције путем одређених параметара, али захтевају много већи број арбитражних одлука и фактора класификације. Исто важи и за анализу узорака који би представљали изузетке од утврђених правила. Притом је битно истаћи да, због различитог нивоа сложености ових спорова, није могуће применити само један алгоритам за њихово решавање.

III Закључна разматрања

Можемо рећи да софтверска анализа може бити корисна приликом одлучивања у арбитражном поступку, али не у мери да би се на њу могло искључиво ослонити. Израда алгоритма који би предвидео које право применити као меродавно за различита спорна питања је захтевала знатно већи узорак и свакако представља план будућег истраживања. У прилог томе иде и чињеница да су одлуке ИКСИД центра у великом броју случајева јавно доступне. Поред тога, сматра се да ефикасна примена вештачке интелигенције у великој мери зависи и од *квалиитета обрађених података и примененог алгоритма*, те да је управо њихов однос кључан за разумевање предности и недостатака примене вештачке интелигенције у међународној арбитражи.²⁵

У Извештају Правне коморе Енглеске и Велса је указано на истраживање у којем је примењен алгоритам на 584 одлуке Европског суда за људска права, а прецизност предвиђања исхода новог случаја је била 79%. Међутим, утврђено је да се предвиђање исхода спора, уместо на правним аргументима, углавном ослањало на елементе који се не односе на право: језик и ситуације и околности поменуте у тексту случаја.²⁶

---

24 *Caratube International Oil Company LLP and Devincci Salah Hourani v. Republic of Kazakhstan*, ICSID Case No. ARB/13/13, Award, 27 September 2017. Вид. Петар Ђундић, „Меродавно право за суштину спора пред арбитражним судовима ИКСИД: члан 42(1) ИКСИД Конвенције и улога националног права“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Сагу*, бр. 4/2017, 1627–1649.

25 К. Paisley, Е. Sussman, 36.

26 Извештај правне коморе Енглеске и Велса (*Horizon Scanning Report: Artificial Intelligence and the Legal Profession*, *The Law Society of England and Wales*), 2018, доступно

Сложићемо се са ставом професора Сурдена који указује на ограничења која су присутна у савременој вештачкој интелигенцији, а то су, пре свега, немогућност апстрактног размишљања, схватање значења, трансфер знања у случају различитих активности. Њена примена се своди на алгоритам који подразумева веома прецизну структуру, са једноставним, јасним одговорима (да/не; тачно/нетачно). Познавање и разумевање домаћаја и ограничења у тренутној примени вештачке интелигенције је веома важно јер се само на тај начин може схватити њена улога у праву.²⁷ То би значило да постојање различитих чињеничних и правних околности у сваком конкретном случају, као и саме личности арбитра и његовог права на дискрециону оцену приликом решавања спора отежава примену вештачке интелигенције у овој ситуацији – „машина“ још увек није достигла ниво да може да закључује и износи образложене закључке као човек.²⁸ До тада сматрамо да би акценат ипак требало ставити на даљу специјализацију у овој области и на унапређење правне сигурности оснивањем јединственог међународног арбитражног суда који би се бавио међународним инвестиционим споровима, односно универзалног међународног инвестиционог арбитражног поступка, при чему софтверска анализа може да се користи као додатно средство приликом одлучивања.

Коришћена литература

- Аврамовић Драгутин, „Анализа предвидљивости поступања судија – повратак механичкој јуриспруденцији?“, *Crimen*, бр. 2/2018. (Avramović Dragutin, „Analiza predvidljivosti postupanja sudija – povratak mehaničkoj jurisprudenciji?“, *Crimen*, br. 2/2018)
- Alarie Benjamin, Niblett Anthony, Yoon Albert H, „How artificial intelligence will affect the practice of law“, *University of Toronto Law Journal*, Vol. 68, Issue supplement Nr. 1/2018.
- Barfield Woodrow, Pagallo Ugo, *Research Handbook on the Law of Artificial Intelligence*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, 2018.
- Barfield Woodrow, Pagallo Ugo, *Advanced Introduction to Law and Artificial Intelligence*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, 2020.
- Buiten Miriam C, „Towards Intelligent Regulation of Artificial Intelligence“, *European Journal of Risk Regulation*, Vol. 10, Nr. 1/2019.

на адреси: <https://www.lawsociety.org.uk/topics/research/ai-artificial-intelligence-and-the-legal-profession>, 10. 3. 2021, 6.

27 Н. Surden (2019), 1337.

28 Вид. Драгутин Аврамовић, „Анализа предвидљивости поступања судија – повратак механичкој јуриспруденцији“, *Crimen*, бр. 2/2018, 155–167.

- Vanni Rachel, How Artificial Intelligence Is Transforming the Legal Profession, 2020, доступно на адреси: <https://kirasystems.com/learn/how-artificial-intelligence-is-transforming-the-legal-profession/>, 1. 4. 2021.
- Галетин Милена, *Меродавно право у међународним инвестиционим споровима*, докторска дисертација, Правни факултет Универзитета у Новом Саду, Нови Сад, 2019. (Galetin Milena, *Merodavno pravo u međunarodnim investicionim sporovima*, doktorska disertacija, Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu, Novi Sad, 2019)
- Ђундић Петар, „Меродавно право за суштину спора пред арбитражним судовима ИКСИД: члан 42(1) ИКСИД Конвенције и улога националног права“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, бр. 4/2017. (Ђундић Петар, „Merodavno pravo za suštinu spora pred arbitražnim sudovima IKSID: član 42(1) IKSID Konvencije i uloga nacionalnog prava“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, br. 4/2017)
- Јовановић Марко З., *Одговорност државе за заштиту страних директних улагања*, докторска дисертација, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2014. (Jovanović Marko Z., *Odgovornost države za zaštitu stranih direktnih ulaganja*, doktorska disertacija, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2014)
- Kini Ananth, Artificial Intelligence and the Legal Profession: An „intelligent“ way ahead?, 2020, доступно на адреси: <https://www.barandbench.com/columns/artificial-intelligence-and-legal-profession-an-intelligent-way-ahead>, 31. 3. 2021.
- Lodder Arno R., Zeleznikow John, „Artificial Intelligence and Online Dispute Resolution“, *Online Dispute Resolution: Theory and Practice – A Treatise on Technology and Dispute Resolution* (eds. Mohamed S. Abdel Wahab, Ethan Katsh, Daniel Rainey), Eleven International Publishing, The Hague, 2012.
- Paisley Kathleen, Sussman Edna, „Artificial Intelligence Challenges and Opportunities for International Arbitration“, *NYSBA New York Dispute Resolution Lawyer*, Vol. 11, Nr. 1/2018.
- Surden Harry, „Machine Learning and Law“, *Washington Law Review*, Vol. 89, Nr. 87/2014.
- Surden Harry, „Artificial Intelligence and Law: An Overview“, *Georgia State University Law Review*, Vol. 35, Nr. 4/2019.
- Harmon Leon, Artificial Intelligence Is on the Case in the Legal Profession, 2019, доступно на адреси: <https://observer.com/2019/10/artificial-intelligence-legal-profession/>, 1. 4. 2021.

Milena GALETIN, PhD

Assistant Professor at the Faculty of Law for Commerce and Judiciary in Novi Sad, University Business Academy in Novi Sad; Educons university, Sremska Kamenica, Serbia

Anica MILOVANOVIĆ

PhD student at the University of Novi Sad Faculty of Technical Sciences, Serbia

LAW AND SOFTWARE ANALYSIS: A STEP CLOSER TO RESOLVING INVESTMENT DISPUTES THROUGH ARTIFICIAL INTELLIGENCE?

“The real problem is not whether machines think but whether men do”.

B. F. Skinner

Summary

Considering the possibility of using artificial intelligence in resolving legal disputes is becoming increasingly popular. The authors examine whether software analysis can be applied to resolve a specific issue in investment disputes – to determine the applicable law to the substance of the dispute and highlight the application of artificial intelligence in the area of law, especially in predicting the outcome of a dispute. The starting point is a sample of 50 arbitral awards and the results of previously conducted research. It has been confirmed that software analysis can be useful in decision-making processes, but not to the extent that arbitrators could exclusively rely on it. On the other hand, the development of an algorithm that would predict applicable law for different legal issues required a much larger sample. We also believe that the existence of different legal and factual circumstances in each case, as well as the personality of the arbitrator and arbitral/judicial discretion are limitations of the application of artificial intelligence in this area.

Key words: *Law and Artificial Intelligence. – Investment Disputes. – Applicable Law. – Legal Case Software Analysis.*

Датум пријема рада: 19. 4. 2021.

Датум исправке рада: 20. 5. 2021.

Датум прихватања рада: 30. 5. 2021.

УДК: 347.728.3 ; 336.763.33

CERIF: S 144

ТИП РАДА: ПРЕГЛЕДНИ НАУЧНИ РАД

DOI: 10.5937/PiP2102141S

др Ранко СОВИЉ*

научни сарадник на Институту друштвених наука, Београд, Србија

ТРЖИШТЕ ОБВЕЗНИЦА КАТАСТРОФЕ – НОРМАТИВНИ ОКВИР И ПЕРСПЕКТИВЕ РАЗВОЈА**

Сажетак

У раду се са њравној сјановишиа анализира љренујни љоложај љржишиа обвезница за кайасљрофалне шљиетие. Обвезнице кайасљроффе љредсљављају иновативне инсљрументие секјуриљизације, који имају изузетно важну улоју у финансирању љриродних нељољода. Мојућност љроширења љреноса ризика, смањење изложеносљи кредийном ризику, љобољшање уљрављања кайиљалом – само су неке од љредностљи емисије обвезница кайасљроффе. Циљ љредмејној исљраживања је указивање на мојуће, алљернативне начине ефикасној финансирања кайасљрофалних љубиљака изазваних климајским љроменама, љојуљ емисије обвезница кайасљроффе. Сљљља ће се у раду анализирати основна обележја обвезница кайасљроффе и мојућностљи љиховој даљеј унаљређења, као значајној финансијској инсљрументљи у љовезивању љржишиа кайиљала и љржишиа осљурања. Ауљор је криљички саљлегао љренујно сљање

* Електронска адреса аутора: soviljpeca@gmail.com; rsovilj@idn.org.rs.

** Рад је написан у оквиру програма истраживања Института друштвених наука за 2021. годину који подржава Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

у овој области на међународном и националном нивоу. Разматрајући тенденције које постоје на међународном тржиштву капиталa, аутор је закључио да у Рејублици Србији постоји јравна јразнина и неусајлашеност постојећих јравних јройиса, чиме је онемојћена емисија обвезница капиталрофе.

Кључне речи: Обвезнице капиталрофе. – Капитал обвезнице. – Тржиште хартија од вредности. – Тржиште осигурања. – Климајске јромене.

І Увод

Природне непогоде и катастрофе изазване климатским променама за последицу имају огромне материјалне губитке, што негативно утиче на пословни резултат и капитал осигуравајућих друштава, као и на свеукупни привредни развој земље. Последњих деценија изражен је експоненцијални пораст природних катастрофа, које су у појединим земљама причиниле штету и до 50% годишњег бруто домаћег производа.¹ Од друге половине 1980-их година, број катастрофалних догађаја има узлазни тренд. Узрок којим се објашњава овакво кретање броја катастрофалних догађаја јесу климатске промене.² Додатно, као последица повећане концентрације становништва у приобалним подручјима која су изложенија дејству катастрофалних догађаја, штете које произлазе из катастрофалних догађаја су огромних размера.³ Према Извештају о глобалним ризицима, процењује се да ће међу пет најзначајнијих ризика којима ће свет бити изложен до 2025. године водеће место заузети климатске промене.⁴ Ови губици су посебно ненадокнадиви за земље у развоју и земље у транзицији, које углавном имају недовољно развијен сектор осигурања и неразвијено тржиште капитала.⁵

1 Рајко Тепавац, Драго Цвијановић, „Значај управљања ризицима у осигурању за економски развој земље“, *Теме*, бр. 4/2012, 1801–1802.

2 Vladimir Njegomir, Jelena Ćirić, „Investment Portfolio Optimization by Investments in Catastrophe Bonds“, *Facta Universitatis, Economics and Organizations*, Vol. 9, Nr. 4/2012, 444.

3 Marijana Ćurak, Dujam Kovač, „Upravljanje rizicima društava za neživotno osiguranje i reosiguranje sekuritizacije“, *Ekonomski vjesnik/Econviews*, br. 1/2020, 288.

4 *Ibid.*

5 Економски губици изазвани природним катастрофама (нарочито урагани и олује), као и људским фактором (терористички напади, пожари, авионске несреће) износили су 350 милијарди долара у 2018. години, што је неупоредииво више од десетогодишњег просека који износи 220 милијарди долара. Swiss Re, „Natural Catastrophes and Man/made Disasters in 2018: ‘Secondary’ Perils on the Frontline“, *Sigma*, Nr. 2/2019, 3.

Првобитно, природне катастрофе нису биле инкорпорисане у систем осигурања због својих обележја.⁶ У међувремену, у развијеним земљама већина природних катастрофа укључена је у тржиште осигурања, које функционише као ублаживач поменутих ризика. Како је потребно предузети мере у циљу смањења штете изазване природним катастрофама, тржиште осигурања би требало да постане главни ослонац у пружању отпорности привреде и домаћинства од катастрофа.⁷ С тим у вези, финансијери су креирали специјалне аранжмане који пружају заштиту осигуравајућим друштвима суоченим са катастрофалним ризицима.⁸ Премда је реосигурање од суштинског значаја за ефикасну алокацију катастрофалних ризика, тржиште реосигурања не располаже довољним капацитетима за прихватање ризика. Учесталост катастрофалних догађаја са све интензивнијим последицама допринели су смањењу расположивих капацитета укупног тржишта осигурања и реосигурања. Лимитираност капацитета осигуравајућих и реосигуравајућих друштава праћена дерегулацијом и либерализацијом у сектору финансијских услуга, уласком банака и других финансијских институција у нетрадиционалне сфере банкарског пословања, допринела је креирању алтернативних модела финансирања ризика осигурања.⁹

Висока ликвидност тржишта капитала, њихов интензиван раст и иновације представљају логичан извор алтернативног финансирања ризика осигурања. Како би се омогућио ефикасан приступ оваквом финансирању, потребне су одговарајуће хартије од вредности.¹⁰ Хартије од вредности повезане са ризиком из осигурања су иновативни финансијски инструменти који омогућују продају ризика осигурања на тржиштима капитала, акумулирајући средства која осигуравачи и реосигуравачи могу искористити за намирење потраживања која прои-

---

6 Катастрофа представља елементарну непогоду или техничко-технолошку несрећу чије последице угрожавају безбедност, живот и здравље већег броја људи, материјална и културна добра или животну средину у већем обиму, а чији настанак или последице није могуће спречити или отклонити редовним деловањем надлежних органа и служби. Закон о смањењу ризика од катастрофа и управљању ванредним ситуацијама, *Службени гласник РС*, бр. 87/2018, чл. 2 ст. 1.

7 Perseta Grabova, „Doprinos osiguranja i kat obveznica upravljanju rizikom od katastrofalnih događaja“, *Upravljanje rizikom od katastrofa na Zapadnom Balkanu – tehnički i ekonomski pristup* (ur. Elona Pojani, Julinda Keci), Novi Sad, 2020, 173.

8 Gentiana Sharku, „Mehanizmi transfera rizika – osiguranje i reosiguranje“, *Upravljanje rizikom od katastrofa na Zapadnom Balkanu – tehnički i ekonomski pristup* (ur. Elona Pojani, Julinda Keci), Novi Sad, 2020, 164.

9 Владимир Његомир, „Управљање ризиком у осигурању емисијом обвезница за катастрофалне штете“, *Економска мисао*, бр. 3–4/2006, 185.

10 М. Ћорак, Д. Коваћ, 289.

злазе из природних катастрофа и других губитака.¹¹ Примери хартија од вредности повезаних са осигурањем су обвезнице катастрофе и опције осигурања од катастрофе којима се тргује на берзи. Обвезница катастрофе је облигационоправна (дужничка) хартија од вредности, којом се њен издавалац обавезује да исплати имаоцу главницу са припадајућом каматом само уколико се не оствари ризичан догађај, односно природна катастрофа. У питању је условна обвезница, имајући у виду да је потраживање имаоца обвезнице према издаваоцу условљено, и везано је за остварење ризичног догађаја. У поређењу са другим обвезницама, уочавамо да је посреди високоризична обвезница, с обзиром на то да није обезбеђена гаранцијом, те имаоца у потпуности сноси ризик губитка инвестирања. Међутим, како су имаоци обвезница катастрофе махом институционални инвеститори, који се сматрају професионалцима у пословању са хартијама од вредности, и који су неретко моћнији од издаваоца, чини се да њима није потребно пружити додатну правну заштиту.¹²

У раду ће се најпре сагледати настанак и еволуција тржишта хартија од вредности повезаних са осигурањем, као и процена тренутног стања на тржишту обвезница катастрофе (кат обвезнице).¹³ У наставку рада, критички ће се сагледати постојећи прописи у међународном и домаћем праву којима се регулише тржиште кат обвезница. Напослетку, анализираћемо правна својства обвезница катастрофе, наглашавајући сличности и разлике у односу на друге хартије од вредности, а пре свих у односу на корпоративне обвезнице.

II Настанак и развој тржишта обвезница катастрофе

Тржиште обвезница катастрофе, односно кат обвезница, настало је почетком деведесетих година 20. века, након урагана Ендрју, иначе најскупљег урагана у историји САД, који је нанео непроцењиву штету појединим осигуравајућим друштвима. То је приморало осигуравајућа и реосигуравајућа друштва да траже алтернативне начине финансирања, како би обезбедили одговарајући капитал за покриће будућих катастро-

11 David Cummins, „CAT Bonds and Other Risk-Linked Securities: State of the Market and Recent Developments“, *Risk Management and Insurance Review*, Vol. 11, Nr. 1/2008, 23.

12 Мирко Васиљевић, *Компанијско право*, Правни факултет Универзитета у Београду – Службени гласник, Београд, 2007, 297.

13 У литератури се осим термина обвезнице катастрофе или кат обвезнице користе и следећи термини: обвезнице за случај катастрофе и обвезнице за катастрофалне штете, што заправо представља превод са енглеског – *catastrophe bonds*, односно *cat bonds*.

фалних догађаја.¹⁴ Даљем развоју тржишта кат обвезница допринели су ограничени капацитети светског тржишта осигурања и реосигурања након разорних катастрофалних догађаја с краја прошлог и почетка 21. века. Премда још увек у почетној фази развоја, потенцијал тржишта кат обвезница за обезбеђење додатног капитала тржишту осигурања и реосигурања за прихват катастрофалних ризика је огроман. Осим погодности за осигуравајућа и реосигуравајућа друштва с једне стране, обвезнице катастрофе, с друге стране, омогућују ефикасну диверзификацију инвестиционог портфела, с обзиром на то да нису у спречи са ризицима тржишта капитала (нпр. кредитни ризик, каматни ризик, трговински ризик) и општим стањем у економији, што карактерише све друге серијске хартије од вредности.¹⁵

Први уговори закључени су 1992. године, након што је Чикашки трговински одбор (*Chicago Board of Trade – CBOT*) увео терминске погодности за катастрофе, а убрзо увео опције осигурања од катастрофе. Временом су поменути уговори повучени услед недовољног обима трговине. Такође, Бермудска робна берза (*Bermuda Commodities Exchange – BCE*) покушала је да развије тржиште опција катастрофа. Међутим, уговори су повучени у року од две године услед недостатка трговине. Као разлоге недовољне заинтересованости инвеститора за трговину предметним опцијама истиче се слаба понуда, могући ризик друге уговорне стране (емитента, у датом случају – осигуравајуће друштво) у случају остварења велике катастрофе, као и могућност нарушавања дугорочних односа са реосигураваачима.¹⁶

Прву успешну емисију обвезница катастрофе у вредности од 85 милиона америчких долара спровела је компанија *Hannover Re* 1994. године. Огромну већину емисија кат обвезница спонзорисали су осигуравачи и реосигуравачи, попут *Aetna*, *AIG*, *Berkshire Hathaway*, *Chubb*, *Goldman Sachs*, *Munich Re*, *Swiss Re*, *USAA*, као и пензиони фондови.¹⁷ С друге стране, незнатан број емисија извршиле су компаније и државне институције.¹⁸ Прва емисија кат обвезница коју је емитовала

14 Michael Edesess, „Catastrophe Bonds: An Important New Financial Instrument“, *ED-HEC Business School*, 2014, доступно на адреси: https://risk.edhec.edu/sites/risk/files/edhec-working-paper-catastrophe-bonds-an-important_1410341092999.pdf, 1. 5. 2021, 3.

15 В. Његомир, 183.

16 David Cummins, „CAT bonds and other risk-linked securities: product design and evolution of the market“, *Extreme events and insurance: 2011 annus horribilis* (eds. Christophe Courbage, Walter R. Stahel), The Geneva Association, Geneva, 2012, 40.

17 M. Edesess, 7.

18 У периоду од 1997. до 2007. године извршено је свега шест емисија кат обвезница од стране компанија у поређењу са 110 емисија које су спонзорисале осигуравајућа и реосигуравајућа друштва. D. Cummins (2008), 52. *Electricité de France*, највећа

нефинансијска компанија – *Oriental Land Company* (власник токијског Дизниленда) 1999. године покрила је штету изазвану земљотресом у региону Токија. Иако су ране фазе тржишта кат обвезница одликовале различите, неуједначене емисије обвезница катастрофе, временом су емисије кат обвезница постале све више стандардизоване. При уједначавању прописа о емисији обвезница катастрофе руководило се потребом да се одговори на захтеве свих заинтересованих учесника на тржишту (инвеститори, рејтинг агенције, спонзори, регулаторна тела), чији су интереси неретко супротстављени.¹⁹

Обвезнице катастрофе представљају најраспрострањеније облигационоправне хартије од вредности у погледу величине прикупљеног капитала, којима се ризици од катастрофалних догађаја преносе на тржиште капитала. У прилог томе сведоче емпиријски подаци који указују да је потражња за кат обвезницама перманентно већа у односу на понуду. Тржиште обвезница катастрофе континуирано је расло и поставило је нове рекорде у обиму емисије у периоду од 2005. до 2007. године. Укупна емисија кат обвезница у 2006. години достигла је вредност од 4.8 милијарди долара, да би емисија кат обвезница достигла врхунац у наредној, 2007. години са преко седам милијарди долара.²⁰ Након тога, тржиште кат обвезница забележило је свој први пад 2008. године, услед избијања светске економске кризе. Током 2009. године, ово тржиште почиње да се опоравља, да би у 2010. био забележен нови рекорд у погледу обима емисије. У међувремену, тржиште је наставило да расте, да би на крају 2013. године достигло вредност од 7.42 милијарди долара, на основу извршене 31 емисије.²¹

Имајући у виду врсту опасности коју покривају, међу најзначајнијим су обвезнице катастрофе којима се покрива ризик земљотреса. У периоду од 1997. до 2018. године, укупна вредност емисије ових обвезница износила је 41% на тржишту кат обвезница. Следе их кат обвезнице за покриће урагана са 19%, комбинованих ризика са 17% и олуја са 12%.²² Светска банка је извршила највећу емисију кат обвезница на тржишту капитала у 2018. години, у вредности од 1.36 милијарди долара за

електроенергетска компанија у Европи, спонзорисала је трансакцију обвезница катастрофе како би заштитила своја постројења и имовину од ризика изазваних олујним ветровима у континенталној Француској. Од 1997. године, извршено је 54 емисије кат обвезница, са ограничењем ризика у вредности од 8 милијарди долара. Krzysztof Burnecki, Grzegorz Kukla, David Taylor, „Pricing of Catastrophe Bonds“, *Statistical Tools for Finance and Insurance*, Springer, Berlin–Heidelberg, 2005, 99.

19 D. Cummins (2008), 43.

20 Владимир Његомир, „Улога тржишта капитала у управљању ризиком осигурања“, *Индустрија*, бр. 4/2008, 102.

21 M. Edesess, 9.

22 M. Ćurak, D. Kovač, 299.

покриће штете од земљотреса у земљама Латинске Америке (Мексико, Колумбија, Чиле и Перу).²³

Увидевши вишеструке предности емисије обвезница катастрофе, мексичка влада је одлучила да осигура свој Резервни фонд за катастрофе (*Mexico's Natural Disaster Fund – FONDEN*). Током 2006. године, *FONDEN* је емитовао обвезнице катастрофе на мексичкој берзи (*CATMEX*) у вредности од 160 милиона долара, како би пренео ризик од земљотреса у Мексику на међународна тржишта капитала. Тиме је Мексико постао прва земља у свету која је емитовала кат обвезнице за вишеструке опасности и за више региона користећи програм *Multicat* Светске банке. Истовремено, 16 карибских земаља основало је Фонд за осигурање ризика од катастрофа на Карибима. Овиме су карибске острвске државе креирале први светски фонд за осигурање од катастрофа, који је поново осигуран на тржиштима капитала, како би локалним владама обезбедио тренутну ликвидност у случају великих губитака изазваних ураганима и/или земљотресима.²⁴ Такође, кинеска Комисија за национални развој и реформе у својим смерницама из 2013. године препоручује емитовање обвезница катастрофе, као пожељан модел у искоришћавању финансијских ресурса у борби против климатских промена.

Обвезнице катастрофе редовно се пласирају у приватној емисији, према којој издавалац није дужан да истиче јавну понуду за продају ових хартија од вредности. У САД-у, готово да се ниједна емисија кат обвезница не нуди јавно унапред неодређеним лицима, тако да би свако могао да их купи према објављеним условима у проспекту. Агент контактира ограничен број потенцијалних инвеститора како би их пласирао. Постоји секундарно тржиште на којем се кат обвезнице преносе између квалификованих институционалних инвеститора, што омогућава снабдевач тржишта (*market maker*) са седиштем у САД-у, а на основу изузећа предвиђеног правилом 144А (*Rule 144A*).²⁵ Трговина на секундарном тржишту по обиму трансакције приближно је истоветна примарном тржишту.²⁶

---

23 Marko Primorac, Lucija Golub, „Fiskalni rizici prirodnih nepogoda u Hrvatskoj“, *Zbornik Ekonomskog fakulteta u Zagrebu*, br. 2/2019, 44.

24 G. Sharku, 168.

25 Правило 144А модификује ограничење Комисије за вредноснице и берзе САД (*Securities and Exchange Commission*) за трговину хартијама од вредности које нису пласиране у јавној понуди, тако да се овим хартијама може трговати међу институционалним инвеститорима и са краћим периодом држања – од шест месеци до годину дана, уместо уобичајеног двогодишњег периода. Lloyds S. Harmetz, *Frequently Asked Questions about Rule 144A*, Morrison & Foerster LLP, 2009, доступно на адреси: <http://media.mofo.com/docs/pdf/FAQRule144A.pdf>, 1. 5. 2021, 1.

26 M. Edesess, 9.

Иако тржиште обвезница катастрофе представља сегмент тржишта капитала, у поређењу са тржиштем осигурања значајно је ефикасније у контексту смањења информационе асиметрије и олакшавању откривања цена. У прошлости је тржиште кат обвезница критиковано због недовољне заинтересованости улагача. Међутим, претходних година забележено је велико интересовање за кат обвезнице, посебно међу институционалним инвеститорима.²⁷ Сходно претходно изнетом, може се предвидети даљи развој тржишта кат обвезница. Имајући у виду велику потражњу за обвезницама катастрофе у односу на њихову понуду, реално је очекивати да у наредном периоду емитенти јавно понуде на продају кат обвезнице свим заинтересованим улагачима, уместо досадашње праксе према којој су емисије првенствено ограничене на професионалне инвеститоре.

III Регулисање обвезница катастрофе у међународном и домаћем праву

Све учесталија појава природних непогода у свету изазваних климатским променама допринела је подизању свести о неопходности усвајања правне регулативе. У расправи о глобалним међународно-правним аспектима управљања у области климатских промена, посебно се отворило питање на који начин регулисати њихово финансирање. Потребно је узети у обзир да су климатске промене предмет регулисања већег броја међународних докумената (глобалних и регионалних), као и да би се прецизније утврђивање релевантности сваког од њих могло преиспитати са становишта различитих критеријума.²⁸ Даље, потребно је размотрити глобални карактер проблема климатских промена у контексту уважавања одређених околности у међународној заједници, а нарочито правила која се односе на поступке усаглашавања различитих, неретко конфронтираних интереса великог броја учесника – држава, мултилатералних организација и мултинационалних компанија.²⁹

С тим у вези, треба истаћи да ни у погледу ризика покривених кат обвезницама не постоји општа сагласност на међународном нивоу. Најчешће се као ризици који су покривени емисијом кат обвезница јављају следећи: ризик урагана у САД-у, ризик земљотреса у САД-у, ри-

27 D. Cummins (2008), 54.

28 Драгољуб Тодић, Сања Јелисавец Трошић, „Глобални међународно-правни оквир и финансирање у области климатских промена: између нормативног и праксе“, *Изазови одрживој развоја у Србији и Евројској унији* (ур. Предраг Јовановић, Сања Стојковић Златановић), Институт друштвених наука, Београд, 2020, 283–284.

29 *Ibid.*, 284.

зик земљотреса у Мексику, ризик земљотреса и тајфуна у Јапану, ризик поплава у Великој Британији, ризик зимских олуја у континенталној Европи.³⁰ Пракса нам је демонстрирала да је одсуство међународне хармонизације допринело емитовању кат обвезница у земљама пореског раја (*offshore* земље) како би се избегли строги регулаторни прописи. Поједини аутори наводе да би хармонизацијом прописа у овој области било омогућено емитовање кат обвезница у другим земљама, што би резултирало смањењем трансакционих трошкова, и омогућило даљи развој тржишта.³¹ С друге стране, има и оних аутора који се не слажу са овиме, наводећи да *offshore* јурисдикције, попут Кајманских острва и Бермуда, пружају ниске трошкове емисије и висок ниво компетентности у издавању обвезница катастрофе.³²

Као што је претходно наведено, у развијеним земљама тржиште капитала представља допуну традиционалном реосигуравајућем покрићу. У Републици Србији тржиште капитала и тржиште осигурања су повезани само путем пласмана осигуравајућих друштава у хартије од вредности, док се пренос ризика реализује преко реосигуравајућих друштава, тј. путем саосигурања и реосигурања у земљи и иностранству.³³ Закон о осигурању не допушта могућност алтернативних облика управљања ризицима осигурања путем њиховог преноса на тржиште капитала, с обзиром на то да су као једини облици управљања ризиком осигурања допуштени традиционални облици – саосигурање и реосигурање.³⁴ Узимајући у обзир да се поприлична средства прикупљена по основу премија у земљи одливају у иностранство на основу послова реосигурања у иностранству, допуштање преноса ризика осигурања на тржиште капитала емисијом обвезница катастрофе у одређеној мери допринело би побољшању спољнотрговинског биланса. Истовремено, на овај начин би осигуравајућа друштва остварила додатне погодности у виду унапређења избора и диверзификације ризика у инвестиционим портфолијима, које иначе остварују осигуравајућа

---

30 В. Његомир (2008), 104.

31 На емисију обвезница катастрофе не примењује се Директива о тржиштима финансијских инструмената из 2014. године (*MiFID II*), којом се иначе уређује поступак емисије и трговине хартијама од вредности. Наиме, чланом 2 предвиђа се изузеће од примене ове Директиве на осигуравајућа и реосигуравајућа друштва из Директиве 2009/138/ЕС када обављају активности трансфера ризика на тржиште капитала. Директива о тржиштима финансијских инструмената (*Directive 2014/65/EU of the European Parliament and of the Council of 15 May 2014 on markets in financial instruments and amending Directive 2002/92/EC and Directive 2011/61/EU*, OJ L 173, 12. 6. 2014), чл. 2.

32 D. Cummins (2008), 42.

33 В. Његомир (2008), 113.

34 Закон о осигурању, *Службени гласник РС*, бр. 139/2014, чл. 149. ст. 1.

друштва у развијеним тржишним економијама.³⁵ Тиме не само да би били унапређени услови пословања осигуравајућих друштава, већ би се допринело даљем развоју домаћег тржишта капитала креирањем и емисијом нових вредносних папира, као и привлачењем домаћих и иностраних инвеститора. Инвестирања у обвезнице катастрофе знатно су ризичнија него инвестирања у друге обвезнице (државне, муниципалне, корпоративне обвезнице) због честих промена курсева, као и поступка моделирања катастрофе. Осим тога, неуки улагачи немају довољно знања и информација о немогућности намирења потраживања од емитента уколико се реализује природна катастрофа. Према томе, уколико би се омогућила емисија обвезница катастрофе, било би потребно пружити додатну правну заштиту домаћим инвеститорима – пре свега, малим и неким улагачима, посебним мерама органа званичног надзора на тржишту капитала, односно Комисије за хартије од вредности.

Један од круцијалних предуслова постојања могућности преноса ризика осигурања на тржиште капитала јесте развијено тржиште капитала. Домаће тржиште капитала и даље се налази у почетној фази развоја, иако је од његовог поновног успостављања 1990. године дошло до одређеног унапређења. Основни индикатор неразвијености домаћег тржишта капитала јесте ниска ликвидност и нестабилност тржишта, упрошћена структура вредносних папира, високи ризици, нетранспарентност и неконкурентност итд.³⁶

Осим развијености домаћег тржишта капитала, неопходан је адекватан законодавни оквир. Закон о тржишту капитала не препознаје обвезнице катастрофе као именоване хартије од вредности. Међутим, то не значи да је емисија и трговина ових хартија од вредности забрањена.³⁷ Наиме, Закон о тржишту капитала даје право на стицање и продају обвезница и других облика секјуритизованог дуга, укључујући и депозитне потврде које се односе на наведене хартије.³⁸ Узимајући у разматрање да Закон није усвојио *numerus clausus*, издаваоцима је допуштено да емитују, поред већ постојећих, именованих хартија од вредности, и нове врсте хартија од вредности које нису прописима именоване и уређене. С тим у вези, да би био одобрен поступак емисије обвезница катастрофе, издавалац је дужан да прибави претходну сагласност органа званич-

35 В. Његомир (2008), 113.

36 Милош Јанковић, „Тржиште хартија од вредности и правна сигурност“, *Право и њивреда*, бр. 5–8/2006, 877.

37 Ранко Совиљ, „Тржиште зелених хартија од вредности – стање и перспективе“, *Право и њивреда*, бр. 2/2020, 147.

38 Закон о тржишту капитала, *Службени гласник РС*, бр. 31/2011, 112/2015, 108/2016 и 9/2020, чл. 2 ст. 2 тач. 2.

ног надзора на тржишту капитала – Комисије за хартије од вредности.³⁹ Узимајући у обзир да се по својим основним обележјима обвезнице катастрофе не разликују битније од осталих обвезница, осим по намени, констатујемо да је Законом о тржишту капитала омогућена емисија и трговина ових обвезница.

Када је реч о инвеститорима у кат обвезнице, искуства развијених земаља света илуструју нам да највећи значај имају осигуравајућа и реосигуравајућа друштва, инвестиционе банке, инвестициони фондови, пензиони фондови и хец фондови. Премда Законом о инвестиционим фондовима није допуштено оснивање хец фондова, законом није забрањено пласирање њихових средстава из иностранства. Даље, Закон допушта инвестиционим фондовима да улажу средства у преносиве хартије од вредности, које су укључене у трговање на регулисаном тржишту, односно мултилатералној трговачкој платформи (МТП) у Републици Србији, државама чланицама ЕУ и на регулисаним тржиштима других држава, што нам недвосмислено указује на могућност инвестирања средстава и у обвезнице катастрофе.⁴⁰

Осигуравајуће друштво је обавезно да средства техничких резерви уложи сходно правилима која се односе на врсте осигурања које обавља, а која произлазе из природе ризика који су том врстом осигурања покривени, односно из структуре припадајућих обавеза. Закон о осигурању предвиђа могућност улагања средстава осигуравајућих друштава у: хартије од вредности које су издали Република Србија, државе чланице ЕУ или Организације за економску сарадњу и развој, међународне финансијске организације, и централне банке држава чланица наведених организација; дужничке хартије од вредности које издају аутономне покрајине и јединице локалне самоуправе, као и у дужничке хартије од вредности за које гарантује неки од наведених субјеката; дужничке хартије од вредности којима се тргује на регулисаном тржишту, односно МТП у складу са законом, као и у дужничке хартије од вредности којима се не тргује на тржишту капитала уколико је њихов издавалац правно лице које има седиште у Србији.⁴¹ С обзиром на то да обвезнице катастрофе представљају дужничке (облигационо-правне) хартије од вредности, закон је прећутно омогућио инвестирање средстава осигуравајућих друштава у обвезнице катастрофе, под условом да се њихов промет несметано обавља на тржишту капитала.

---

39 Небојша Јовановић, *Берзанско право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2009, 425.

40 Закон о инвестиционим фондовима, *Службени гласник РС*, бр. 46/2006, 51/2009, 31/2011 и 115/2014, чл. 29 ст. 1 тач. 1.

41 Закон о осигурању, чл. 131 и 132.

На нивоу ЕУ усвојена је Директива о оснивању и обављању делатности осигурања и реосигурања (Директива Солвентност II) која преносу ризика на тржиште капитала даје истоветан правни третман као традиционалном преносу ризика у реосигурање.⁴² С обзиром на то да је Република Србија започела приступне преговоре са ЕУ, сва је прилика да креатори јавних политика и појединачне финансијске институције приступе измени домаћег законодавног оквира у правцу омогућавања тржишту капитала прихват ризика осигурања. Тиме не само да би се остварила хармонизација прописа зарад чланства у ЕУ, већ би се пружила могућност унапређења и подстицања даљег развоја тржишта капитала у Србији.

IV Правна обележја обвезница катастрофе – сличности и разлике у односу на друге хартије од вредности

Последњих година евидентан је раст заинтересованости улагача да инвестирају у обвезнице катастрофе, с обзиром на потенцијални принос у поређењу са другим вредносним папирима, а пре свега акцијама. Наиме, приликом инвестирања у акције одређене компаније, инвеститори процењују финансијску стабилност и укупну изложеност ризицима дате компаније (кредитни, трговински, оперативни ризик, ризик ликвидности). Приликом инвестирања у кат обвезнице, улагачима су неопходне информације о способности осигураваача у сфери прихватања ризика, као и процене вероватноће настанка и интензитета штетних последица катастрофалног догађаја по основу кога су издате обвезнице. Кат обвезнице пружају улагачима знатно веће приносе у поређењу са другим хартијама од вредности, чак и до 10%, пре свега због сразмерно већег прихваћеног ризика.⁴³

Посматрано са становишта улагача, основна предност улагања у обвезнице катастрофе је могућност диверзификације ризика у инвестиционим портфељима, имајући у виду одсуство корелације између ризика осигурања и тржишног ризика. На ово нам указује недавни пример светске економске кризе из 2008. године, која је иницијално настала у САД-у као резултат емисије хартија од вредности на основу одобрених хипотекарних кредита са високом ризичношћу. Искуство на тржишту капитала САД нам демонстрира да криза није имала готово никаквог

42 Директива о оснивању и обављању делатности осигурања и реосигурања (Директива Солвентност II) (*Directive 2009/138/EC of the European Parliament and of the Council of 25 November 2009 on the taking-up and pursuit of the business of Insurance and Reinsurance (Solvency II)*, OJ L 335), чл. 81.

43 В. Његомир (2006), 187.

утицаја на инвеститоре који су уложили своја средства у обвезнице катастрофе.⁴⁴ Разлог томе је што на вредност обвезница катастрофе утичу чиниоци који су везани за тржиште осигурања/реосигурања, остварење катастрофалног догађаја, кретање циклуса премија осигурања, укупан инвестициони капацитет посвећен овом сектору тржишта капитала и промене у моделирању ризика. С обзиром на изражену присутност кредитног ризика и ризика каматне стопе код осталих хартија од вредности, улагачи су спремни да пласирају средства у обвезнице катастрофе, очекујући високе номиналне приносе уз високу ликвидност, захваљујући јачању секундарног тржишта.⁴⁵ Даље, кат обвезнице ни ценовно нису у спрези са осталим обвезницама на тржишту капитала. Наиме, смањењем варијабилности и увећањем очекиваних приноса, обвезнице катастрофе доприносе побољшању инвестиционог портфолија у вредносне папире са фиксним приносом, будући да је неизвршење обавеза по кат обвезницама у директној спрези са остварењем катастрофалног догађаја (земљотреси, поплаве, урагани), за разлику од осталих хартија од вредности, на чију профитабилност утичу економски, геополитички, регулаторни и други чиниоци.⁴⁶

Посматрано са становишта тржишта капитала, обвезнице катастрофе су попут свих других обвезница. Кат обвезнице представљају облигационоправне хартије од вредности, којима се њихов емитент обавезује да плаћа договорени износ камате, обично квартално, а по доспелости да исплати главницу.⁴⁷ Првобитно, период доспелости кат обвезница износио је 12 месеци, што је било условљено стандардним роковима трајања уговора о реосигурању. Данас је уобичајен рок доспелости кат обвезница од једне до пет година, док је најчешћи три године.⁴⁸ По својим особинама, обвезнице катастрофе су најсличније корпоративним обвезницама, с обзиром на то да подразумевају исплату камате и главнице, и имају утврђене рокове доспелости. За разлику од корпоративних обвезница које емитују компаније (корпорације), кат обвезнице емитују осигуравајућа друштва, преносећи ризик од катастрофалног догађаја и премију на реосигуравајућа друштва, која потом преносе тај исти ризик и премију на средство посебне намене (*Special Purpose Vehicle* – *SPV*). Такође, постоји могућност да осигуравајуће друштво директно пренесе ризик и премију на средство посебне намене. Средство посебне намене је

---

44 V. Njegomir, J. Ćirić, 448.

45 В. Његомир (2008), 102.

46 В. Његомир (2006), 187.

47 Владимир Његомир, „Управљање ризиком из угла осигуравајућих друштава“, *Финансије*, бр. 1–6/2006, 169.

48 M. Edesess, 4.

посредник између спонзора (осигуравајућег/реосигуравајућег друштва) и инвеститора. У питању је независно друштво које на основу уговора са спонзором посредује у покрићу ризика, емитује обвезнице и управља имовином која се остварује у оквиру трансакције секјуритизације. С обзиром на то да средство посебне намене не може бити у потпуном власништву спонзора (осигуравајућег/реосигуравајућег друштва), развијена је пракса да се средство посебне намене додатно финансира од стране одређене добротворне фондације.⁴⁹ Са једне стране, средство посебне намене ступа у уговорне односе ретроцесије са реосигуравајућим друштвом, односно у односе реосигурања са осигуравајућим друштвом, док с друге стране издаје обвезнице. Поступак је омогућен посредовањем инвестиционих банака, путем којих се капитал прикупљен емисијом кат обвезница пласира у високо бонитетне хартије од вредности, од чијих приноса ће се исплатити главница са припадајућом каматом улагачима, односно финансирати накнада катастрофалног догађаја.⁵⁰ Устаљена је пракса оснивања друштва посебне намене у земљама које су карактеристичне по повољнијем регулаторном оквиру у погледу нижих капиталних захтева и повољнијег пореског третмана. Неретко се у улози *SPV* појављује *offshore* реосигуравајуће друштво.⁵¹

Како би се заштитили улагачи, вредност емисије кат обвезница мора одговарати износу преузете обавезе *SPV* према спонзору. Додатно, уложена средства од инвеститора, друштво посебне намене пласира на обезбеђен рачун. У циљу смањења изложености кредитном ризику, средству посебне намене постављају се одређена ограничења у погледу инвестирања. Приходи остварени од инвестирања и премија коју *SPV* реализује од спонзора служе за исплату купона улагачима у кат обвезнице.⁵²

Својствена карактеристика кат обвезница огледа се у чињеници да уколико се оствари штетни догађај, друштво посебне намене је у обавези да исплати средства спонзору (осигуравајуће/реосигуравајуће друштво), док ће улагачи изгубити не само припадајућу камату, већ и део или целокупну главницу. Међутим, ако се унапред дефинисани катастрофални догађај, по основу кога је емитована обвезница не догоди, улагачи ће осим главнице добити и припадајућу камату, која је истоветна камати на неризична инвестирања увећана за премију за преузети

49 М. Ћурак, D. Коваћ, 289. Наведено према Eric Banks, *Alternative Risk Transfer: Integrated Risk Management through Insurance, Reinsurance, and the Capital Markets*, John Wiley & Sons, Chichester, 2004, 120.

50 В. Његомир (2008), 103.

51 М. Ћурак, D. Коваћ, 289.

52 *Ibid.*, 290.

ризик. Из овога произлази да обвезнице катастрофе поседују обележја тзв. *junk bonds*, односно високоризичних обвезница.⁵³

1. Ризик улагања у обвезнице катастрофе

Као што смо претходно навели, упркос израженој заинтересованости улагача за обвезнице катастрофе, пре свега због високих каматних стопа, одсуства корелације са ризицима својственим за тржишта капитала, те постојањем адекватног обезбеђења у виду средства посебне намене, као и чињенице да се природне катастрофе ређе догађају, секундарно тржиште кат обвезница и даље је недовољно развијено услед недовољне стандардизације ових обвезница, али и недовољне транспарентности у смислу ризика чијем покрићу служе. С друге стране, поједини аутори сматрају да би поспешивање секундарног тржишта кат обвезница додатно привукло шпекуланте.⁵⁴

Осим поменутих предности, постоје и бројне мањкавости у погледу инвестирања у обвезнице катастрофе. Једна од њих свакако је недостатак транспарентности. Наиме, инвеститори који улажу у обвезнице катастрофе неретко су у искушењу пред високим каматним стопама, тако да не разматрају ризик пре инвестирања јер немају адекватне информације о ризику од климатских промена. Сходно томе, инвеститори у кат обвезнице могу неочекивано изгубити велике износе улагања очекујући високе приносе, а потцењујући ризик природних катастрофа. Као резултат тога, инвеститори се могу повући са овог тржишта, што може узроковати кризу, па чак и колапс тржишта кат обвезница. Додатна непријатност за инвеститоре представља поступак моделирања катастрофе и одређивање цене кат обвезница.⁵⁵ Поједини аутори оповргавају способност кат обвезница да допринесе решавању, односно ублажавању ризика од климатских промена, напомињући да најсиромашније земље и региони морају издвајати највише средстава с обзиром на то да су највише изложени ризику од природних непогода изазваних климатским променама.

2. Врсте обвезница катастрофе

У теорији не постоји јединствена класификација обвезница катастрофе, узимајући у обзир да постоји неколико критеријума за поде-

---

53 Р. Совил, 146.

54 Yu Baryshnikov, A. Mayo, D. R. Taylor, Pricing of CAT Bonds, 2001, доступно на адреси: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/summary?doi=10.1.1.202.9296>, 25. 4. 2021, 1.

55 Р. Grabova, 180.

лу кат обвезница. Као прво, с обзиром на број ризика, разликују се кат обвезнице које покривају само један догађај (енг. *single-peril*) и оне које покривају више догађаја, попут земљотреса и урагана (енг. *multi-peril*). Ова подела има економски значај, с обзиром на то да кат обвезнице које покривају више догађаја пружају спонзору уштеду трошкова у погледу избегавања трошкова преноса сваког појединачног ризика. Према периоду покрића, постоје обвезнице које пружају покриће за једну годину (енг. *single-year*) и обвезнице с вишегодишњим покрићем (енг. *multi-year*). Према врсти штете, кат обвезнице се групишу на обвезнице за одређени догађај (енг. *per event*) и обвезнице које покривају штету узроковану већим бројем догађаја (енг. *aggregate*).⁵⁶

Сходно услову према којем се одређује право осигуравајућег / реосигуравајућег друштва на накнаду и право инвеститора на повраћај главнице са припадајућом каматом, разликују се обвезнице које се базирају на одштетном критеријуму (енг. *indemnity trigger*), индексу штете индустрије (енг. *loss index*), пондерисаном индексу штета (енг. *weighted loss index*), чистом параметарском критеријуму (енг. *pure parametric*), параметарском индексу (енг. *parametric index*), и критеријуму моделираних штета (енг. *modeled-losses trigger*).⁵⁷ У међувремену, увидевши могућности тржишта капитала за прихват бројних ризика, осигуравајућа и реосигуравајућа друштва раде на креирању и имплементирању кат обвезница за покриће нових типова ризика, попут *cyber* напада и ризика од тероризма. Управо ово је показатељ даљег развоја тржишта капитала, што представља део дугорочно оријентисане стратегије управљања катастрофалним ризицима која је инкорпорисана у концепту одрживих финансија.⁵⁸

V Закључак

Као што смо у раду већ истакли, последњих година бележи се позитиван раст на тржишту обвезница катастрофе. Томе доприноси све већа заинтересованост инвеститора да пласирају средства у ове облигационоправне хартије, али и појава нових емитената на тржишту. Позитивно искуство инвеститора у пословима са кат обвезницама резултовало је у проширењу мреже професионалних инвеститора. Док су на почетку доминантни улагачи у кат обвезнице била осигуравајућа и реосигуравајућа друштва, данас међу улагачима преовлађују бан-

56 М. Ćurak, D. Kovač, 291.

57 *Ibid.*; D. Cummins (2012), 45.

58 Емира Козаревећ, Харис Мујић, „Финансирање катастрофалних ризика кат обвезницама“, *Банке и бизнис*, јул/август 2019, 59.

ке, инвестициони фондови, хец фондови. Уколико посматрамо тржиште кат обвезница у односу на тржиште традиционалних обвезница, закључујемо да је ово тржиште релативно мало, и да је још увек у почетној фази развоја, упркос експоненцијалном расту који се бележи претходних година. Упркос постојању препрека даљем развоју тржишта обвезница катастрофе, попут високих трансакционих трошкова за пружене правне, инвестиционе, пореске и ревизорске услуге, ниску ликвидност условљену одсуством развијеног секундарног тржишта, не-транспарентност и сл., предвиђања су да ако се досадашњи тренд раста настави, вредност тржишта кат обвезница могла би премашити трилион долара у наредном периоду. Додатни мотив инвестирања у кат обвезнице свакако је висока каматна стопа у поређењу са каматном стопом традиционалних обвезница или каматном стопом на депозитне улоге у банци, чиме се инвеститорима омогућава већа профитабилност. Осим побројаних предности инвестирања у кат обвезнице, постоје и одређене мањкавости које треба превазићи. Пре свега, неопходно је спровести стандардизацију кат обвезница, унапредити њихову транспарентност одговарајућом информисаношћу неукних улагача у погледу ризика на основу којих се ове обвезнице издају, унапредити ликвидност, убрзати развој секундарног тржишта кат обвезница.

Економска корист емисије обвезница катастрофе огледа се у развоју и јачању тржишта капитала, као и богатијој понуди финансијских инструмената, пре свега облигационоправних хартија од вредности. Сагледавајући предности кат обвезница са становишта тржишта капитала и тржишта осигурања, констатујемо да би емисија ових обвезница подстакла економски развој у земљи. Међутим, да би се створили предуслови за емисију и трговину обвезница катастрофе, неопходан је адекватан регулаторни оквир. У том контексту неопходно је усагласити релевантне прописе који се односе на тржиште осигурања и тржиште капитала, а пре свега озаконити могућност преноса ризика са осигуравајућих/реосигуравајућих друштава на тржиште капитала. Даље, одмеравајући предности инвестирања у обвезнице катастрофе, неопходно је сагледати и ризик који прати неуке улагаче, те сходно томе – потребно је детаљно правно уредити тржиште кат обвезница. Такође, неопходно је посветити додатну пажњу приликом регулација и имплементирања иновативних хартија од вредности, попут обвезница катастрофе у границама традиционалних правних института. Омогућавањем емисије и трговине обвезница катастрофе поспешило би се домаће тржиште обвезница, на којем доминирају државне обвезнице, и привукли нови инвеститори.

Коришћена литература

- Banks Eric, *Alternative Risk Transfer: Integrated Risk Management through Insurance, Reinsurance, and the Capital Markets*, John Wiley & Sons, Chichester, 2004.
- Baryshnikov Yu, Mayo A., Taylor D. R., Pricing of CAT Bonds, 2001, доступно на адреси: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/summary?doi=10.1.1.202.9296>, 25. 4. 2021.
- Burnecki Krzysztof, Kukla Grzegorz, Taylor David, „Pricing of Catastrophe Bonds“, *Statistical Tools for Finance and Insurance*, Springer, Berlin–Heidelberg, 2005.
- Васиљевић Мирко, *Компанијско право*, Правни факултет Универзитета у Београду – Службени гласник, Београд, 2007. (Vasiljević Mirko, *Компанијско право*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu – Službeni glasnik, Beograd, 2007)
- Grabova Perseta, „Doprinos osiguranja i kat obveznica upravljanju rizikom od katastrofalnih događaja“, *Upravljanje rizikom od katastrofa na Zapadnom Balkanu – tehnički i ekonomski pristup* (ur. Elona Pojani, Julinda Keci), Novi Sad, 2020.
- Edesess Michael, „Catastrophe Bonds: An Important New Financial Instrument“, *EDHEC Business School*, 2014, доступно на адреси: https://risk.edhec.edu/sites/risk/files/edhec-working-paper-catastrophe-bonds-an-important_1410341092999.pdf, 1. 5. 2021.
- Јанковић Милош, „Тржиште хартија од вредности и правна сигурност“, *Право и привреда*, бр. 5–8/2006. (Janković Miloš, „Tržište hartija od vrednosti i pravna sigurnost“, *Pravo i privreda*, br. 5–8/2006)
- Јовановић Небојша, *Берзанско право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2009. (Jovanović Nebojša, *Berzansko pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2009)
- Козаревић Емира, Мујић Харис, „Финансирање катастрофалних ризика кат обвезницама“, *Банке и бизнис*, јул/август 2019. (Kozarević Emira, Mujić Haris, „Finansiranje katastrofalnih rizika kat obveznicama“, *Banke i biznis*, jul/avgust 2019)
- Његомир Владимир, „Управљање ризиком из угла осигуравајућих друштава“, *Финансије*, бр. 1–6/2006. (Njegomir Vladimir, „Upravljanje rizikom iz ugla osiguravajućih društava“, *Finansije*, br. 1–6/2006)
- Његомир Владимир, „Управљање ризиком у осигурању емисијом обвезница за катастрофалне штете“, *Економска мисао*, бр. 3–4/2006.

- (Njegomir Vladimir, „Upravljanje rizikom u osiguranju emisijom obveznica za katastrofalne štete“, *Ekonomska misao*, br. 3–4/2006)
- Његомир Владимир, „Улога тржишта капитала у управљању ризиком осигурања“, *Индустрија*, бр. 4/2008. (Njegomir Vladimir, „Uloga tržišta kapitala u upravljanju rizikom osiguranja“, *Industrija*, br. 4/2008)
- Njegomir Vladimir, Ćirić Jelena, „Investment Portfolio Optimization by Investments in Catastrophe Bonds“, *Facta Universitatis, Economics and Organizations*, Vol. 9, Nr. 4/2012.
- Primorac Marko, Golub Lucija, „Fiskalni rizici prirodnih nepogoda u Hrvatskoj“, *Zbornik Ekonomskog fakulteta u Zagrebu*, br. 2/2019.
- Совиљ Ранко, „Тржиште зелених хартија од вредности – стање и перспективе“, *Право и привреда*, бр. 2/2020. (Sovilj Ranko, „Tržište zelenih hartija od vrednosti – stanje i perspektive“, *Pravo i privreda*, br. 2/2020)
- Sharku Gentiana, „Mehanizmi transfera rizika – osiguranje i reosiguranje“, *Upravljanje rizikom od katastrofa na Zapadnom Balkanu – tehnički i ekonomski pristup* (ur. Elona Pojani, Julinda Keci), Novi Sad, 2020.
- Теравац Рајко, Цвијановић Драго, „Значај управљања ризицима у осигурању за економски развој земље“, *Теме*, бр. 4/2012. (Teravac Rajko, Свијановић Драго, „Значај управљања ризицима у осигурању за економски развој земље“, *Теме*, br. 4/2012)
- Тодић Драгољуб, Јелисавац Трошић Сања, „Глобални међународно-правни оквир и финансирање у области климатских промена: између нормативног и праксе“, *Изазови одрживог развоја у Србији и Европској унији* (ур. Предраг Јовановић, Сања Стојковић Златановић), Институт друштвених наука, Београд, 2020. (Todić Dragoljub, Jelisavac Trošić Sanja, „Globalni međunarodno-pravni okvir i finansiranje u oblasti klimatskih promena: između normativnog i prakse“, *Izazovi održivog razvoja u Srbiji i Evropskoj uniji* (ur. Predrag Jovanović, Sanja Stojković Zlatanović), Institut društvenih nauka, Beograd, 2020)
- Ћурак Маријана, Ковач Дујам, „Управљање ризицима друштва за неживотно осигурање и реосигурање примјеном технике секуритизације“, *Економски вјесник/Econviews*, br. 1/2020.
- Harmetz S. Lloyds, *Frequently Asked Questions about Rule 144A*, Morrison & Foerster LLP, 2009, доступно на адреси: <http://media.mofo.com/docs/pdf/FAQRule144A.pdf>, 1. 5. 2021.
- Cummins David, „CAT Bonds and Other Risk-Linked Securities: State of the Market and Recent Developments“, *Risk Management and Insurance Review*, Vol. 11, Nr. 1/2008.

Cummins David, „CAT bonds and other risk-linked securities: product design and evolution of the market“, *Extreme events and insurance: 2011 annus horribilis* (eds. Christophe Courbage, Walter R. Stahel), The Geneva Association, Geneva, 2012.

Ranko SOVILJ, PhD

Research Associate at the Institute of Social Sciences, Belgrade, Serbia

CAT BONDS MARKET – LEGAL FRAMEWORK AND PERSPECTIVES

Summary

The paper analyses the legal aspects of the status of the catastrophe bonds market. Cat bonds are innovative instruments of securitization, which play a significant role in the financing of natural disasters. Some of the advantages of catastrophe bonds issue are the possibility of expanding risk transfer, reducing credit risk exposure and improving capital management. The aim of research is to point out the possible ways of efficient financing of catastrophic losses, such as the issue of catastrophe bonds. The paper will analyse the principal characteristics of cat bonds, as a significant instrument in connecting capital market with the insurance market. The author considered the current situation at the international and national level. Considering the tendencies in the international capital market, the author concluded that in the Republic of Serbia there is a legal gap and lack of harmonization of the existing legislation, which prevents the issue of catastrophe bonds.

Key words: *Catastrophe Bonds. – Cat Bonds. – Capital Market. – Insurance Market. – Climate Changes.*

Датум пријема рада: 12. 5. 2021.

Датум исправке рада: 18. 5. 2021.

Датум прихватања рада: 14. 6. 2021.

УДК: 347.78(4-672EU)

CERIF: S 124, S 144

ТИП РАДА: ПРЕГЛЕДНИ НАУЧНИ РАД

DOI: 10.5937/PiP2102161M

Никола МИЛОСАВЉЕВИЋ*

асистент Правног факултета Универзитета у Крагујевцу, Србија

СЛИЧНОСТИ, РАЗЛИКЕ И МЕЂУСОБНИ ОДНОС ЗАШТИЂЕНОГ ИНДУСТРИЈСКОГ ДИЗАЈНА И ЖИГОМ ЗАШТИЂЕНОГ ЗНАКА

Сажетак

Промене које су се десиле у јавној заштити индустријског дизајна у праву Европске уније су суштински измениле сам појам индустријског дизајна, наглашавајући улогу коју он има на тржишту. Стога су оне нужно приближиле природу индустријског дизајна жигом заштићеној ознаци, што ошвара могућности за анализу њиховог односа. Применом компаративне и историјске методе, аутор у раду најпре испитује појам и природу заштићеног индустријског дизајна као једног од предмета заштите у праву интелектуалне својине. У наставку рада аутор врши компаративну анализу предмета заштите права заштите индустријског дизајна и жига, испитујући њихове сличности, разлике и међусобно преципање. Циљ рада је извођење закључка о корисности природе индустријског дизајна у праву и евентуално постојање функција на тржишту које до сада нису приписиване индустријском дизајну.

Кључне речи: *Индустријски дизајн. – Робни или услужни знак. – Жиго. – Право заштите индустријског дизајна. – Компарација.*

* Електронска адреса аутора: nmilosavljevic@jura.kg.ac.rs.

I Увод

У правној заштити индустријског дизајна, која се у теорији често назива „Пепељугом права интелектуалне својине“,¹ на прелазу из 20. у 21. век дошло је до значајних измена. Ове измене су субјективно право заштите индустријског дизајна прилагодиле његовом предмету заштите, али и довеле до измене појма самог предмета заштите. Стога је наш задатак да најпре укажемо на поменуте измене у појму индустријског дизајна, а након тога и да појаснимо како су те промене утицале на однос индустријског дизајна са знаком који се штити жигом. Индустријски дизајн као мултифункционални чинилац на тржишту се одувек налазио на граници патентног и ауторског права. Међутим, са новим изменама дизајн се значајно уподобио знаковима разликовања, у првом реду робном или услужном знаку који се може штитити жигом, па сматрамо да је потребно указати на односе који постоје између ова два предмета заштите. Евентуалне промене у њиховом односу могле би имати и одређени утицај на правну заштиту која се пружа правом заштите индустријског дизајна и жигом.

II Индустријски дизајн

Индустријски дизајн, најједноставније речено, представља естетску креацију или решење које се примењује на производ који се употребљава у одређене сврхе. Емпиријски је потврђено да дизајнирање одређеног производа значајно утиче на његову вредност и самим тим конкурентност на тржишту.² Међутим, иако се значај самог дизајна за конкурентност производа на тржишту не доводи у питање, у теорији су изражене сумње да правна заштита која се пружа индустријском дизајну није адекватна, па чак ни потребна.³ Ипак, данас готово да не постоји држава у којој се не штите права аутора на његову дизајнирану креацију, премда од државе до државе постоји разлика у приступу тој заштити и дефинисању индустријског дизајна.

1 David Bainbridge, „Industrial Design Law“, *Information & Communications Technology Law*, Vol. 5, Nr. 3/1996, доступно на адреси: <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/infctel5&div=24&id=&page=>, 27. 12. 2020, 253.

2 Susanna Monseau, „The Challenge of Protecting Industrial Design in a Global Economy“, *Texas Intellectual Property Law Journal*, Vol. 20, Nr. 3/2012, 497; Perry J. Saidman, Teresa Esquerra, „A Manifesto on Industrial Design Protection: Resurrecting the Design Registration League“, *Journal of the Copyright Society*, 2007, 426.

3 Christian Barrère, Sophie Delabruyere, „Intellectual property rights on creativity and heritage: the case of the fashion industry“, *European Journal of Law and Economics*, Nr. 3/2011, 306; P. J. Saidman, T. Esquerra, 426.

Међу развијеним државама чини се да дизајну најлошију заштиту пружа правни систем Сједињених Америчких Држава, што је признато од стране већег броја тамошњих аутора.⁴ Основни проблем заштите индустријског дизајна у САД проистиче отуда што право САД не познаје посебно – *sui generis* субјективно право заштите индустријског дизајна, већ се дизајн примарно штити у оквирима патентног права као посебан облик патента – тзв. *design patent*.⁵ Лоцирање права заштите индустријског дизајна у оквире патентног права нема само термилошке, већ и суштинске последице по услове заштите. Поред тога што дизајн треба да буде нов, оригиналан и да се састоји од орнаменталних (естетских, нефункционалних) елемената, за заштиту индустријског дизајна додатно се захтева и да дизајн буде неочигледан (енг. *non-obvious*),⁶ што је услов који одговара услову постојања инвентивног нивоа у нашем патентном праву. Другим речима, да би дизајн био заштићен потребно је да превазилази рад „просечног дизајнера“ (енг. *mechanic skilled in art*).⁷ Овај услов, који је неизоставан у оцени патентбилности проналаска, нимало не одговара природи индустријског дизајна.⁸ Додатни проблем представља и чињеница да је апсолутно искључена заштита свих функционалних елемената производа, што не одговара потребама модерног дизајна који комбинује функционалне и естетске елементе.⁹ Оваква ситуација је принудила дизајнере и њихове правне следбенике да заштиту потраже у ауторском праву и праву жига, али ова права у правном систему САД-а су из различитих разлога неадекватна за заштиту индустријског дизајна.¹⁰

Већина европских држава, с друге стране, је своје системе заштите индустријског дизајна организовала према француском узору,¹¹ на

4 Тако: William T. Fryer II, „International Industrial Design Law Developments“, *Fordham Intellectual Property, Media & Entertainment Law Journal*, Nr. 1/1993, 373; David Goldberg, „The Long and Winding Road: A History of the Fight over Industrial Design Protection in the United States“, *Journal of the Copyright Society*, 1997, 61; P. J. Saidman, T. Esquerra, 425.

5 Lena Schickl, „Protection of Industrial Design in the United States and in the EU: Different Concepts or Different Labels“, *The Journal of World Intellectual Property*, Nr. 1–2/2013, 18.

6 *Ibid.*, 17.

7 Leonard Michaelson, „The Nature of the Protection of Artistic and Industrial Design“, *University of Miami Law Review*, Vol. 9, Nr. 2/1995, доступно на адреси: <https://repository.law.miami.edu/umlr/vol9/iss2/3/>, 27. 12. 2020, 549.

8 Ово се показало и у пракси, па су тако судови САД-а у периоду од 60-тих до раних 80-тих година прошлог века у више од 70% судских поступака одбили да пруже заштиту индустријском дизајну. Вид. L. Schickl, 34.

9 *Ibid.*, 19.

10 S. Monseau, 513.

11 За право Уједињеног Краљевства вид. Brad Sherman, Lionel Bently, *The Making of Modern Intellectual Property Law*, New York, 2002, 80.

коме је заснована и Париска конвенција из 1883. године. У европским правним системима субјективно право заштите индустријског дизајна је прихваћено као засебно *sui generis* право.¹² Правна заштита дизајна је раније била (претежним делом је и сада) на граници између патентног и ауторског права. Утицај патентног права је, међутим, био далеко јачи у овом периоду, па је заштита која се пружала била слична америчком *design patent*-у. Тако је према ранијем немачком праву и судској пракси индивидуалност као услов заштите подразумевала да су „модел или узорак (сада индустријски дизајн – *ирим. ауџора*) резултат индивидуалног стваралачког рада који превазилази просечне могућности дизајнера са познавањем дотичног подручја, а у вези с обележјима која су одлучујућа за естетско деловање модела или узорка.“¹³ Иако у то време у Закону о заштити проналазака, техничких унапређења и знакова разликовања услов индивидуалности није био поменут, већ само услов новости, тадашња пракса Савезног суда СФРЈ је захтевала да модел или узорак буду неочигледни.¹⁴ Другим речима, они су морали бити резултат стваралачког рада аутора, тј. морали су бити резултат „одређене висине стваралаштва.“¹⁵ Дизајн је у овом периоду искључиво схватан као интелектуална творевина, премда је по закону био сврстан у знакове разликовања.¹⁶

До промена у схватању суштине и услова заштите индустријског дизајна долази усвајањем Директиве о правној заштити индустријског дизајна 1998. године¹⁷ и Уредбе о комунитарном дизајну 2001. године.¹⁸ Наиме, Европска унија је првонаведеним прописом најпре настојала да хармонизује правне прописе држава чланица, а затим је створила ново наднационално субјективно право заштите комунитарног дизајна који ће важити за територију целог јединственог тржишта. Оба прописа садрже исту дефиницију индустријског дизајна, а која је садржана и у нашем Закону о правној заштити индустријског дизајна.¹⁹ Индустријски

12 L. Schickl, 17.

13 Божин Влашковић, „Индивидуалност индустријског дизајна“, *Право и услуге* (ур. Миодраг Мићовић), Крагујевац, 2012, 560.

14 Закон о заштити проналазака, техничких унапређења и знакова разликовања – ЗЗПТУЗР, *Службени лист СФРЈ*, бр. 34/81, чл. 25.

15 Миленко Манигодић, *Индустријски дизајн – заштитна модела и узорака у земљи и иностранству*, Београд, 1988, 49.

16 *Ibid.*, 10.

17 Директива о правној заштити индустријског дизајна из 1998. године (*Directive 98/71 on legal protection of designs*, OJ L 289, 28. 10. 1998; даље цитирано као: Директива).

18 Уредба о комунитарном дизајну из 2001. године (*Regulation 6/2002 on community design*, OJ L 3, 5. 1. 2002; даље цитирано као: Уредба).

19 Закон о правној заштити индустријског дизајна – ЗПЗИД, *Службени гласник РС*, бр. 104/2009, 45/2015, 44/2018 – др. закон.

дизајн представља тродимензионални или дводимензионални изглед целог производа, или његовог дела, који је одређен његовим визуелним карактеристикама, посебно линијама, контурама, бојама, обликом, текстуром и/или материјалима од којих је производ сачињен, или којима је украшен, као и њиховом комбинацијом.²⁰ У ЗПЗИД-у је у чл. 1 тач. 1 појашњено да спољашњи изглед производа подразумева укупан визуелни утисак који производ оставља на информисаног потрошача или корисника, а у следећој тачки да је информисани потрошач или корисник физичко лице које се редовно сусреће са типом производа о којима је реч.²¹ Као услови заштите су прописани новост, која подразумева да дизајн није постао доступан стручној јавности пре дана затраженог првенства, као и индивидуални карактер, који подразумева да се укупан утисак који дизајн оставља на информисаног корисника разликује од укупног утиска који оставља било који други раније доступни индустријски дизајн, а приликом оцене испуњености тог услова предвиђено је да ће се водити рачуна о степену слободе аутора приликом стварања индустријског дизајна.²² Поред тога, потребно је да спољашњи изглед производа не буде искључиво одређен техничком функцијом производа.²³

На овај начин, понуђен је систем заштите који далеко више одговара природи индустријског дизајна, што аутоматски повећава број индустријских дизајна који ће испуњавати услове за заштиту.²⁴ С једне стране, искључује се потреба да дизајн остварује инвентивни ниво или оригиналност. Потребно је само да буде различит – индивидуалан у односу на све постојеће. С друге стране, услов функционалности је блаже постављен него у америчком праву, јер је потребно да дизајн не буде искључиво одређен техничком функцијом производа, што заштићени дизајн прилагођава модерним решењима у примењеној уметности.²⁵

Оваква измена приступа правној заштити дизајна је довела и до другачијег поимања предмета заштите. Уместо да одлучујућа особина заштићеног дизајна буде креативност у његовом стварању, због чега му се као интелектуалној творевини пружа заштита, ново решење у први план ставља улогу коју дизајн има на тржишту – његову маркетиншку вредност. На тај начин, дизајн се, иако суштински интелектуална творевина, по својој природи приближава жигом заштићеној ознаци.

---

20 Упор.: Директива, чл. 1 ст. 1 тач. а; Уредба, чл. 3 ст. 1 тач. а; и ЗПЗИД, чл. 2 ст. 1.

21 У Директиви и Уредби није наведена оваква дефиниција спољног изгледа производа, али се до ње долази преко дефиниције индивидуалног карактера дизајна. Вид.: Директива, чл. 5; Уредба, чл. 6.

22 Директива, чл. 4 и 5; Уредба, чл. 5 и 6; ЗПЗИД, чл. 4 и 5.

23 Директива, чл. 7; Уредба, чл. 8; ЗПЗИД, чл. 8.

24 L. Schickl, 31.

25 *Ibid.*, 30.

III Однос заштићеног дизајна и жигом заштићене ознаке

1. Сличности предмета заштите

Индустријски дизајн је раније посматран искључиво као творевина људског духа. Међутим, изменама које су се десиле у праву Европске уније, у први план је стављена маркетиншка улога коју индустријски дизајн има на тржишту, те се он све више уподобљава знаковима разликовања. Према томе, основна сличност индустријског дизајна и жигом заштићене ознаке управо проистиче отуда што се примарно штити њихова улога коју имају на тржишту, а не креативност у њиховој изради. Наиме, услед постојања мноштва производа и услуга на тржишту произвођачи предузимају различите мере како би њихови производи били препознатљивији, а тиме се и купцима олакшава избор при куповини.²⁶ Име производа (ознака која је на њему – *џрим. ауџора*), дизајн производа или његове амбалаже и искуство које потрошач има у вези са понуђеним производом граде перцептуалну евалуацију потрошача о самом производу, односно стварају „имиц“ тог производа. Зато је за конкурентност производа далеко битније како потрошачи перципирају корист из наведеног производа од тога шта су његови стварни атрибути.²⁷

Промена која се десила у појму индустријског дизајна је управо индукована променама навика друштва. У потрошачком друштву, осуђеном на производе вештачки ограниченог трајања, појединцу је далеко битнија његова перцепција одређеног производа – „имиц“ (идеја да те производе користе богати, леви, паметни људи ма колико била ирационална)²⁸ од стварних естетских, функционалних и других карактеристика производа. За разлику од традиционалне теорије, која је у погледу индустријског дизајна сматрала да се њиме примарно штите естетске карактеристике производа, централно место у заштити права индустријског дизајна сада представља „имиц“ производа,²⁹ или сходно законском тексту – укупан општи утисак.

26 Божин Влашковић, „Обим заштите жига и права на индустријски дизајн и њихова колизија“, *XXI век – век услуга и услужној љрава* (ур. Миодраг Мићовић), Крагујевац, 2011, 215–216.

27 Радослав Сенић, Владимир Сенић, *Маркетинг менаџмент у туризму*, друго издање, Крагујевац, 2016, 213.

28 Слободан Марковић, *Право интелектуалне својине и информационо друштво*, Београд, 2014, 185.

29 „Дизајн не служи само као средство комуникације о објективним особинама производа, већ се њиме преносе и информације о културним и друштвеним вредностима појединца који производ купује.“ S. Monseau, 502.

Међутим, укупан општи утисак о производу заштићени индустријски дизајн не гради самостално, већ заједнички са жигом заштићеном ознаком. Оба предмета заштите представљају носиоце информација на тржишту које потрошач перципира једновремено приликом доношења одлуке. Њихова заједничка функција је да утичу на одлуку потрошача при избору одређеног производа, чиме се остварује **функција разликовања роба и услуга на тржишту**. И раније је било прихваћено да се индустријским дизајном може вршити разликовање роба и услуга на тржишту.³⁰ Ипак, сматрамо да ова функција не може бити посматрана одвојено од функције разликовања роба и услуга коју врши жигом заштићена ознака. Иако правни систем прави разлику између ова два предмета заштите и њихове улоге, просечни потрошач их перципира истовремено, те њихово дејство и функција морају бити јединствене и заједничке.

Истовременост перцепције, према нашем мишљењу, са собом носи и још једну заједничку функцију, а то је **функција указивања на порекло**, која се иначе не приписује индустријском дизајну. Иако је познато да елементи дизајна (облик и боја производа) могу служити као ознака којом се указује на порекло робе и услуга и бити заштићени жигом, сматрамо да је могуће да индустријски дизајн производа заједно са робним или услужним знаком укаже на порекло производа, чак и када његови елементи не стекну секундарно значење, односно постану препознатљива карактеристика робе неког произвођача. Као што смо раније нагласили, перцепција ових предмета заштите је истовремена и заједничка, те уколико се потрошач на тржишту сретне са производом који носи жигом заштићену ознаку одређеног произвођача, али чији дизајн не одговара дотадашњем изгледу тог производа (уколико су промене драстичне, нпр. флаша *Coca-cola*®-е се од досадашњег облика промени у облик коцке или квадра), доћи ће до колизије информација које носе знак и дизајн. У тој ситуацији, потрошач ће бити збуњен и може се десити да се не одлучи за куповину тог производа мислећи да није реч о производу произвођача који је намеравао да купи. Другим речима, мора постојати сагласје информација о пореклу које носе знак и дизајн производа како би потрошач био сигуран да купује производ жељеног произвођача. Да би се ова аномалија исправила и смањио перцепциони ризик код потрошача,³¹ приликом промене дизајна или ребрендинга, потребно је извршити екстензивну рекламну активност (нпр. „од сада у новом паковању“). На овај начин се потрошачи алтернативним информационим каналом обавештавају о исправности информације о

---

30 Зоран Миладиновић, *Право интелектуалне својине*, Крагујевац, 2009, 103.

31 Р. Сенић, В. Сенић, 213.

пореклу производа, коју носи индустријски дизајн. Аргумент који ово потврђује јесте и чињеница да се приликом кривотворења робе редовно истовремено повређује и жиг и право заштите индустријског дизајна, односно истовремено копирају оба предмета заштите.

Поред наведених сличности у погледу функција које обављају, сличност жигом заштићене ознаке и индустријског дизајна постоји и у погледу теста функционалности. Наиме, и ЗПЗИД-ом³² и ЗЖ-ом³³ се као сметња за пружање заштите предвиђа функционалност елемената предмета заштите. Разлог за предвиђање ове забране јесте спречавање да се пружи дугорочна или додатна заштита за проналаске након истека патентноправне заштите – било у праву индустријског дизајна, било у праву жига.³⁴ Сем тога, постоји и потреба да се направи јасно подвајање између различитих предмета заштите у правима интелектуалне својине. Притом, треба имати у виду и чињеницу да се тест функционалности у праву жига уводи само онда када се жигом штите елементи индустријског дизајна.

2. Разлике предмета заштите

Иако смо изнели схватање да постоји поклапање у функцијама разликовања роба и услуга на тржишту и указивања на порекло између индустријског дизајна и робног или услужног знака, то не значи да постоји поклапање у погледу свих функција. Наиме, иако на перцепцију потрошача делују заједнички, њихово дејство на ту перцепцију није увек и искључиво јединствено. Промена дефиниције индустријског дизајна није довела до потпуног искључења естетске функције³⁵ овог предмета заштите, која је по правилу код робног или услужног знака занемарујућа чак и кад постоји. С друге стране, дејство жига је првенствено повезано са позитивним искуством потрошача у вези са куповином одређеног производа, односно са изграђеним поверењем у тај производ. Приликом доношења одлуке купца, некада ће превагу остварити естетика, односно пријатни утисак који на појединца оставља одређени производ,³⁶ а некада поверење у сам тај производ,³⁷ зависно од производа који купује на

32 ЗПЗИД, чл. 8.

33 ЗЖ, чл. 5. ст. 1 тач. 4.

34 Harold R. Weinberg, „Trademark Law, Functional Design Features, and the Trouble with TrafFix“, *Journal of Intellectual Property Law*, Vol. 9, Nr. 1/2001, 4.

35 З. Миладиновић, 103.

36 Нпр. потрошач одустане од Nike® патика, које редовно купује, јер му се тренутно свиђа више addidas®-ов модел који је изложен у радњи.

37 Нпр. потрошач се одлучује за ципеле одређене марке (знака), јер му у прошлости такве ципеле нису пропуштале кишу.

тржишту и потреба које жели да задовољи. Притом, треба имати у виду да ова дејства никако нису супротстављена нити подвојена, већ само да код одређеног потрошача приликом једне одређене куповине могу довести до различитих избора.

Разлика између индустријског дизајна и жигом заштићене ознаке постоји у погледу примене начела специјалности. Због тога што је код жигом заштићене ознаке наглашенија улога спречавања забуне на тржишту, код жига је предвиђена примена начела специјалности. Робни или услужни знак се жигом штити за одређену робу или услугу, и иста може бити употребљена од стране трећих лица на производу који није исти или истоврстан, осим уколико то не утиче на репутацију чувене ознаке. Насупрот томе, у Уредби Европске уније о комунитарном дизајну и правима држава чланица не предвиђа се примена начела специјалности код индустријског дизајна, већ се индустријски дизајн штити у односу на све производе који га садрже,³⁸ а такво решење је садржано и у важећем чл. 41 ст. 1 ЗПЗИД.³⁹ Ова разлика у претежној мери утиче на разлику обима права заштите индустријског дизајна и жига.⁴⁰

У вези са обимом права заштите индустријског дизајна и жига још треба указати на то да се код утврђивања сличности међу предметима заштите користе различити стандарди. Код жигом заштићене ознаке, сличност се цени према стандарду просечног потрошача, док је код индустријског дизајна стандард информисани корисник, као лице које се редовно сусреће са предметима који се упоређују. Стандард пажње информисаног корисника по правилу је виши од пажње просечног потрошача.⁴¹

Коначно, стандард који се примењује у оцени функционалности заштите није исти. Жигом заштићени знак (или можда боље рећи елементи дизајна када се штите жигом), поред тога што не сме бити искључиво одређен самом техничком функцијом производа (што је услов и код права заштите индустријског дизајна), не сме се састојати ни од обележја којима се даје битна вредност роби. Овде видимо да се додатно примењује и услов тзв. „естетске функционалности“, који није сметња у праву заштите индустријског дизајна.

---

38 Б. Влашковић (2011), 226.

39 „Право које се стиче на основу регистрованог индустријског дизајна обухвата сваки индустријски дизајн који на информисаног корисника не оставља другачији укупан утисак.“ Вид. ЗПЗИД, чл. 41 ст. 1.

40 Б. Влашковић (2011), 224–227.

41 Б. Влашковић (2012), 565.

3. Преклапање у заштити

Приказане сличности и разлике између индустријског дизајна и жигом заштићене ознаке указују на постојање корелације међу њима. Оваква корелација отвара могућност да се предмет заштите жига штити правом заштите индустријског дизајна, као и да се индустријски дизајн штити жигом. У оваквим ситуацијама кажемо да долази до преклапања (енг. *overlap*) у заштити.

Прва могућност је ређе присутна у пракси. Наиме, када је реч о графичким ознакама, оне могу бити одређеног естетског квалитета, па чак могу бити и засебна ауторска дела.⁴² Отуда постоји могућност да се ови жигови употребе као мотив у креирању новог индустријског дизајна. Не постоји препрека ни да вербални знакови буду употребљени као елемент индустријског дизајна. У оба случаја треба водити рачуна о томе да се на овај начин не повреди туђи жиг.⁴³ Ово би посебно могло бити занимљиво у случају када се за дизајн одређеног производа користе ознаке заштићене чувеним жиговима, јер би њихова репутација могла бити употребљена и за индустријски дизајн другог производа. У таквој ситуацији би било интересантно испитати да ли се обим заштите ових ознака простира и на индустријски дизајн. У теорији постоји став да употреба жигом заштићене ознаке као украса на другој роби мора остати изван обима заштите жига, чак и када је реч о чувеним знаковима, будући да је улога ознаке само да направи разлику између исте или истоврсне робе и услуга различитих произвођача, а у случају чувених ознака, без обзира на врсту робе.⁴⁴

Друга опција за преклапање у заштити је у пракси далеко чешћа. Наиме, старија америчка теорија права жига је била искључива у ставу да се елементи дизајна производа не могу штити жигом.⁴⁵ Међутим, како се временом мењао концепт права жига од почетне идеје да се жи-

42 Због тога је Законом о жиговима у чл. 6 ст. 1 тач. 5 као релативна сметња за признавање заштите жигом предвиђено да се не може као жиг заштитити ознака којом се вређају туђа ауторска права или друга права индустријске својине. Закон о жиговима – ЗЖ, *Службени гласник РС*, бр. 6/2020.

43 ЗПЗИД-ом је као сметња предвиђено да се не може одобрити заштита индустријском дизајну који користи препознатљив знак, а закон којим се уређује такав знак омогућава носиоцу права на знак право да забрани такво коришћење. ЗПЗИД, чл. 9.

44 С. Марковић, 203.

45 Сматрало се да су елементи дизајна неподобни за разликовање роба и услуга и да се вештачки намеће заштита жигом, која је супротна њиховој природи. W. L. P. A. Molengraaff, „Nature of the Trade-Mark, 1919–1920“, *The Yale Law Journal*, Vol. 29, Nr. 3/1920, доступно на адреси: <https://digitalcommons.law.yale.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2726&context=yjlj>, 27. 12. 2020, 303–304.

гом остварује разликовање роба и услуга на тржишту у општем интересу конкуренције и приближавао својинском концепту права жига, тако су надлежни органи све више почели да у пракси прихватају могућност да се жигом заштите и елементи дизајна производа.⁴⁶ У судској пракси САД-а посебно су развијани доктрина и услови заштите елемената дизајна жига, што је било индуковано изразито лошом заштитом индустријског дизајна у овој земљи. С друге стране, права европских држава и Европске уније су могућност овакве заштите уводиле постепено кроз своје прописе.⁴⁷ И у једном и у другом правном систему призната је могућност заштите жигом у погледу облика (тродимензионални знакови у европском праву) и боје производа као елемената дизајна. *Trade dress* у праву САД-а не представља у потпуности пандан тродимензионалној ознаци, већ је појам шири и може обухватати различите карактеристике робе.⁴⁸ Боја ће се постепено издвајати као засебан знак, иако је првобитно била штићена као део *trade dress*-а.⁴⁹

Основни проблем код заштите елемената дизајна производа као жига проистиче отуда што потрошачи ове елементе примарно опажају као естетске.⁵⁰ Раније смо навели да потрошач жигом заштићену ознаку перципира истовремено са ознаком која се налази на производу и да у садејству са том ознаком индустријски дизајн може имати и дистинктивно дејство. Међутим, у ситуацији када дизајн делује самостално као знак за разликовање роба или услуга он мора остварити виши степен дистинктивности како би код потрошача створио асоцијацију на одређеног произвођача. Виши степен дистинктивности може бити

---

46 Више о овоме, као и оспоравању својинског концепта жига, вид. Glynn S. Lunney Jr., „Trademark Monopolies“, *Emory Law Journal*, Vol. 48, Nr. 2/1999, доступно на адреси: <https://scholarship.law.tamu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1475&context=facscholar>, 27. 12. 2020, 374 и даље.

47 Уредба Европске уније о комунитарном жигу (*Regulation (EU) 2017/1001 of the European Parliament and of the Council of 14 June 2017 on the European Union trade mark*, OJ L 154, 16. 16. 2017), чл. 4.

48 *Trade dress* (енг. дослован превод је изглед производа) се у америчкој судској пракси дефинише као „потпуни приказ или укупна појава производа који се може састојати од величине, облика, боје, комбинације боја или чак посебних продајних метода.“ Пресуда у случају *John H. Harland Co. v. Clarke Checks, Inc.* 1983. Наведено према: Gary Myers, „Statutory interpretation, property rights, and boundaries: The nature and limits of protection in trademark dilution, trade dress, and product configuration cases“, *Columbia–VLA Journal of Law & The Arts*, Nr. 3–4/1999, 242.

49 Прекретницу представља пресуда *Qualitex* Врховног суда САД-а. G. Myers, 249. Пандан овој пресуди је пресуда Суда правде Европске уније у случају *Libertal C-104/01* од 6. 5. 2003. године.

50 Божин Влашковић, „Тродимензионални и жигови у боји“, *Право и привреда*, бр. 4–6/2011, 837.

инхерентан елементу дизајна⁵¹ или може бити стечен употребом у промету.⁵²

Други битан услов који је потребан да би се елементи дизајна заштитили жигом јесте одсуство функционалности. На овај начин се спречава пружање додатне или перманентне заштите за проналаске.⁵³ Притом, индустријски дизајн поред естетике увек укључује одређени степен функционалности, нарочито код модерних дизајна који су симбиоза функционалности и естетике. Отуда се и у праву жига, као и праву заштите индустријског дизајна, као услов заштите захтева да жиг не буде **искључиво** условљен природом производа или његовом техничком функцијом.⁵⁴ Стандард заштите подразумева, заправо, да је изглед одређеног елемента дизајна арбитреран, условљен вољом аутора, а не техничком функцијом, како би се спречило монополизовање функције одређеног производа која је прешла у јавни домен.⁵⁵ Специфично за заштиту елемената дизајна жигом је примењивање доктрине тзв. „естетске функционалности“. Према ЗЖ, овај услов подразумева да се не може заштитити облик или други елемент дизајна производа уколико он даје битну вредност роби.⁵⁶ Наиме, ова доктрина⁵⁷ је више пута мењала своја значења, те се тако од почетних схватања у пресуди *Pagliero*, према којима је била апсолутно искључена могућност заштите свих естетских елемената, самим тим и дизајна уопште,⁵⁸ дошло до схватања да је заштита жигом искључена једино у ситуацијама када би дизајн који се жели заштитити био једино могућ код тог производа или би био значајно бољи од других. У таквој ситуацији, конкурентима не би било остављено довољно простора за даљи развој, што је став изражен у пре-

51 На пример, облик пралине. Вид. пресуда Савезног врховног суда Немачке у случају *Pralinenform* од 25. 1. 2007. године. Наведено према: Б. Влашковић (2011а), 834; или изглед ресторана, пресуда Врховног суда САД у случају *Two pesos* из 1991. Наведено према: G. Myers, 247.

52 Љубичаста боја *Milka*® чоколаде у пресуди Савезног врховног суда Немачке у случају *Lila-Schokolade* – I ZR 91/02 од 7. 10. 2004. Наведено према: Божин Влашковић, „Обим заштите жигова којима је заштићена боја у новом немачком праву“, *Право и њиврега*, бр. 7–9/2014, 33.

53 Тако је Врховни суд САД одбио да призна као *trade dress* изглед саобраћајног знака, који је раније био заштићен патентом за проналазак сталка за саобраћајни знак. Вид. Пресуда у случају *Traffix* из 2001. Н. R. Weinberg, 3 и даље.

54 Уредба о комунитарном жигу, чл. 7 ст. 1 тач. е; ЗЖ, чл. 5 ст. 1 тач. 4.

55 Dratler Jay Jr., „Trademark Protection for Industrial Designs“, *University of Illinois Law Review*, Nr. 44/1989, 900.

56 ЗЖ, чл. 5 ст. 1 тач. 4; Уредба о комунитарном жигу, чл. 7 ст. 1 тач. е.

57 Развијена је из Ристејтмента о накнади штете (*Restatement of torts*) из 1938. године.

58 Н. R. Weinberg, 16.

суди *Morton-Norwich*,⁵⁹ а исти став је заузео и Суд правде Европске уније одлучујући о регистрацији тродимензионалног комунитарног жига за облик звучника.⁶⁰

IV Закључак

Измене у праву индустријског дизајна које је спровела Европска унија су значајно утицале на његов појам, али и на однос са другим правима интелектуалне својине, посебно са жигом. Промене које су се десиле у праву утицале су и на промену начина на који се дизајн као заштићено добро поима, те је према садашњој дефиницији индустријски дизајн знатно ближи робном или услужном знаку. Уместо саме креације као интелектуалне творевине, заштићено добро је дејство које дизајн има на потрошача у тржишној комуникацији. Отуда индустријски дизајн, слично и сагласно знаку који се штити жигом, остварује функцију разликовања производа на тржишту, а заједно са жигом и функцију указивања на порекло производа. Сличност ових предмета заштите огледа се и у томе што предмет заштите не могу бити функционални елементи производа. Разлике се, с друге стране, огледају у томе да се дизајном остварује и естетска функција, будући да представља и естетску творевину, што је код робног или услужног знака од секундарне важности. Ова разлика, ипак, не гради непремостиву препреку између индустријског дизајна и жигом заштићене ознаке, те је тако могуће да се у праву заштите индустријског дизајна као елемент дизајна заштити жигом заштићена ознака, као и да облик и боја производа, као елементи дизајна, буду заштићени жигом.

Анализа природе индустријског дизајна и робног или услужног знака нам помаже да будућа законодавна решења у овој области боље прилагодимо природи ових предмета заштите и евентуално њиховој корелацији, као и условима под којима се она дешава. Стога је потребно даље развијати теорију у домену природе ових предмета заштите и њихове међусобне корелације.

---

59 *Ibid.*, 22.

60 *Bang & Olufsen A/S v Office for Harmonisation in the Internal Market (Trade Marks and Designs) (OHIM)*, Judgment of the General Court (Eighth Chamber) of 6 October 2011, Case T-508/08.

Коришћена литература

- Bainbridge David, „Industrial Design Law“, *Information & Communications Technology Law*, Vol. 5, Nr. 3/1996, доступно на адреси: <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/infctel5&div=24&id=&page=>, 27. 12. 2020.
- Barrère Christian, Delabruyere Sophie, „Intellectual property rights on creativity and heritage: the case of the fashion industry“, *European Journal of Law and Economics*, Nr. 3/2011.
- Влашковић Божин, „Обим заштите жига и права на индустријски дизајн и њихова колизија“, *XXI век – век услуга и услужној права* (ур. Миодраг Мићовић), Крагујевац, 2011. (Vlašковић Božin, „Obim zaštite žiga i prava na industrijski dizajn i njihova kolizija“, *XXI vek – vek usluga i uslužnog prava* (ur. Miodrag Mićović), Крагујевац, 2011)
- Влашковић Божин, „Тродимензионални и жигови у боји“, *Право и привреда*, бр. 4–6/2011а. (Vlašковић Božin, „Trodimenzionalni i žigovi u boji“, *Pravo i privreda*, br. 4–6/2011a)
- Влашковић Божин, „Индивидуалност индустријског дизајна“, *Право и услуга* (ур. Миодраг Мићовић), Крагујевац, 2012. (Vlašковић Božin, „Individualnost industrijskog dizajna“, *Pravo i usluge* (ur. Miodrag Mićović), Крагујевац, 2012)
- Влашковић Божин, „Обим заштите жигова којима је заштићена боја у новом немачком праву“, *Право и привреда*, бр. 7–9/2014. (Vlašковић Božin, „Obim zaštite žigova kojima je zaštićena boja u novom nemačkom pravu“, *Pravo i privreda*, br. 7–9/2014)
- Goldenberg David, „The Long and Winding Road: A History of the Fight over Industrial Design Protection in the United States“, *Journal of the Copyright Society*, 1997.
- Jay Jr. Dratler, „Trademark Protection for Industrial Designs“, *University of Illinois Law Review*, Nr. 44/1989.
- Lunney Jr. Glynn S., „Trademark Monopolies“, *Emory Law Journal*, Vol. 48, Nr. 2/1999, доступно на адреси: <https://scholarship.law.tamu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1475&context=facscholar>, 27. 12. 2020.
- Манигодић Миленко, *Индустријски дизајн – заштитна модела и узорка у земљи и иностранству*, Београд, 1988. (Manigodić Milenko, *Industrijski dizajn – zaštita modela i uzoraka u zemlji i inostranstvu*, Београд, 1988)
- Марковић Слободан, *Право интелектуалне својине и информационо друштво*, Београд, 2014. (Marković Slobodan, *Pravo intelektualne svojine i informaciono društvo*, Београд, 2014)

- Миладиновић Зоран, *Право интелектуалне својине*, Крагујевац, 2009. (Miladinović Zoran, *Pravo intelektualne svojine*, Kragujevac, 2009)
- Michaelson Leonard, „The Nature of the Protection of Artistic and Industrial Design“, *University of Miami Law Review*, Vol. 9, Nr. 2/1995, доступно на адреси: <https://repository.law.miami.edu/umlr/vol9/iss2/3/>, 27. 12. 2020.
- Molengraaff W. L. P. A., „Nature of the Trade-Mark, 1919–1920“, *The Yale Law Journal*, Vol. 29, Nr. 3/1920, доступно на адреси: <https://digitalcommons.law.yale.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2726&context=yjl>, 27. 12. 2020.
- Monseau Susanna, „The Challenge of Protecting Industrial Design in a Global Economy“, *Texas Intellectual Property Law Journal*, Vol. 20, Nr. 3/2012.
- Myers Gary, „Statutory interpretation, property rights, and boundaries: The nature and limits of protection in trademark dilution, trade dress, and product configuration cases“, *Columbia-VLA Journal of Law & The Arts*, Nr. 3–4/1999.
- Saidman Perry J., Theresa Esquerra, „A Manifesto on Industrial Design Protection: Resurrecting the Design Registration League“, *Journal of the Copyright Society*, 2007.
- Сенић Радослав, Сенић Владимир, *Маркетинг менаџмент у туризму*, друго издање, Крагујевац, 2016. (Senić Radoslav, Senić Vladimir, *Marketing menadžment u turizmu*, drugo izdanje, Kragujevac, 2016)
- Sherman Brad, Bently Lionel, *The Making of Modern Intellectual Property Law*, New York, 2002.
- Schickl Lena, „Protection of Industrial Design in the United States and in the EU: Different Concepts or Different Labels“, *The Journal of World Intellectual Property*, Nr. 1–2/2013.
- Weinberg Harold R., „Trademark Law, Functional Design Features, and the Trouble with Traffix“, *Journal of Intellectual Property Law*, Vol. 9, Nr. 1/2001.
- Fryer II William T., „International Industrial Design Law Developments“, *Fordham Intellectual Property, Media & Entertainment Law Journal*, Nr. 1/1993.

Nikola MILOSAVLJEVIĆ

Lecturer at the University of Kragujevac Faculty of Law, Serbia

THE RESEMBLANCE, DIFFERENCES, AND CORRELATION BETWEEN TRADEMARK AND INDUSTRIAL DESIGN

Summary

The changes that have occurred in the European Union design protection law have essentially modified the very notion of industrial design, and the function that it has on the market became more emphasized. Therefore, the nature of the industrial design became more similar to the nature of the trademark, which makes it possible for us to analyse their correlation. In the following paper the author examines the definition and the nature of industrial design using the comparative and historical scientific method. Then he compares the industrial design to a trademark by examining resemblance, differences, and overlap regarding the legal protection of these intellectual property rights. The purpose of such a paper is to make conclusion about the polyvalent nature of industrial design and explore if there are some functions of industrial design in the market that have not been attributed to it so far.

Key words: *Industrial Design. – Trademark. – Design Right. – Trademark Protection. – Comparison.*

Датум пријема рада: 7. 4. 2021.

Датум исправке рада: 12. 5. 2021.

Датум прихватања рада: 18. 5. 2021.

СТУДЕНТСКИ РАДОВИ

УДК: 368.2:006

CERIF: S 137, S 144

ТИП РАДА: СТУДЕНТСКИ РАД

DOI: 10.5937/PiP2102177K

Вера КАРАЋ*
мастер правник, Србија

ОСИГУРАЊЕ РОБЕ У ПРЕВОЗУ ПРЕМА *INCOTERMS 2020***

Сажетак

2020. године почела је да се примењује најновија верзија Incoterms правила под називом Incoterms 2020. Аутор оивара иишање повезано-сти ових клаузула са осигурањем робе у превозу, ие кроз иризму уговора о куйоифодаји у који је унеиа нека од Incoterms 2020 ирансиорийних клаузула даје одговор на иишање ко је у обавези да закључи уговор о каріо осигурању и на који начин, односно ко има иишерес. Аутор закључује да Incoterms иариийеи не садрже посебна иправила за каріо осигурање, већ само смернице за иродавца какав уговор о осигурању мора да закључи ирема CIF и CIP клаузулама које ииакву обавезу и намећу, док остиале клаузуле у иоіледу осигурања садрже одредбу „без обавезе“. Највећа иромена ииче се иовећања иражене ширине иокрића код CIP клаузуле. Ииак, иіо Incoterms 2020 не чини револуционарном верзијом ових иправила, већ само еволуийивним насіавком ранијих издања.

Кључне речи: Каріо осигурање. – Incoterms 2020. – Уговор о иродаји робе. – Трансиорий.

---

* Електронска адреса аутора: verak9594@gmail.com.

** Чланак представља скраћену верзију мастер рада „Осигурање робе према INCOTERMS 2020 са посебним акцентом на поморски превоз“, одбрањеног на Правном факултету Универзитета у Београду.

I Увод

Када се говори о међународној продаји робе, у виду се имају послови увоза и извоза који представљају једно од најважнијих питања привреде сваке државе. Интенција пословних субјеката је да на што безбеднији и економски исплативији начин тргују својим производима и организују извозне аранжмане, који са једне стране доносе профит, а са друге и свеопшту присутност одређеног производа на иностраном тржишту.

Учешће у таквим трансакцијама пословних партнера који припадају различитом територијалном и правном суверенитету, те дистанциони моменат који захтева транспорт предмета продаје од једне до друге државе, довели су до тога да су се класичне улоге продавца и купца у 21. веку фактички свеле на уговорне пословне partnere који са самим предметом купопродаје имају додира тек кроз уговорну документацију, док сав преостали посао бива поверен специјализованим лицима. Стога, када се посао купопродаје посматра као целина, јасно је да он поред уговора о продаји као „основног уговора“ подразумева и закључење низа других уговора који служе остварењу основног посла.¹ Бројност лица у једном „купопродајном подухвату“, опасности које носе разне врсте саобраћаја и низ ризика којима је роба изложена приликом транспорта од продавца до купца, у савременом друштву више него икада захтевају да се у овај подухват укључе и осигуравајуће организације. Наведено подразумева закључивање уговора о карго осигурању,² као врсте имовинског осигурања смештеног у посебан контекст и динамику саобраћаја, чију *differentia specifica*, у смислу предмета рада, чине две одреднице – *прво*, у питању је осигурање робе као предмета купопродајног уговора, и *друго*, ради се о роби у превозу. У чијем је интересу у одређеној фази реализације посла купопродаје да уговори осигурање робе зависи од тога на коме лежи ризик случајне пропасти ствари. Посматрано са аспекта академске анализе уговора о продаји, може се рећи да је питање преласка ризика за случајну пропаст ствари

1 Ово је еклатантан пример „скупа уговора“, који подразумева закључивање више уговора између различитих лица у сврху остварења једне економске трансакције, у конкретном случају реализације посла купопродаје. Вид. Наташа Петровић Томић, *Осигурање робе у међународном поморском превозу*, Београд, 2009, 24–25.

2 Термин потиче од шпанске речи *cargo*, што у дословном преводу значи товар брода. Вид. Радомир Јовановић, *Велики лексикон сџраних речи и израза*, 2. издање. Београд, 2007, 771. Овај термин се историјски везује за поморску пловидбу из разлога што је поморски карго најстарији, али је временом попримио савремено значење, те у контексту правних наука представља робу која је предмет било ког превоза, тј. терет који се превози. Стога је појам карго осигурање еквивалентан термину осигурања робе у превозу.

тачка спајања уговора о продаји и уговора о осигурању робе у превозу. Како се у међународној продаји робе проблематика преласка ризика најчешће решава уношењем у уговор неке од *Incoterms* транспортних клаузула, то је за разматрање питања обавезности осигурања или простог интереса за осигурање неопходно добро познавати текст ових клаузула.³ Стога се оправдано истиче да *Incoterms* клаузуле стварају својеврсну везу између наведена два уговора.

II Проблематика карго осигурања у *Incoterms 2020* правилима

Incoterms 2020 представљају најновију ревизију правила Међународне трговинске коморе (МТК) за тумачење и коришћење трговачких термина у унутрашњој и међународној трговини. Објављена су 15. септембра 2019. године, а почела да важе 1. јануара 2020. године.⁴ Може се рећи да МТК већ традиционално од 1990. године једном у десет година врши ревизију правила, оценивши да је овај интервал адекватан да се процени какве су се то промене одвиле у трговини које на концу и захтевају ревидирање постојећих правила.⁵ Нова верзија *Incoterms 2020* правила доноси и измене које се тичу материје карго осигурања. Опште је познато да су *Incoterms* паритети правила која се користе и

- 3 Појавом карго осигурања проблематика преласка ризика је знатно симплификована и фактички сведена на питање да ли је у уговор о продаји унета клаузула о осигурању. Ипак, сам институт транспортног осигурања не отклања у потпуности потребу нормирања предметног питања, и то из разлога што оно не обезбеђује увек заштиту од свих могућих ризика, сума осигурања не мора бити адекватна насталој штети и сл. Због тога транспортне клаузуле на најбољи начин решавају дилему преласка ризика, а тек заједно са карго осигурањем дају потпуну извесност међусобних односа у случају казуса. Вид. Dionis Jurić, Jelena Mihić, „Prijelaz rizika sa prodavatelja na kupca kod ugovora o međunarodnoj kupoprodaji s osvrtnom na Incoterms 2010“, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, br. 1/2012, 356.
- 4 Ademuni Odeke, „The insurance clause in INCOTERMS 2020: The latest stage in its evolution and a progressive development 1980–2020 (part I)“, *Evropska revija za pravo osiguranja*, br. 1/2020, 28.
- 5 Супротан став истиче Рамберг (*Ramberg*), који сматра да су ревизије у десетогодишњем интервалу само случајност, те да је основни циљ ревидирања правила усклађивање истих са променама у трговини које се никако не дешавају у правилим интервалима. Вид. Jan Ramberg, „Incoterms 2010“, *International Commerce and Arbitration* (ed. Ingeborg Schwenzer), Hague, 2014, 225. Са ставом немогућности укалупљивања динамике савремене трговине сагласан је и аутор овог рада. Међутим, имајући у виду да је МТК најновију ревизију објавила тачно десет година након претходне, та чињеница не може а да не изазове основан закључак да је у питању новостворена (симболична?!) пракса МТК да правила ревидира једном у десет година. Шта је истина, показаће време и следећа ревизија која је могућа 2030. године.

примењују на уговор о купопродаји. Дакле, њима се тангирају само права и дужности купца и продавца, те немају директне импликације на споредне уговоре који служе извршењу посла купопродаје. Поставља се онда питање у каквој је вези институт карго осигурања са *Incoterms* транспортним клаузулама. Наиме, свака од клаузула намеће уговорним странама низ обавеза, па између осталих да ли је неко дужан да уговори карго осигурање, и ако јесте – ко. *Incoterms* клаузуле не подразумевају нека специфична правила о осигурању нити се она примењују на закључени уговор о осигурању робе у превозу, већ се њима одређује какве су обавезе продавца и купца у сегменту осигурања робе која је предмет купопродаје. Стога, *Incoterms* правила представљају само смернице за осигурање, али не садрже правила и принципе осигурања робе.⁶ У зависности од тога шта појединачне клаузуле предвиђају за ову проблематику, све клаузуле можемо поделити у две групе – оне које намећу обавезу осигурања робе и оне из чије садржине произлази у интересу које од страна је да закључи уговор о карго осигурању.

1. Клаузуле које намећу обавезу карго осигурања

Од једанаест термина у новим *Incoterms 2020* правилима, само два намећу изричиту обавезу продавцу да закључи уговор о карго осигурању. У питању су *CIF* и *CIP* паритет.⁷

а) *CIF* клаузула

У савременој трговини, уговори о продаји се веома често закључују уз примену *CIF* клаузуле. Наведени паритет погодује извозницима, па се усталила флоскула „извозијии *CIF* – увозијии *FOB*“.⁸ Код *CIF* продаје, *продавац је обавезан да закључи уговор о превозу робе*, и то од места испоруке до именоване луке одредишта или до било које тачке у тој луци ако је тако договорено,⁹ као и *уговор о карго осигурању*.

1) Закључивање уговора о осигурању робе

По паритету *CIF*, продавац мора да о свом трошку прибави осигурање робе, осим ако је другачије договорено или уобичајено у

6 Ademuni Odeke, „The insurance clause in INCOTERMS 2020: The latest stage in its evolution and a progressive development 1980–2020 (part II)“, *Evropska revija za pravo osiguranja*, br. 2/2020, 52.

7 Назив клаузула упућује на обавезу осигурања јер слово „I“ акронима паритета означава *insurance*.

8 Мирко Васиљевић, *Трговинско право*, 4. издање, Београд, 2014, 118.

9 *Incoterms 2020, CIF, A4*.

оквиру конкретног трговачког посла.¹⁰ С обзиром на то да се ради о клаузули која се користи у поморском и превозу унутрашњим пловним путевима, испуњење ове обавезе подразумева закључивање уговора о поморском осигурању који мора да одговара захтевима постављеним у одредби А5 правила за *CIF* клаузулу, али истовремено и да буде усаглашен са уговором о продаји.¹¹ Уговор о поморском осигурању закључује се истоветно као и било који други уговор, а то је понудом и прихватам понуде. У пракси се продавац углавном обраћа одређеном осигуравајућем друштву, и у складу са општим условима тог осигураваача приступа закључивању уговора о карго осигурању. Као уговорне стране јављају се продавац, у својству уговарача осигурања, и осигуравајуће друштво. Продавац уговор закључује у корист купца, али је битно истаћи да он не иступа као купчев пуномоћник.¹² Наведено произлази из факта да продавац уговор о осигурању закључује у своје име извршавајући на тај начин обавезу из купопродајног уговора. У прилог томе говори и чињеница да купац продавцу за извршење ове обавезе не дугује неку додатну накнаду, јер тзв. *CIF* цена обухвата како цену робе, тако и трошкове превоза и осигурања,¹³ док би у случају пуномоћничког односа продавац имао право на накнаду. Што се тиче осигураваача, уговор се мора закључити са осигуравајућим друштвом које ужива добар углед. То практично значи да је неопходно да се ради о осигураваачу који је солвентан и има извесну праксу закључивања истих или сличних уговора. Са друге стране, уколико се, пак, захтева „прво-разредни“ осигураваач или осигураваач тачно одређених карактеристика, не ради се више о генеричном критеријуму добре репутације,¹⁴ већ о посебним захтевима унесеним у сам купопродајни уговор, који превазилазе оквире предвиђене самом *CIF* клаузулом.¹⁵

---

10 *Incoterms 2020*, *CIF*, А5.

11 Овде је битно нагласити да се приликом инкорпорације неке од *Incoterms* клаузула мора водити рачуна да се одабере „*прави Incoterms џермин*“, а то је само онај који је у хармонији са другим уговорима на које су се уговорне стране обавезале ради извршења обавеза из уговора о продаји, што значи да одредбе из уговора о продаји које се тичу осигурања морају бити комплементарне правилима за *CIF* клаузулу. О одабиру „*правог паритета*“ вид. више Jonas Malfliet, „*Incoterms 2010 and the mode of transport: how to choose the right terms*“, *Management Challenges in the 21st Century: Transport and Logistics: Opportunity for Slovakia in the Era of Knowledge Economy*, Bratislava, 2011, доступно на адреси: <https://biblio.ugent.be/publication/1212622/file/1212631.pdf>, 1. 3. 2021, 163–179.

12 Michael Bridge, *The International Sale of Goods*, 3rd edition, Oxford, 2013, 4.07; Н. Петровић Томић, 232.

13 М. Васиљевић, 119; М. Bridge, 4.08.

14 Н. Петровић Томић, 235.

15 *Ibid.*

2) Осигурани предмет

Из свега до сада изложеног, јасно је да је предмет уговора о поморском карго осигурању роба. Али која роба? Према *CIF* клаузули, осигурава се само она роба која је предмет купопродајног уговора у чији садржај је овај паритет унет или се на њега позива (у зависности од начина инкорпорације). То је у суштини она роба која је спецификована у превозној исправи, тј. коносману. Сматра се да је продавац повредио уговорне обавезе по *CIF* клаузули уколико је једном полисом осигурао не само робу конкретног купца, већ и робу која припада другим лицима. Ово из разлога отежаности доказивања и комплексности целокупног поступка када до њега дође уколико из једне полисе произлази више права различитих лица.¹⁶ Због тога је битно да продавац код осигурања по паритету *CIF* приступи преговорима са осигуравајућим друштвом само за робу која је предмет купопродајног уговора за чију реализацију је и потребно закључити уговор о карго осигурању. Када је у питању амбалажа у коју је роба упакована, најсигурнији начин да и она буде обухваћена осигурањем јесте да се то нагласи у полиси.¹⁷ Уколико није наглашено, сматра се да је паковање осигурано само уколико је неизбежно да таква роба буде упакована у такву амбалажу (нпр. пиће у флаше).¹⁸

3) Трајање покрића

Питање трајања покрића је једно од најважнијих аспеката уговора о осигурању. Релевантност се огледа у чињеници да осигураник има право на накнаду само оне штете која је наступила за време трајања покрића по конкретном уговору. Према правилима за *CIF* паритет, продавац је дужан да обезбеди осигурање које ће робу да покрива од ризика најмање од тачке испоруке (укрцаја робе на брод у луци), па до именоване луке одредишта.¹⁹ Према томе, ради се о осигурању на одређено путовање, тј. за време превоза на релацији предвиђеној уговором. Теорија стоји на становишту да је продавац по овом паритету

16 Indira Carr, *International Trade Law*, 4th edition, New York, 2010, 18.

17 Francis D. Rose, *Marine Insurance: Law and Practice*, 2nd edition, New York, 2013, 24; Geoffrey Hudson, Tim Madge, Keith Sturges, *Marine Insurance Clauses*, 5th edition, London – New York, 2012, 14.

18 F. D. Rose, 24. Понекад се ово питање решава са аспекта економског интереса. Тако је у предмету *Brown v. Fleming* истакнуто да оштећење налепница на боцама вискија и промене боје на амбалажи услед дејства морске воде (иако су боце, чепови и сам виски остали неоштећени) евидентно умањују продајну вредност такве робе, те због тога чине предмет закљученог осигурања, па се има пресудити у корист осигураника. Вид. G. Hudson, T. Madge, K. Sturges, 14.

19 Incoterms 2020, CIF, A5.

дужан да обезбеди осигурање за цело путовање.²⁰ У супротном, он није испунио своју уговорну обавезу, те нема право да од купца потражује купопродајну цену.²¹ Анализом паритета видљиво је да је трајање осигурања повезано са моментом преласка ризика, те да је одређено минимално трајање које подразумева релацију од укрцаја робе у луци отпреме, па до луке одредишта. Правила даље не прецизирају да ли осигурање престаје самим приспећем у луку одредишта или је, пак, неопходно да роба буде истоварена. Ако се иде по аналогiji да се као почетак путовања у конкретном случају означава моменат укрцаја робе, могло би се закључити да је крај путовања повезан са искрцајем робе. Међутим, овде се ипак треба водити садржином паритета *CIF* који не предвиђа обавезу истовара.²²

Правила одређују само минималне услове које продавац мора да обезбеди, па је могуће да у конкретном случају продавац и купац договоре и дуже трајање покрића уношењем у купопродајни уговор додатних обавеза. Тако је могуће уговорити клаузулу „од складишта до складишта“, којом се продавац обавезује да обезбеди покриће робе од момента када она напусти складиште продавца, па све док не стигне у складиште купца у месту опредељења.²³ На овај начин штити се и интерес продавца, јер све док се роба не укрца на брод – ризик је на његовој страни, па се уношењем ове клаузуле једним уговором о осигурању пружа заштита обема уговорним странама.²⁴ Због тога се овакво осигурање не сматра додатним условима које захтева купац и чије трошкове он мора и да

20 I. Carr, 17–18.

21 Овакав став је заузео Апелациони суд у предмету *Lindon Tricotagefabrik v. White and Meacham* (1975). У предметном случају, тужилац (*Lindon Tricotagefabrik*) је туженом по основу *CIF* уговора испоручио пошилику пуловера у његове пословне просторије. У фактури и међусобној кореспонденцији је било наглашено да се роба продаје по *CIF* клаузули, и то *CIF customer's warehouse London* (*CIF* складиште купца у Лондону). Међутим, роба је украдена пре него је пребачена у предметно складиште купца. У покренутом поступку, продавац је захтевао да се купац обавезе на плаћање цене сматрајући да је испунио своју обавезу. Председавајући, *Lord Denning*, истакао је да продавац нема право на цену из разлога што је по *CIF* паритету прецизираном у уговору био дужан да купцу понуди полису осигурања која ће покривати робу од ризика за време целог путовања. С обзиром на то да се током првостепеног поступка продавац није позвао на то да је заиста и обезбедио такву полису, а терет доказа је био на њему, то је став првостепеног суда био исправан, па тужилац није успео у спору.

22 Правила поморског карго осигурања, те комплети карго клаузула, према мишљењу аутора, морају бити у служби *CIF* паритета и допринети прецизирању обавеза дефинисаних паритетом без задирања у његову суштину, осим ако је другачије уговорено.

23 Н. Петровић Томић, 236.

24 *Ibid.*; A. Odeke (2020b), 54.

сноси, већ је у питању диспозиција уговорних страна у погледу садржине њиховог уговорног односа настала као манифестација доминантног начела аутономије воље.²⁵ Клаузула о трајању осигурања садржана је и у Институтским карго клаузулама,²⁶ према којима се као почетак покрића узима моменат када роба буде први пут померена у складишту продавца. Према ранијим верзијама, то је био чисти концепт покрића од „складишта до складишта“, док данас ипак има комплексније значење.²⁷ Наиме, може се рећи да је према верзији из 2009. године прихваћен концепт „од полице до искрцаја“ (*shelf to unloaded*), тј. да осигурање траје од момента кад се роба први пут помери у складишту продавца, и то искључиво ради њеног укрцаја у транспортно средство.²⁸ Наведено је у складу са очекивањима и потребама савремене трговине, јер је у интересу осигураника да роба буде осигурана од момента када отпочну било какве радње везане за транспорт робе.²⁹ Ипак, треба нагласити да изван покрића остаје период мировања робе у складишту, као и померање робе које није директно повезано са операцијом укрцаја.³⁰

4) Одређивање ширине покрића

Одређивањем ширине покрића даје се одговор на питање од којих ризика је роба осигурана. Решавање овог питања уобичајено се врши позивањем на већ поменуто Институтске карго клаузуле. Овакав приступ примењен је и у *Incoterms* правилима, и то почев од верзије из 2000. године.³¹ *Incoterms 2020* продавцу намећу обавезу да у корист купца „прибави осигурање за робу које је у складу са ширином

25 Иако ово начело омогућава странама да уговоре и краће покриће, ипак се у том случају, по мишљењу аутора, ради о обесмишљавању саме *CIF* клаузуле и поставља питање оправданости таквог поступања.

26 Последња верзија клаузула за осигурање робе је објављена 2009. године, и састоји се из пет пакета клаузула. Вид. Ivana Lovrić, „Institute Cargo Clauses – Nova verzija 2009“, *Poredbeno pomorsko pravo*, br. 166/2012, 335–341; Н. Петровић Томић, 54–55.

27 Ranka Petrinović, Ivana Lovrić, „Trajanje osiguranja prema Institute Cargo Clauses (2009)“, *Naše more: znanstveni časopis za more i pomorstvo*, br. 3/2012, 142.

28 Вид. R. Petrinović, I. Lovrić, 142.

29 О неподобности клаузуле „од складишта до складишта“ вид. предмет *Kessler Export Co v. Reliance Insurance Co*, те образложење у Baris Soyer, Andrew Tettenborn, *International Trade and Carriage of Goods*, New York, 2017, 253.

30 Детаљније вид. R. Petrinović, I. Lovrić, 143.

31 A. Odeke (2020a), 37. Све до верзије из 2000. године коришћена је синтагма „минимално покриће“, која је фактички продавцу омогућавала да код осигураваача одабере најјефтинију опцију која пружа најмању заштиту од ризика, јер није било јасних параметара о ширини његове обавезе. Битно је напоменути да је систем регулације ширине покрића позивањем на тачно одређене комплете Институтских карго клаузула уведен тек у *Incoterms 2010* верзији. Вид. A. Odeke (2020b), 46.

покрића предвиђеним клаузулама (С) Институтских карго клаузула (*LMA* или *IUA*), или било којим другим клаузулама које одговарају коришћеном превозном средству.“ Институтска карго клаузула (С), која је употребљена као стандард и за неке алтернативне клаузуле које уговорне стране могу да одаберу, представља минимум покрића за предмет осигурања, односно према истој роба је осигурана само од дела основних ризика. То значи да су покривене највеће штете, али се оне најређе и дешавају. Одредбом један предметне клаузуле таксативно су наведени основни ризици од којих је роба осигурана, што имплицира да је код клаузуле (С) употребљена „*named perils*“ метода, односно метода именованих ризика.³² С обзиром на то да се основни ризици везују за тип превозног средства, а да се *CIF* клаузула примењује у поморском превозу, споменућемо само оне ризике који су везани за поморску пловидбу, а предвиђени су клаузулом (С). То су: *пожар или експлозија, насуканье, наседање, поћонуће и њеврнуће брода, судар или додир брода са неким спољним предметом, ње искрцај у луци склоништа*. Овом клаузулом покривене су и штете настале услед акта заједничке хаварије и бацања робе у море.³³ Код одређивања ширине покрића, *Incoterms* правила у виду имају и могућност уговарања ширег покрића од оног које се захтева по самом *CIF* паритету. Наиме, продавац је дужан, када то околности допуштају, да о трошку купца прибави и додатно покриће.³⁴ Правила као пример узимају покриће по „*Institute War*“ и „*Institute Strikes*“ клаузулама, али је неспорно да се могућност уговарања ширег покрића односи и на осигурање по клаузулама (В), односно (А).

5) Осигурана сума

Продавац је дужан да обезбеди осигурање које мора да покрива најмање износ цене која је предвиђена уговором о продаји увећане за 10%, што укупно износи 110%.³⁵ Дакле, у питању је *CIF* цена која *per se* обухвата трошкове возарине и осигурања. Овако формирана цена увећава се за десет процената на конто претпоставке да толико износи очекивана добит из једне трговинске трансакције.³⁶ Наведеним решењем купцу се омогућава да, у случају да роба пропадне или се оштети, оства-

---

32 I. Lovrić, 341.

33 Институтска карго клаузула (*Institute Cargo Clauses*) (С) 2009, клаузула 1.1. и 1.2.

34 Осигурања са ширим покрићем су изван купопродајне цене, па се не може ни захтевати да продавац о свом трошку извршава обавезу за коју не добија ништа заузврат, јер би то било у сукобу са начелом еквивалентних престација.

35 *Incoterms 2020*, *CIF*, А5.

36 Боривој Старовић, *Међународна CIF и FOB куйојродаја – ѡрема Incoterms-у 1953. и националним ѡравима (Куйојродаја уз ѡредају робних докумената)*, Београд, 1977, 32–33.

ри накнаду која не покрива само стварну вредност робе (или њеног дела у случају да не пропадне целокупни контингент робе), већ и одређену добит коју је оправдано очекивао да оствари да је купопродајни уговор реализован до краја.³⁷ Овде се заправо ради о пуном осигурању које подразумева да је вредност осигурања једнака вредности робе, и то из разлога што сви трошкови које осигураник има у вези са извозом робе и добит коју очекује представљају елемент њене вредности.³⁸ Како би се избегле потенцијалне забуне, препоручљиво је да продавац, поштујући минимуме одређене у правилима, заједно са осигуравачем одреди вредност робе (тзв. уговорена вредност робе), те да се у таксираној полиси назначи да је та вредност уједно и осигурани износ. *Incoterms* правила код паритета *CIF* наводе и да се осигурање мора закључити у валути уговора.

6) Осигурани интерес

Када је у питању осигурани интерес, исти представља дефинирајући моменат код одређивања права на накнаду штете по основу закљученог уговора о осигурању, јер само оно лице које је у моменту наступања осигураног случаја имало интерес на роби има наведено право. Специфичност паритета *CIF* је у факту да интерес за осигурање очигледно има купац на кога је укрцајем робе на брод прешао ризик, али осигурање закључује продавац као део реализације својих уговорних обавеза.³⁹ На концу, продавац и закључује уговор о карго осигурању у корист купца. Међутим, проблематика осигураног интереса код поморског осигурања је знатно комплекснија од овог основног правила. Стога се јавља један куриозитет који је и законски нормиран, и који подразумева да се интерес може стећи и накнадно, тј. након наступања осигураног случаја.⁴⁰ Интенција овакве регулације код поморског осигурања је специфичност поморских купопродаја у којима ризик на купца фактички прелази много пре него што он дође у посед робе, па је тешко са сигурношћу знати у каквом стању је била роба у моменту преласка ризика. Другим речима, могуће су ситуације у којима дође до оштећења робе приликом њеног укрцавања на брод када је ризик још увек на продавцу, па би дословном применом правила о осигураном интересу купац био онемогућен да

37 Н. Петровић Томић, 237; F. Rose, 22.

38 Наташа Петровић Томић, „Осигурање робе по Incoterms транспортним клаузулама – са посебним освртом на CIF и FOB клаузулу“, *Правни животи*, бр. 12/2009, 916.

39 Ivana Lovrić, „Osigurljiv interes prema novim pravilima Incotermsa (2010)“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, бр. 1/2017, 303.

40 Закон о трговачком бродарству – ЗТБ, *Службени гласник РС*, бр. 96/15 и 113/17, чл. 523; Н. Петровић Томић (2009а), 85; I. Lovrić (2017), 304–305.

штету коју утврди по пријему робе потражује од осигуравача.⁴¹ Стога је овакво нормирање осигураног интереса у складу са потребама специфичних моментума трговачких трансакција.

7) Исправе о осигурању

Incoterms правила продавцу налажу обавезу да купцу обезбеди полису осигурања или сертификат, или пак било који други доказ о осигураном покрићу. Дакле, дужност продавца је да купца снабде са исправом која ће њему или другом лицу које има интерес на роби омогућити постављање директног захтева према осигуравачу. Полиса осигурања је неспорно најзначајнија исправа која прати посао осигурања и представља доказно средство за обе уговорне стране.⁴² С обзиром на то да продавац по паритету *CIF* уговара покриће од купчевог ризика пропасти или оштећења робе, купац има својство осигураника који права из закљученог уговора о осигурању робе стиче тек преносом поморске полисе,⁴³ што указује на њену легитимациону функцију, јер само законити ималац полисе има и право иступања према осигуравачу. У конкретном случају, полиса мора имати својство преносивости како би се омогућила свеобухватна заштита трговачке трансакције, јер без обзира на то колико пута роба за време транспорта промени власника, сва лица која имају интерес и на која буде пренета полиса – уживаће заштиту. С обзиром на врсту транспорта у којој се користи *CIF* паритет, у питању је поморска, карго, те појединачна полиса.⁴⁴

б) *CIF* клаузула

Клаузула *CIF* такође продавцу намеће обавезу осигурања робе. У тексту правила наведено је да је продавац дужан да уговори осигурање од купчевог ризика од губитка или оштећења робе током превоза.⁴⁵

41 Више о овој проблематици вид. Н. Петровић Томић (2009а), 85–86.

42 Предраг Шулејић, *Право осигурања*, 5. издање, Београд, 2005, 191; Drago Pavić, *Pomorsko imovinsko pravo*, Split, 2006, 444.

43 Н. Петровић Томић (2009а), 233; I. Lovrić (2017), 309–310. Према старијој теорији, сматрано је да се то најчешће постиже тако што се у полису унесе клаузула да је осигурање закључено „за рачун кога се тиче“, али је ово схватање напуштено из разлога што продавац уговор о осигурању закључује у своје име и за свој рачун, што даље имплицира да он као уговорна страна има сва права из предметног уговора. Вид. Ивица Јанковец, *Транспортно осигурање у спољној трговини*, Нови Сад, 1972, 135; Н. Петровић Томић (2009а), 234.

44 Да је у питању појединачна, а не генерална полиса аутор закључује по томе што је предмет овог осигурања искључиво роба из појединачног купопродајног уговора која се осигурава за конкретно путовање.

45 Осигурање се уговара од тачке испоруке, па до тачке одредишта, што може бити неподобно уколико држава одредишта захтева да се осигурање закључи са домаћим

Код ове клаузуле важе иста правила за закључивање уговора о карго осигурању као и код *CIF* клаузуле, с тим да је битно имати у виду да је ова клаузула примењива за све видове транспорта, па у складу са тим зависе и специфичности правила осигурања. Разлика између ове две клаузуле је у одређивању ширине покрића. И код паритета *CIF* важе иста правила по питању форме, али не и суштине правила. То значи да се ширина покрића одређује позивањем на Институтске карго клаузуле или друге сличне клаузуле, али за разлику од *CIF* паритета где је то урађено позивањем на клаузулу (C), овде је у питању најшире покриће одређено клаузулом (A).⁴⁶ Ово је уједно и кључна новина у материји карго осигурања коју доносе *Incoterms 2020*. Институтска карго клаузула (A)⁴⁷ користи тзв. „*all risks*“ методу, што подразумева да су по њој покривени сви ризици губитка или оштећења робе, осим оних који су искључени самим текстом клаузуле.⁴⁸ Наведено имплицира да су покривени сви основни и допунски ризици. Ако упоредимо са решењем из *Incoterms 2010*, *CIF* клаузула у новој ревизији подразумева осигурање робе и од ризика крађе, неиспоруке, манипулативних ризика и сл. Међутим, и поред чињенице да клаузула (A) подразумева најшире покриће, ни она не покрива ризике рата и штрајка.

2. Клаузуле које не намећу обавезу карго осигурања

У контексту предметне проблематике, клаузуле које не намећу обавезу карго осигурања занимљиве су за изучавање са аспекта интереса за осигурање, тј. анализе која од уговорних страна због питања трансфера ризика има интерес да се уговори карго осигурање. Другим речима, на коме је ризик пропасти или оштећења робе говори нам уједно

осигуравачем, а ради смањења трошкова у страниј валути и пружања подршке домаћим осигуравачима. Тада се странкама сугерише да размотре продају и куповину по *CPT* клаузули. J. Malfliet, 166.

46 Разлог предвиђања различите ширине покрића може се пронаћи у чињеници да је *CIF* клаузула толико распрострањена у пракси да су пословни субјекти навикли на њен садржај у погледу ужег одређивања покрића, те би било какве измене заправо унеле неизвесност и не би биле у складу са стварном вољом страна. Штавише, *CIF* паритет се углавном користи код расутих терета који се превозе морем и чија је цена по килограму ниска, па би обавеза закључивања најширег осигуравајућег покрића повећала премију која би директно довела и до повећања *CIF* цене. Наведено ни ишло на штету продавца који би се знатно теже на тржишту приказао као атрактиван понуђач. Дакле, одређивањем обавезе обезбеђења осигурања по минималном покрићу сматра се да се до сада ишло у корист продавца, истовремено пратећи пулс трговинских збивања. A. Odeke (2020b), 48, 50.

47 „*This insurance covers all risks of loss of or damage to the subject-matter insured except as excluded by the provisions of Clauses 4, 5, 6 and 7 below.*“

48 I. Lovrić (2012), 339.

и која уговорна страна треба да донесе одлуку да ли ће приступити закључивању уговора о карго осигурању. По овом критеријуму могуће је даље делити клаузуле на оне код којих ће роба бити осигурана на основу купчеве полисе (*EXW, FCA, FAS, FOB, CFR, CPT*) и на оне код којих ће се роба осигурати по основу продајчеве полисе (*DAP, DPU, DDP*).

а) *FOB* клаузула

FOB клаузула је један од највише коришћених *Incoterms* паритета. Повољнија је за увознике, тј. купце робе из разлога што купац плаћањем купопродајне цене не плаћа истовремено и цену осигурања и превоза, већ му се оставља могућност да их сам бира и фактички допринесе привреди своје државе бирајући домаће пружаоце наведених услуга.⁴⁹ Код *FOB* паритета, *продавац нема обавезу да закључи уговор о превозу робе*,⁵⁰ већ купац о сопственом трошку уговара главни превоз робе од именоване луке отпреме,⁵¹ *док обавеза осигурања не постоји ни за једну од уговорних страна*.

1) Клаузула „без обавезе“

У погледу осигурања робе, *FOB* клаузула се убраја у оне које ову обавезу не предвиђају ни за једну уговорну страну и практично остављају простор за њено евентуално прецизирање у самом уговору о продаји. Наведено произлази из текста правила која изричито кажу: „*продавац нема обавезу према куйцу да закључи уговор о осигурању*“; „*куцац нема обавезу према продајцу да закључи уговор о осигурању*“.⁵² Међутим, овде треба имати у виду да правила не говоре о обавези осигурања уопштено, већ о обавези продајца према купцу и *vice versa*. Дакле, ниједна уговорна страна није у обавези према другој да закључи уговор о осигурању.⁵³ То имплицира да на сцену ступају правила о интересу, тј. поставља се

49 Н. Петровић Томић (2009а), 239; М. Васиљевић, 118.

50 Овде се мисли на главни превоз (енг. *main-carriage*) од места испоруке до места отпреме. Напомињемо да тзв. пред-превоз (енг. *pre-carriage*), који подразумева превоз робе до места испоруке (уколико за то постоји потреба), увек, па тако и код ове клаузуле организује продавац. Вид. Мишо Мудрић, „*Incoterms 2010: Risks and Costs Defined*“, *Правни живот*, бр. 11/2011, 408–409.

51 *Incoterms 2020, CIF, B4*; В. Soyer, А. Tettenborn, 28; М. Bridge, 3.05.

52 Изворни текст: „*The seller has no obligation to the buyer to make a contract of insurance... the buyer has no obligation to the seller to make a contract of insurance*“. *Incoterms 2020, FOB, A5* и B5.

53 Критика оваквом тексту *Incoterms* правила усмерена је на ситуације када уговорни партнери нису искусни трговци и практично немају потпуна сазнања шта поједине клаузуле суштински значе. То што не постоји обавеза осигурања не значи да једној од страна није у интересу да закључи уговор о карго осигурању, па се сматра да би

питање у интересу које уговорне стране је обезбеђивање осигурања. С обзиром на моменат преласка ризика, јасно је да је на купцу ризик пропасти робе или оштећења за време главног превоза, па је стога у његовом интересу и да закључи уговор о осигурању. Он то може урадити сам или, пак, може да се сагласи са продавцем да он осигура робу на трошак купца, иступајући у том случају као његов пуномоћник.⁵⁴ Пошто правила код *FOB* клаузуле не прописују обавезу осигурања, нису предвиђени ни оквири за осигурање, чак и ако се уговорне стране одлуче да га уговоре. Стога, сви услови уговора о осигурању када га закључује продавац као пуномоћник купца морају бити регулисани уговором о продаји. Уколико у основном уговору ништа није предвиђено, став теорије је да треба применити правила која важе за *CIF* клаузулу, из разлога што се обе примењују у истим гранама превоза.⁵⁵

2) Обавеза обавештавања у вези са осигурањем

Обавеза обавештавања се први пут јавља у ревизији правила из 2000. године.⁵⁶ Ова обавеза се као споредна прожима кроз текст за сваку клаузулу, али и у виду посебне обавезе уговорних страна. Наиме, продавац је дужан да купцу достави благовремену најаву да је роба испоручена на начин како се то захтева по *FOB* клаузули.⁵⁷ Ово обавештење има практичан значај, јер купац добија информацију од ког момента је потребно да закључи уговор о осигурању робе. Са друге стране, продавац је дужан да на ризик и трошак купца, када потоњи то захтева, достави све податке којима располаже и на основу којих купац може да прибави ваљано осигурање.⁵⁸ То се у принципу односи на податке о роби, начину како је упакована и слично. Када је у питању форма обавештења, она није регулисана, па се у том сегменту може прибећи правилима која су предвиђена за основни уговор.⁵⁹ Уколико се ни на тај начин не попуни ова празнина, исправно је закључити да се обавештење може извршити на било који начин и употребом било ког средства комуникације.⁶⁰ Такође, битно је истаћи да *Incoterms* правила не предвиђају санкције за непоштовање прописаних обавеза, па тако и изостанак потребног обавештења треба сагле-

---

правила, барем у делу посвећеном објашњењу текста појединих паритета, требало да садрже овакво упозорење. А. Odeke (2020b), 53.

54 Н. Петровић Томић (2009а), 242.

55 *Ibid.*

56 А. Odeke (2020b), 54.

57 *Incoterms* 2020, *FOB*, A10.

58 *Incoterms* 2020, *FOB*, A5.

59 А. Odeke (2020b), 54.

60 *Ibid.*

дати кроз призму правила која регулишу уговор о продаји, те узимајући у обзир карактер повреде утврдити и адекватну санкцију.

3) Остале клаузуле

Остале клаузуле такође садрже одредбу „без обавезе“ за обе уговорне стране када је у питању карго осигурање. Код *EXW*, *FCA*, *FAS*, *CFR* и *CPT* паритета на купцу је ризик пропасти или оштећења робе за време главног превоза, те важе иста или слична правила као код *FOB* клаузуле, а почетак осигурања по купчевој полиси зависи од правила о преласку ризика по конкретном паритету.⁶¹ Насупрот томе, код термина *D* категорије (*DAP*, *DPU* и *DDP*) продавац има интерес да осигура робу јер је на њему ризик за време главног превоза. Стога, док је за уговарање осигурања од стране купца битно тачно одредити моменат и место испоруке у полазној тачки, јер од тог момента и почиње интерес за осигурање, код паритета *D* групе за продавца је много битније прецизно уговорити одредиште јер до испоруке у том месту има интерес да закључи осигурање.

III Закључак

Анализом карго осигурања и његове повезаности са *Incoterms* транспортним клаузулама може се извести неколико закључака. Из свега изложеног, јасно је да су *Incoterms* клаузуле намењене искључиво продавцу и купцу као уговорним партнерима, те да не регулишу питање уговора о осигурању робе у превозу. Паритети су само смернице за продавца и купца, те постављају минимум захтева у погледу уговора о осигурању робе у превозу, а сва остала питања се регулишу према одредбама основног уговора и норми меродавног права. *Incoterms 2020* правила обавезу осигурања предвиђају само код две клаузуле – *CIP* и *CIF*. Осталих девет клаузула не садрже обавезу ни за једну уговорну страну да закључи уговор о карго осигурању, па се код њих према правилу о преласку ризика за сваку клаузулу посредно закључује у интере-

61 Узимајући у обзир моменат када по *EXW* паритету долази до трансфера ризика на купца, јавља се отворено питање шта је са робом која је уредно испоручена купцу док се још увек налази у складишту продавца, или пак на некој другој локацији, чекајући да буде утоварена на превозно средство. Проблематика која се јавља последица је чињенице да се већина услова за карго осигурање везује за појединачни превоз и подразумева осигурање само за време трајања превоза, чиме је заправо купац незаштићен за период од испоруке до отпочињања превоза. Због наведеног, приликом куповине по *EXW* клаузули за купца је препоручљиво да уговор закључи са оним осигуравачем који ће обезбедити покриће и у оваквим ситуацијама. J. Malfliet, 175; I. Lovrić (2017), 3.

су које уговорне стране је да обезбеди осигурање робе како би избегла штетне консеквенце. Једна од кључних промена коју доносе ревидирана правила *Incoterms 2020* тиче се обавезе карго осигурања, јер је од ове ревизије продавац по клаузули *CIP* у обавези да обезбеди покриће по Институтској карго клаузули (А). Наведено је у складу са потребама савремене трговине, јер осигурање само од дела основних ризика што предвиђа Институтска карго клаузула (С) често није довољно да би се заиста остварила сврха осигурања. *CIF* клаузула није претрпела ову измену, па је код ње остао непромењен захтев минималног покрића по карго клаузули (С). Аутор је мишљења да овакво логицирање није оправдано, поготово ако се има у виду да се *CIF* клаузула користи у поморском превозу који неспорно представља и знатно већу опасност за реализацију једне трговинске трансакције, те сматра да измена само клаузуле *CIP* вероватно представља својеврстан тест и навикавање трговца на овакву садржину паритета који предвиђају обавезу осигурања робе. Водећи се изнесеним, за очекивати је да следећа ревизија донесе измену и код клаузуле *CIF*.

Коришћена литература

- Bridge Michael, *The International Sale of Goods*, 3rd edition, Oxford, 2013.
- Васиљевић Мирко, *Трговинско право*, 4. издање, Београд, 2014. (Vasiljević Mirko, *Trgovinsko pravo*, 4. izdanje, Beograd, 2014)
- Јанковец Ивица, *Транспортно осигурање у спољној трговини*, Нови Сад, 1972. (Jankovec Ivica, *Transportno osiguranje u spoljnoj trgovini*, Novi Sad, 1972)
- Jurić Dionis, Mihić Jelena, „Prijelaz rizika sa prodavatelja na kupca kod ugovora o međunarodnoj kupoprodaji s osvrtom na Incoterms 2010“, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, br. 1/2012.
- Lovrić Ivana, „Osigurljiv interes prema novim pravilima Incotermsa (2010)“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, br. 1/2017.
- Lovrić Ivana, „Institute Cargo Clauses – Nova verzija 2009“, *Poredbeno pomorsko pravo*, br. 166/2012.
- Malfliet Jonas, „Incoterms 2010 and the mode of transport: how to choose the right terms“, *Management Challenges in the 21st Century: Transport and Logistics: Opportunity for Slovakia in the Era of Knowledge Economy*, Bratislava, 2011, доступно на адреси: <https://biblio.ugent.be/publication/1212622/file/1212631.pdf>, 1. 3. 2021.
- Мудрић Мишо, „Incoterms 2010: Risks and Costs Defined“, *Правни живот*, бр. 11/2011. (Mudrić Mišo, „Incoterms 2010: Risks and Costs Defined“, *Pravni život*, br. 11/2011.)

- Odeke Ademuni, „The insurance clause in INCOTERMS 2020: The latest stage in its evolution and a progressive development 1980–2020 (part I)“, *Evropska revija za pravo osiguranja*, br. 1/2020. (цитирано као А. Odeke (2020a))
- Odeke Ademuni, „The insurance clause in INCOTERMS 2020: The latest stage in its evolution and a progressive development 1980–2020 (part II)“, *Evropska revija za pravo osiguranja*, br. 2/2020. (цитирано као А. Odeke (2020b))
- Pavić Drago, *Pomorsko imovinsko pravo*, Split, 2006.
- Petrinović Ranka, Lovrić Ivana, „Trajanje osiguranja prema Institute Cargo Clauses (2009)“, *Naše more: znanstveni časopis za more i pomorstvo*, br. 3/2012.
- Петровић Томић Наташа, *Осигурање робе у међународном поморском превозу*, Београд, 2009. (цитирано као Н. Петровић Томић 2009а)) (Petrović Tomić Nataša, *Osiguranje robe u međunarodnom pomorskom prevozu*, Beograd, 2009)
- Петровић Томић Наташа, „Осигурање робе по Incoterms транспортним клаузулама – са посебним освртом на CIF и FOB клаузулу“, *Правни живот*, бр. 12/2009. (цитирано као Н. Петровић Томић 2009б)) (Petrović Tomić Nataša, „Osiguranje robe po Incoterms transportnim klauzulama – sa posebnim osvrtom na CIF i FOB klauzulu“, *Pravni život*, br. 12/2009)
- Ramberg Jan, „Incoterms 2010“, *International Commerce and Arbitration* (ed. Ingeborg Schwenzer), Hague, 2014.
- Rose D. Francis, *Marine Insurance: Law and Practice*. 2nd edition, New York, 2013.
- Soyer Baris, Tettenborn Andrew, *International Trade and Carriage of Goods*, New York, 2017.
- Старовић Боривој, *Међународна CIF и FOB купопродаја – према Incoterms-у 1953. и националним правима (Купопродаја уз предају робних докумената)*, Београд, 1977. (Starović Borivoj, *Međunarodna CIF i FOB kupoprodaja – prema Incoterms-у 1953. i nacionalnim pravima (Kupoprodaja uz predaju robnih dokumenata)*, Beograd, 1977)
- Hudson Geoffrey, Madge Tim, Sturges Keith, *Marine Insurance Clauses*, 5th edition, London – New York, 2012.
- Carr Indira, *International Trade Law*, 4th edition, New York, 2010.
- Шулејић Предраг, *Право осигурања*, 5. издање, Београд, 2005. (Šulejić Predrag, *Pravo osiguranja*, 5. izdanje, Beograd, 2005)

Vera KARAC
Master of Laws, Serbia

CARGO INSURANCE ACCORDING TO INCOTERMS 2020

Summary

In 2020, the new version of Incoterms trade terms came into force. The author raises the issue of the connection between these trade terms and cargo insurance. Through the concept of the sale of goods contract, in which some of the aforementioned trade terms are incorporated, the author provides an answer to the question who has a duty to conclude cargo insurance contract and in what way or who has an interest to do so. The provided analysis suggests that the Incoterms rules do not contain special rules regarding cargo insurance, but only guidelines for the seller what kind of insurance contract must be concluded according to CIF and CIP clauses, while other clauses contain a provision „without obligation“. The most significant novelty is increasing the necessary insurance cover imposed by CIP clause. However, this does not make Incoterms 2020 a revolutionary version, but rather a development of earlier editions.

Key words: *Cargo Insurance. – Incoterms 2020. – Contract of Sale of Goods – Transport.*

Датум пријема рада: 18. 4. 2021.

Датум прихватања рада: 15. 5. 2021.

ПРИКАЗИ

Наташа УБОВИЋ*
мастер правник, Србија

Наталија Лукић
Криминалишней комџанија – криминолошки аспект
Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2021.

Привредном криминалитету се тек у последњих неколико година посвећује више пажње у српској теорији. Томе је вероватно допринела чињеница да су таква дела постала не само учестала, већ је уочено да су последице привредног криминалитета далекосежне. Примера ради, статистички подаци говоре о томе да свега неколико привредних кривичних дела проузрокују штету коју произведу сва дела тешке крађе.¹ Ауторка се определила да у монографији посебно обради један аспект криминалитета компанија, а то је криминолошки аспект.²

Књига је састављена од четири поглавља у којима су одређене дефиниција, феноменолошка димензија, етиологија и социјална реак-

---

* Електронска адреса аутора: *ubovic.natasa@gmail.com*.

1 Зоран Кековић, Младен Милошевић, „Криминалитет корпорација – криминолошки и културолошки аспект“, *Социолошки преглед*, бр. 1/2011, 20.

2 Више о различитим аспектима привредног кривичног права вид. Наталија Лукић, „Појам и карактеристике привредног кривичног права“, *Казнена реакција у Србији: IV део* (ур. Ђорђе Игњатовић), Београд, 2014, 269–272.

ција на криминалитет компанија. Након увода, следи део који се бави одређивањем појма криминалитета компанија, као и однос према неким другим врстама криминалитета. Ауторка на детаљан начин анализира упоредноправне дефиниције предметног појма. Укључујући схватања Сатерленда, Клинарда, Квинија и многих других, направљена је дистинкција између криминалитета белог оковратника и криминалитета компанија као једног његовог облика. Иако не постоји општеприхваћена дефиниција, кроз приказ великог броја ставова различитих аутора, постаје јасније шта заправо представља криминалитет компанија.

У погледу односа према другим типовима криминалитета, криминалитет компанија се најчешће одређује заједно са криминалитетом белог оковратника, као његов подоблик. Иако граница можда није најјаснија, разлика се огледа у карактеристикама учинилаца. Повезаност са организованим криминалитетом је такође очигледна. Међутим, разлике се огледају, између осталог, у томе што је организована криминална група резултат деловања илегалних група без правног статуса које делују на криминалном тржишту, за разлику од компанија које су примарно усмерене ка легалним тржиштима. Напослетку, однос криминалитета према држави – тзв. компанијско-државни криминалитет посебно долази до изражаја у ратним околностима, док са друге стране имамо и политички криминалитет белог оковратника, тј. компанија, где се коруптивним методама привредни субјекти повезују са политички моћним појединцима или странкама.

Наредно поглавље бави се питањем феноменолошке димензије криминалитета компанија. Када је реч о распрострањености кривичних дела која спадају у ову категорију, њен степен је доста висок. Осим тога, присутно је и непријављивање које је узроковано бројним факторима. На основу студије о жртвама, утврђено је да постоје разлике између континената, које су условљене културолошким факторима и начинима реаговања на овај криминалитет. Наиме, иако овакви подаци најпре указују на распрострањеност криминалитета белог оковратника, они делимично могу указати и на присуство криминалитета компанија. Занимљив податак је да су најчешће била учињена дела попут проневере, утаје и преваре, и то од стране лица која су радила у виктимизованим компанијама, док су кривична дела која су типична за другопоменућу врсту криминалитета пријављивана у занемарљивом проценту.³ Исто тако, статистички посматрано, на европском тлу најраспрострањенија

3 Пореска утаја је једно од најзаступљенијих привредних кривичних дела. Детаљније о томе вид. Сузана Димић, Ванда Божић, „Пореска кривична дела као водећи облик привредног криминалитета“, *Право и привреда*, бр. 4/2020, 55–73.

су дела преваре и стечајна кривична дела, а укупан удео привредних кривичних дела износи око 1%. Такође, распрострањеност оваквог облика криминалитета у Србији могуће је утврдити само посредно, без обзира на то што наше право познаје и одговорност правних лица за учињена кривична дела, у складу са чим је донет и одговарајући закон. Уопштено узев, не постоји никакав регистар који би објединио податке и одлуке различитих тела о питању утврђеног постојања криминалитета. Додатни проблем може бити и различитост правних решења када је реч о одговорности правног лица за кривична дела. Занимљиво је одређење појавних облика, па је тако у књизи извршена подела на економски криминалитет компанија и криминалитет компанија који за последицу има повреду или угрожавање живота и здравља људи или животне средине. Свака врста има своје подтипове, који су детаљно анализирани и објашњени. На крају, бавећи се виктимолошким аспектом и тиме идентификујући жртве криминалитета, у зависности од врсте виктимизације, жртва може бити не само човек као појединац, него и сама институција и јавност, односно заједница. Неспорно је да овакав облик криминалитета погађа бројне субјекте, али исто тако је карактеристична и неједнака дистрибуција виктимизација. Најизложенији су неквалификовани радници, као и они који раде повремене послове. Са друге стране, када је реч о загађењу животне средине, појам који се помиње у литератури јесте и еколошки расизам, с обзиром на то да су погођене социјално маргинализоване групе, припадници одређених раса и мигранти. Све наведено доводи до бројних негативних последица, које се не огледају само у финансијском аспекту, него узрокују и слабљење поверења у друштвене вредности, угрожавање живота и здравља, и у крајњем случају негативне психичке последице.

Следи теоријско поглавље које се бави етиологијом криминалитета компанија. Разматрањем бројних теорија које се баве питањима због чега људи одлучују да чине предметна кривична дела, који фактори утичу на ту одлуку и које технике се примењују пре вршења дела, а које након ради оправдања већ учињеног дела, долазимо до објашњења узрока и разлога ове појаве. Осим тога, истакнуто је да су индивидуалне одлуке ограничене институционалним и организационим елементима, али да са друге стране криминалитет белог оковратника није у толикој мери заступљен, већ да је више допринео настанку културалних теорија, него што су оне допринеле његовом разумевању. Приказивањем теорија рационалног избора, рутинске активности, одређених позитивистичких оријентација и интегративног приступа, испитује се да ли постоји корпоративна поткултура која промовише одређене вредности и правила за њихово постизање или се прихватају конформистичке вредности, затим да ли се криминалне околности стичу у детињству или се

мењају после и у којој мери мотивација и прилике као покретачи утичу на појаву криминалитета компанија. Како је тешко повући границу између криминалитета компанија и кривичних дела која чине руководиоци компаније, али у своју корист, путем организационог приступа могуће је одговорити на питање која је суштина ове појаве, односно да ли је то организациона компонента и да ли сама компанија може бити непосредни учинилац кривичног дела. Занимљива је и анализа фактора који се деле на макро – оне спољашње, попут економских услова на тржишту, политичког и регулаторног одређења, и микро – који се односе на конкретну организацију и условљени су величином компаније, финансијском ситуацијом и расподелом одговорности. Још једна интересантна тема јесте питање социјалних карактеристика и пола учинилаца. Наиме, ради се о преступницима који поседују знања из одређених области, али који себе не доживљавају као учиниоце кривичног дела, криминалце, већ неутрализују своје понашање, иако истраживања показују да се у великом броју случајева ради о рецидивистима. Како је највећи број учинилаца запослен, оваква кривична дела врше се у оквиру легитимних професија, а најтеже облике извршавају лица на извршним и позицијама директора и менаџера, што говори у прилог томе да је значајније припадање класи, него поседовање одређеног социјалног статуса. Ако се узме у обзир потенцијална конекција економске кризе и криминалитета компанија, уочљиво је да се ради о појавама које су међусобно условљене, с обзиром на то да се као узроци кризе појављују секундарно хипотекарно тржиште, када је реч о САД, односно корупција, када говоримо о европском тлу, а да допринос томе дају различити субјекти.

Последње поглавље обухвата питање социјалне реакције, односно става и перцепције јавности на криминалитет компанија. Испитујући јавно мњење у погледу изречених кривичних санкција према учиниоцима, већина сматра да су казне превише благе. У литератури се ово питање посматра из два угла – перцепција о кривичним санкцијама које се изричу учиниоцима и перцепција о одговорности компанија за кривична дела учињена у њиховом интересу. Извесну улогу у извештавању о овој врсти криминалитета имају и медији. Међутим, њихово поступање је ограничено ако узмемо у обзир чињеницу да се ретко кад ради о сензационалним причама које би сигурно нашле место у обичним издањима. Тако ће се о овој теми по правилу писати у листовима који су специјализовани за финансијско пословање. Исто тако, друштвени покрети данас имају велики значај у подизању свести грађана о бројним деликтима компанија, међу којима су све више изражени они еколошке природе.

Иако српско право познаје и уређује највећи број инкриминација које се могу подвести под појам криминалитета компанија, сврставајући их у групу кривичних дела против привреде, у последњем делу књиге истакнути су предлози за сузбијање криминалитета компанија. Они се крећу од превентивних мера, преко кривичноправне политике и поштравања казних распона, што ће довести до изрицања строжих санкција, и напослетку до предлога да одговорност правних лица за кривична дела буде у надлежности Међународног кривичног суда.

Монографија „Криминалитет компанија – криминолошки аспект“ представља првенац у области криминалитета компанија у српској правној литератури. Иако се монографија бави криминолошким аспектом криминалитета компанија, несумњиво је од помоћи свима који се са овом темом сусрећу у теорији и пракси. С обзиром на далекосежност и тежину последица вршења привредних кривичних дела, подизање свести о значају спречавања привредног криминалитета је неопходно, а томе итекако могу допринети дела попут овог. Стога је похвално што се ауторка определила да обради ову проблематику у монографији, чиме је несумњиво дала допринос у домену подизања свести о присутности и последицама привредног криминалитета који, иако је учествовао у пракси, до сада није добијао већу пажњу у теорији.

Коришћена литература

- Димић Сузана, Божић Ванда, „Пореска кривична дела као водећи облик привредног криминалитета“, *Право и привреда*, бр. 4/2020. (Dimić Suzana, Božić Vanda, „Poreska krivična dela kao vodeći oblik privrednog kriminaliteta“, *Pravo i privreda*, br. 4/2020)
- Кековић Зоран, Милошевић Младен, „Криминалитет корпорација – криминолошки и културолошки аспект“, *Социолошки преглед*, бр. 1/2011. (Keković Zoran, Milošević Mladen, „Kriminalitet kompanija – kriminološki i kulturološki aspekt“, *Sociološki pregled*, br. 1/2011)
- Лукић Наталија, „Појам и карактеристике привредног кривичног права“, *Казнена реакција у Србији: IV део* (ур. Ђорђе Игњатовић), Београд, 2014. (Lukić Natalija, „Pojam i karakteristike privrednog krivičnog prava“, *Kaznena reakcija u Srbiji: IV deo* (ur. Đorđe Ignjatović), Beograd, 2014)

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ

Чланак не би требало да буде дужи од 16 страна од 28 редова са 66 знакова у реду, односно 28.800 знакова, фонт *Times New Roman* 12.

Чланак на српском језику треба да буде писан ћирилицом, осим страних речи и речи на латинском језику, који се пишу латиницом и курзивом (косим словима, односно италиком).

Чланак мора да на почетку садржи наслов, пуно презиме и име (свих) аутора, пун (званични) назив и седиште (укључујући и државу) институције у којој је аутор запослен. У напмени на дну прве странице наводи се е-адреса (свих) аутора.

Рад мора да садржи сажетак (апстракт), са основним циљевима истраживања, методама, резултатима и закључцима рада. Сажетак треба да има до 150 речи.

Након сажетка рад мора да има кључне речи које најбоље описују садржај чланка за потребе индексирања и претраживања. Број кључних речи не може бити већи од 5.

Рад мора да садржи листу референци (литература) која обухвата библиографске изворе (чланке, монографије и сл.) и даје се искључиво у засебном одељку након текста. Референце се наводе на доследан начин, према азбучном редоследу презимена аутора, како гласе у оригиналу.

Рад мора да има сажетак и кључне речи и на енглеском језику. Резиме и кључне речи се дају на крају чланка, након одељка Литература.

Наслов чланка се пише на средини, великим словима. Наслови унутар чланка морају да имају следећи формат.

- 1) *Први ниво наслова* – на средини; нумерација: римски број (нпр. I, II, III, итд.); прво слово велико, а остала мала.
- 2) *Дрући ниво наслова* – на средини; нумерација: арапски број са тачком (нпр. 1., 2., 3., итд.); прво слово велико, а остала мала.
- 3) *Трећи ниво наслова* – на средини; курзив (коса слова, италик); нумерација: мало слово азбуке са затвореном заградом (нпр. а), б), в), итд.); прво слово велико, а остала мала.
- 4) *Четврти ниво наслова* – на средини; нумерација: арапски број са затвореном заградом (нпр. 1), 2), 3), итд.); прво слово велико, а остала мала.

Пример:

I Појам

1. Терминологија

а) Терминологија у ујоредном њраву

1) Немачко право

Чланак се предаје у електронском облику на адресу *casopis@pravnicuiprivredi.org.rs*. Пријем свих радова биће потврђен електронском поштом. Аутор предајом текста изјављује да текст није објављен или прихваћен за објављивање, да представља резултат сопствених истраживања и да се њиме не вређају права интелектуалне својине нити друга права трећих лица. Аутори су дужни да поступају у складу са правилима научне методологије у погледу цитирања туђих извора и навода.

Редакција ће размотрити подобност свих радова да буду подвргнути поступку рецензирања. Поступак рецензирања подразумева двоструку анонимну рецензију.

Редакција часописа задржава право да чланак прилагоди јединственим стандардима уређивања и правописним правилима српског и енглеског језика.

ПРАВИЛА ЦИТИРАЊА

1. Књиге

а) Књиге се цитирају на следећи начин:

име аутора, презиме аутора, наслов дела наведен курзивом, евентуално редни број издања, место издања, година издања, број стране.

Пример: Мирко Васиљевић, *Трговинско право*, 9. издање, Београд, 2006, 100.

Roy Goode, *Commercial Law*, 3rd edition, London, 2004, 429.

б) Када се цитира књига више аутора, њихова имена и презимена се раздвајају зарезом.

Пример: Драгиша Слијепчевић, Слободан Спасић, *Коментаријар Закона о стечајном поседу*, Београд, 2006, 67.

Hubert de Vauplane, Jean-Pierre Bornet, *Droit des marchés financiers*, 3e édition, Paris, 2001, 243.

в) Књига коју је неко лице приредило као уредник се цитира тако што се након његовог имена и презимена у загради наводи ознака „уредник“ или скраћеница „ур.“, односно одговарајућа ознака на језику на ком је књига објављена.

Пример: Мирко Васиљевић (уредник), *Акционарска грушова, берзе и акције*, Београд, 2006, 27.

Fidelis Oditah (editor), *The Future for the Global Securities Market*, Oxford, 1996, 74.

Heinz-Dieter Assmann, Rolf A. Schütze (Hrsg.), *Handbuch des Kapitalanlagerechts*, München, 1990, 55.

г) Када се цитира једна књига одређеног аутора, код поновљеног цитирања се наводи прво слово имена са тачком и презиме, након чега се додаје број стране.

Пример: М. Васиљевић, 102.

R. Goode, 431.

д) Када се цитира више књига истог аутора, код поновљеног цитирања се наводи прво слово имена са тачком и презиме, потом се у загради ставља година издања, и најзад број стране.

Пример: Н. Јовановић (2010), 107.

2. Чланци

- а) Чланци се цитирају на следећи начин:

име аутора, презиме аутора, отворени наводници, назив чланка, затворени наводници, назив часописа курзивом, број и година издања, број стране.

Пример: Зоран Арсић, „Учешће у скупштини акционарског друштва“, *Право и привреда*, бр. 1–4/2005, 23.

Klaus J. Hopt, „Aktionärskreis und Vorstandsneutralität“, *Zeitschrift für Unternehmens- und Gesellschaftsrecht*, Nr. 4/1993, 535.

- б) Када се цитира чланак више аутора, њихова имена и презимена се раздвајају зарезом.

Пример: Бошко Живковић, Катарина Вељовић, „Квалитет корпоративног управљања и тржиште корпоративне контроле у условима транзиције“, *Право и привреда*, бр. 1–4/2005, 43.

Michael C. Jensen, William H. Meckling, „Theory of the Firm: Managerial Behavior, Agency Costs and Ownership Structure“, *Journal of Financial Economics*, Vol. 3, 1976, 307.

- в) Рад, односно чланак објављен у оквиру зборника радова или књиге, коју је неко друго лице приредило као уредник, се цитира на следећи начин:

име аутора, презиме аутора, отворени наводници, назив чланка, затворени наводници, назив зборника радова, односно књиге курзивом, у загради ознака „уредник“ или „ур.“ („editor“ или „ed.“), „редактор“ и сл., и име и презиме уредника, евентуално редни број издања, место издања, година издања, број стране.

Пример: Небојша Јовановић, „Отварање и затварање привредних друштава“, *Акционарска грушџва, берзе и акције* (уредник Мирко Васиљевић), Београд, 2006, 307.

Roy Goode, „The Nature and Transfer of Rights in Dematerialised and Immobilised Securities“, *The Future for the Global Securities Market* (ed. Fidelis Oditah), Oxford, 1996, 110.

- г) Када се цитира један чланак одређеног аутора, код поновљеног цитирања се наводи прво слово имена са тачком и презиме, а потом број стране.

Пример: В. Радовић, 164.

д) Када се цитира више чланака истог аутора, код поновљеног цитирања се наводи прво слово имена са тачком и презиме, потом се у загради ставља година издања, и најзад број стране.

Пример: В. Радовић (2014), 184.

ђ) У случају да у истој години аутор има више радова који се цитирају, уз годину издања се додаје латинично слово а, б, с, д, итд. према редоследу цитирања тих радова, након чега следи број стране.

Пример: И. Јанковец (1995а), 16.

3. Прописи

а) Прописи се цитирају на следећи начин:

пун назив прописа, гласило у коме је пропис објављен курзивом, број гласила и година објављивања, скраћеница чл., ст., тач., односно пар. и број одредбе.

Пример: Закон о привредним друштвима, *Службени њласник РС*, бр. 36/2011, 99/2011, 83/2014, 5/2015, чл. 15.

б) Ако ће наведени закон поново бити цитиран у раду, приликом првог цитирања се после назива прописа наводи скраћеница под којом ће се он даље појављивати.

Пример: Закон о платним услугама – ЗПУ, *Службени њласник РС*, бр. 139/2014, чл. 4 ст. 2.

в) Члан, став и тачка прописа означава се скраћеницама чл., ст. и тач., а параграф скраћеницом пар.

Пример: чл. 24 ст. 1 тач. 5 или пар. 14.

г) Приликом поновљеног цитирања одређеног прописа наводи се његов пун назив, односно скраћеница уведена приликом првог цитирања, скраћеница чл., ст., тач. или пар. и број одредбе.

Пример: Закон о привредним друштвима, чл. 7.
ЗПУ, чл. 25.

д) Прописи на страном језику се цитирају на следећи начин:

пун назив прописа преведен на српски језик, година објављивања, односно усвајања, отворена заграда, пун назив прописа на оригиналном језику курзивом, евентуално скраћеница под којом ће се пропис даље појављивати, затворена заграда, скраћеница чл., ст., тач. или пар. и број одредбе.

Пример: немачки Трговачки законик из 1897. године (*Handelsgesetz-buch*), пар. 29.

британски Компанијски закон из 2006. године (*Companies Act*; даље у фуснотама: СА), чл. 67.

4. Извори са интернета

а) Извори са интернета се цитирају на следећи начин:

име и презиме аутора, односно организације која је припремила текст, назив текста, евентуално место и година објављивања, адреса интернет странице курзивом, датум приступа страници, и број стране.

Пример: Giovannini Group, Cross-Border Clearing and Settlement Arrangements in the European Union, Brussels, 2001, доступно на адреси: http://ec.europa.eu/internal_market/financialmarkets/docs/clearing/first_giovannini_report_en.pdf, 21. 10. 2008, 18.

б) Приликом поновљеног цитирања извора са интернета наводи се прво слово имена аутора са тачком и презиме аутора, односно назив организације која је припремила текст, назив текста и број стране.

Пример: Giovannini Group, Cross-Border Clearing and Settlement Arrangements in the European Union, 6.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

347.7

ПРАВО и привреда : часопис за привредноправну теорију и праксу / главни и одговорни уредник Татјана Јевремовић Петровић. – Год. 31, бр. 1/2 (1993) – .
– Београд : Удружење правника у привреди Србије, 1993– (Београд : Досије студио). – 24 cm

Тромесечно. – Је наставак: Privredno pravni priručnik =
ISSN 0032-9002
ISSN 0354-3501 = Pravo i privreda
COBISS.SR-ID 101774343

Часопис *Право и привреда* излази од 1993. године као наставак часописа *Привредно правни приручник* који је излазио од 1963. године.

У часопису се објављују оригинални научни чланци, критичке анализе, коментари судских одлука и прикази књига. Од 2020. године часопис излази и у електронској форми (eISSN 2683-5592).

Радови објављени у часопису подлежу анонимној рецензији двоје рецензената које одређује редакција.

Изнесени ставови у објављеним радовима не изражавају ставове уредника и чланова редакције часописа. Аутори преузимају правну и моралну одговорност за идеје изнесене у својим радовима. За те ставове редакција не одговара.

Претплата за 2021. годину

- правна лица . . . . 9.100 динара
- физичка лица . . . 4.550 динара
- иностранство . . . 100 САД долара

Претплата се врши на текући рачун
Удружења правника у привреди Србије
број: 205-174837-56, Комерцијална банка, уз назнаку:
Претплата за часопис „Право и привреда“

У ОВОМ БРОЈУ ИЗДВАЈАМО:

Небојша Јовановић

Државна помоћ мале вредности

Сања Данковић Степановић

Домен примене правила резона на рестриктивне споразуме

Милена Галетин, Аница Миловановић

Право и софтверска анализа: корак ближе ка решавању инвестиционих спорова применом метода вештачке интелигенције?

Ранко Совиљ

Тржиште обвезница катастрофе – нормативни оквир и перспективе развоја

Никола Милосављевић

Сличности, разлике и међусобни однос заштићеног индустријског дизајна и жигом заштићеног знака